

TÜRKİYE'DE ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ 2002-2017

2022

Yüksek Lisans Tezi

KAMU YÖNETİMİ

Fatma ÖZCAN

Prof. Dr. İlyas SÖĞÜTLÜ

TÜRKİYE'DE ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ 2002-2017

Fatma ÖZCAN

Prof. Dr. İlyas SÖĞÜTLÜ

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Nisan 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ	6
ABSTRACT.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	8
ARCHIVE RECORD INFORMATION	9
KISALTMALAR	10
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	12
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	12
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER .12	
GİRİŞ.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ORDU-SİYASET İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ

1.1.Osmanlı Türk Toplumunda Ordu-Siyaset İlişkisi.....	15
1.2. Cumhuriyet Döneminde Ordu-Siyaset İlişkisi.....	23
1.3. Askeri Darbeler ve Müdahaleler.....	33
1.3.1.27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi.....	33
1.3.2. 12 Mart 1971 Muhtırası (Darbesi).....	44
1.3.3. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi.....	51
1.3.4. 28 Şubat 1997 Postmodern Darbe Süreci.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

2002 VE SONRASI ORDU-SİYASET İLİŞKİLERİNDE DEĞİŞİM

2.1.2002-2007 Arası DönemOrdu-Siyaset İlişkisi.....	64
2.1.1.27 Nisan 2007 E-muhtırası(Bildirisi).....	74
2.2.2007-2017 Arası DönemOrdu-Siyaset İlişkisi.....	80
2.3. 2002-2017 Arası Dönemde Milli Güvenlik Kurulu Yapısındaki Değişiklikler.....	86
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	91
KAYNAKÇA	94
ÖZGEÇMİŞ	103

TEZ ONAY SAYFASI

Fatma ÖZCAN tarafından hazırlanan TÜRKİYE’DE ORDU-SİYASET İLİŞKİLERİ
2002-2017 başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İlyas SÖĞÜTLÜ

Tez Danışmanı, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. İlyas SÖĞÜTLÜ (KBÜ) .....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sanem YAMAK (KBÜ) .....

Üye :Doç. Dr. Cemile Burcu KARTAL (ATAÜNI) .....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ .....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Fatma ÖZCAN

İmza :

ÖN SÖZ

Eğitim hayatım boyunca bana her türlü desteği koşulsuz sunan ve bana inanan canım anneme, babama ve kardeşlerime hayat boyu minnettarım. Tez yazım sürecim boyunca benden hiçbir desteğini esirgemeyen çok kıymetli dostlarıma teşekkürlerimi sunarım. Yine bu süreçte özellikle bana kaynaklara ulaşabilmem konusunda verdiği destek için çok değerli Sabri KAPLAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Lisans eğitim hayatımdan bu yana akademik bilgi ve paylaşımlarıyla, tez yazım sürecimde de göstermiş olduğu ilgi, alaka ve yardımlarından ötürü çok kıymetli danışman hocam Prof. Dr. İlyas SÖĞÜTLÜ'ye çok teşekkür ederim. Bu süreçte bana motivasyon sağlayan canım hocam Araştırma Görevlisi Dr. Buket TENEKE ODUNCU'ya teşekkür ederim. Tez savunma jürimde yer alan Dr. Öğretim Üyesi Sanem YAMAK ve Doç Dr. Cemile Burcu KARTAL'a vermiş olduğu tavsiyelerinden ötürü teşekkürlerimi sunarım.

ÖZ

Bu çalışma, 2002-2017 yılları arasında ordu-siyaset ilişkisini kapsamaktadır. Çalışmanın konusu kapsamında belirlenen yıllarda ordunun siyaset ile ilişkisi, siyasal seçkinler üzerindeki vesayet yetkisi dönem dönem ele alınarak tartışılmış ve bu çerçevede değişen ya da değiştirilme yolunda adımlar atılan yenileşme, sivilleşme durumlarından bahsedilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde tarihsel çerçeve kapsamında Osmanlı'dan bu yana ordunun toplumdaki yeri ve öneminden bahsedilmiş ve ordunun siyasal alanda etkin olmasının nedenleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ordunun siyasal sürece sert müdahalede bulunduğu dönemler olan 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 dönemleri ele alınmıştır. Darbelerin ve darbe sonrası hazırlanan Anayasaların getirdiği durumlar tartışılmış ve bunun Türk demokrasisi üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise 2000 yılı ve sonraki süreçte toplumdaki ekonomik, sosyal ve siyasi durumların getirdiği sonuçlara göre ordunun siyasal etkinliği değerlendirilmiştir. 2002 seçimleri ve sonrasındaki Avrupa Birliği uyum sürecinde hazırlanan uyum paketleri ve Anayasal düzenlemeler ile ordunun kademeli olarak siyaset dışı bırakıldığı gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Ordu, Darbe, Asker, Siyaset.

ABSTRACT

This study, includes the relationship between the military and politics for the period of 2002-2017. In this context, the relation of the military with politics during this determined era, military tutelage authority on political elites have discussed based on some periods and mentioned the states of renewal and demilitarization that have changed or taken steps to change. In the first chapter, importance and place in society of military tutelage since Ottoman Empire based on historical context have been discussed and the periods when the tutelage was most active in the political field were investigated. In the first step, these periods were divided as 27 May 1960, 12 March 1971, 12 September 1980 and 28 February 1997 coups. Many situations associated with the coups and constitutions which have prepared after coups have been discussed and it was concluded that they were anti-democratic formations due to results which causes. In the second step, political activities of military have been evaluated according to the results brought by the economic, social and political situations in the society after 2000 and so on. It was observed that the army was gradually excluded from politics via the harmonization packages and constitutional arrangements prepared in processes of the 2002 elections and the European Union harmonization process.

Key Words: Army, Coup, Soldier, Politics.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkisi 2002-2017
Tezin Yazarı	Fatma ÖZCAN
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. İlyas SÖĞÜTLÜ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	15.04.2022
Tezin Alanı	Kamu Yönetimi
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	104
Anahtar Kelimeler	Ordu, Darbe, Asker, Siyaset.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of theThesis	The Relationship of Army and Politics in Turkey 2002-2017
Author of theThesis	Fatma ÖZCAN
Advisor of theThesis	Prof. Dr. İlyas SÖĞÜTLÜ
Status of theThesis	Master of Science (M.sc.)
Date of theThesis	15.04.2022
Field of theThesis	Public Administration
Place of theThesis	KBU/ The Institute of Graduate Studies
Total PageNumber	104
Keywords	Army, Coup, Soldier, Politics

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

AYİM: Askeri Yüksek İdare Mahkemesi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

DGM: Devlet Güvenlik Mahkemesi

DP: Demokrat Parti

DİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu

EMASYA: Emniyet Asayiş Yardımlaşma Protokolü

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

Mad.: Madde

MBK: Milli Birlik Komitesi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MKP: Milli Kalkınma Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

OYAK: Ordu Yardımlaşma Kurumu

SKB: Silahlı Kuvvetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCK: Türk Ceza Kanunu

TDK: Türk Dil Kurumu

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

YAŞ: Yüksek Askeri Şura

YÖK: Yüksek Öğretim Kurumu

YTP: Yeni Türkiye Partisi

ARAŞTIRMANIN KONUSU

2002 ve 2017 arası süreçte ordu-siyaset iliŐkilerindeki değişim ve bunun nedenleri ile ordunun siyasal hayatta etkinliğini azaltmaya dönük çabalar bu araŐtirmanın temel konusunu teŐkil etmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türk siyasal hayatında ordunun uzun bir süre etkin ve belirleyici bir rolü olduğu bilinmektedir. 2002 yılından itibaren, ordu-siyaset iliŐkisinde bir değişim olduğu ve ordunun giderek siyaset alanının dışına çekildiği yönünde toplumda yaygın bir kanı vardır. Bu çalışmanın amacı, bu yaygın kanının ne ölçüde nesnel gerçeklerle örtüŐtüęünü olduğunu tartıŐmaktır. Ordu-siyaset ilişkilerinde 2002 sonrasını ele alan bir çalışma yapılmamıŐtır. Dolayısıyla bu çalışma bu alandaki bir boşluğu doldurma amacına yöneliktir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu alıŐma, nitel araştırma yöntemi ekseninde; birincil ve ikincil kaynaklar dahilinde Anayasa metinleri, kanunlar, makale, dergi, kitap, rapor, gazete yazıları araŐtırıp incelenerek bir sonuca ulaŐılmaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ/ PROBLEM

Osmanlı-Türk toplumunda ordu, siyasal alanda hangi gerekçelerle ve nasıl aktif olarak yer almış ve politik kararların alınma sürecinde etkili olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde ordunun siyaset üzerindeki etkisi ve vesayet yetkisi hangi yönde değişim göstermiştir? Bu sorular bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Araştırma 2002 ve 2017 dönemi asker sivil ilişkileri ile sınırlıdır. Özellikle 2002 ve sonrası için konu ekseninde, güncel kaynaklar bulmakta sıkıntılar yaşanmıştır.

GİRİŞ

Ordu, üstlendiği tarihsel toplumsal misyon ve kurumsallaşmış güçlü yapısı sebebiyle Osmanlı-Türk toplumunda en etkin kurumlardan biri olmuştur. Özellikle siyasa yapım süreçlerinde üstlendiği etkin rol ve politik sürece yaptığı müdahaleler onun bu gücünün en somut yansımasıdır. Batı dışı dünyada ve özellikle modernleşme ve demokratikleşme süreçlerinin yaşanmadığı ülkelerde, ordunun politika yapım süreçlerine müdahale ettiği ve zaman zaman da bizzat ülke yönetimine el koyduğu bilinmektedir.

Bir gaza beyliği olarak kurulan Osmanlı'da ordu, toplum hiyerarşisinde en üst konumda yer almış ve İmparatorluğun genişleme sürecinde bu gücü iyice pekişmiş ve Batı karşısında yaşanan gerileme sürecine bir çözüm olarak düşünülen yenileşme hareketleri de ilk olarak orduda başlamıştır. Bir başka ifadeyle Batılılaşma ve modernleşme süreçleri, ordunun tarihsel gücünün konsolidasyonuna neden olmuştur. Cumhuriyet'in kurucu seçkinlerinin çoğunun asker kökenli olması, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e aktarılan en etkin kurumun ordu olduğunun açık bir kanıtıdır. Ordu kendisini Atatürk ilke ve inkılapları ışığında ülkenin koruyucu ve kollayıcısı olarak tayin etmiş ve 27 Mayıs 1960 darbesi başta olmak üzere pek çok kez siyasal sürece müdahalede bulunmuş ve politika yapımında aktif olarak yer almıştır. Özellikle darbe sonrası hazırlanan Anayasalarla ve siyasal alanda da kendilerine garantör olabilecek kurumlarla etki alanlarını iyice genişletmiştir. Darbeler sonrasında kısa bir süre iktidarda kaldıktan sonra iktidarı sivillere devretmiş, ancak bu alanı büsbütün siyasal seçkinlere terk etmemiş, ordunun siyaset üzerindeki vesayetini sürdürmesini sağlayacak mekanizmalar geliştirmiş ve bunları yasal bir temele bağlamıştır.

Ordunun politik süreç üzerinde etkin olma çabaları, çoğu kez siyasal seçkinler ve halk tarafından tepkiyle karşılanmış, siyasal seçkinler orduyu politika dışında tutma yönünde bir çabanın içinde olmuşlardır. 1960 sonrası Türk siyaseti ordu ile siyasal seçkinler arasında yaşanan bir güç müdahalesine sahne olmuştur. Halk da bu süreçte siyasal seçkinlerden yana olmuş, ordunun kendi öze görev alanında kalmasını istemiştir.

2002'li yılında İktidara gelen AKP halktan aldığı destekle ordunun politik alana müdahalesini sınırlamak ve siyaseti sivilleştirme üzere kararlı ve etkin adımlar

atmaya başlamıştır. Zira bu parti, en son yapılan askeri müdahale olan 28 Şubat müdahalesinin mağduru olan kadrolar tarafından kurulmuştur. Dolayısıyla benzer sonuçlarla bir daha karşılaşmak istememektedir. Bu süreçte halk desteğinin yanında Türkiye'nin AB'ne üyelik sürecini de hızlandırarak siyasetin sivilleşmesi hususunda dış desteği de artırmaya çalışmıştır. Ordunun politikada etkinliğini azaltmaya yönelik girişimler bir anda yapılmamış, yavaş ve tedrici bir biçimde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma temel olarak iki bölüm ile sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde konunun tarihsel süreci Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri itibariyle alınmış ve askeri müdahaleler yaşandığı dönemlere göre bu başlık altında incelenmiştir. İkinci bölümde ise 2002 ve sonrası süreçte ordunun siyasal alandaki etkinliğinin değişimi ve bu değişimin hangi gerekçelerle ve nelere dayanarak gerçekleştiği ele alınmış ve özellikle MGK yapısında değişimler ve bu değişimlerin gereklilikleri tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ORDU-SİYASET İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Türkiye’de ordunun siyaset üzerindeki etkilerinin incelenmesini iki ana bölümde ele alarak, birinci bölümde tarihsel süreç içerisinde ordunun etkin rolü özellikle askeri müdahalelerle değerlendirilmiştir. Müdahaleler sonucunda değişen Anayasal ve siyasal düzenlemeler toplum, siyaset ve hükümet açısından değerlendirilip, müdahalelerin şiddeti ve etkileri tartışılmıştır. Özellikle darbeler sonrası askerin kendine, siyasal alanda sağlamış olduğu birçok ayrıcalıklı yapı ve kurumlar konumuzun çerçevesini oluşturmada bir diğer etken olmuştur. Bu bölümde özellikle 1960, 1971, 1980 ve 1997 askeri müdahaleleri tartışılacaktır, ordunun siyasal etkinliğinin sebepleri ve sonuçları değerlendirilecektir.

1.1. Osmanlı Türk Toplumunda Ordu-Siyaset İlişkisi

Konunun tarihsel süreç ve içeriğine geçmeden önce iki önemli kavram olan, ordu ve siyaset kavramlarının tanımlarının yapılmasının faydalı olacaktır.

Daver’e göre ordu, bir toplumun tüm silahlı güçlerini ifade eden bir kavramdır. Silahlı güçler özel kanunlarıyla kuruluş, teşkilat, hiyerarşi ve fonksiyonları belirlenmiş kamusal organlardır. Ordunun görevi en geniş anlamıyla, yurt savunmasıdır. Yani devletin, ülkenin, milletin bütünlüğünün ve birliğinin korunmasıdır (Daver, 1983, s.137).

Mumcu’ya göre en genel tanımıyla siyaset, devlet hayatına egemen olan ilkelerin ve bunları uygulama biçimlerinin tümüdür. Daha dar anlamla da bakacak olursak siyaset, devletin üst yöneticilerince izlenen ve gerçekleşmesi için çalışılan ilkelerden ibarettir (Mumcu, 1971, s.59).

Bir başka tanımlama da ise siyaset, özel bir çatışma çözümü aracı olarak görülmekte yani baskıyla ve çıplak güçle olmaktan çok uyuşma, uzlaşma ve müzakere ile çatışma çözümü demektir. Siyaset, olanaklı olanın sanatıdır şeklinde betimlendiğinde ise ima edilen şey budur ve bu anlam sorunlara ilişkin barışçıl müzakere ve hakemliği kapsayan siyasal çözümler ile askeri çözümler arasında bir ayırım olduğunu varsaymaktadır (Heywood, 2020, s.275-276).

Schmitt ise siyasetin devletten öncül olduğunu, devletin olmadığı durumlarda dahi siyasetin varlığının süreceğini yani insanlığın var olduğu sürece siyasetin de varlığını sürdüreceğini ifade eder. Bunun yanı sıra siyasal olanın, siyah ve beyaz gibi zıtlık içermesi konusundaki görüşünü de dost düşman ayrımı üzerinden siyasala yaklaştırır. Tamamen uzlaşma ortamının varlığının söz konusu olduğu durumlarda siyasal olandan bahsedilemeyeceğini çünkü uzlaşma varsa siyasal bir durumdan bahsedilemeyeceğini ifade ediyor, yani bir zıtlıklar ve karşıtlıklar içerisinde bir çatışma (fikirsel) ile siyasal ortamın varlığını savunuyor. Ona göre hayatımızın her alanı zıtlıklar üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla da bir düşmanın varlığı siyasal olanı pekiştirir. Siyasala bakışı da çatışmacıdır ve doğru yere kanalize edildiği sürece ülkenin politik yapısına katkı sağlayacağı görüşündedir (Schmitt, 2012, s.56-69).

Devleti siyasetten öncül gören düşüncelerin varlığı ekseninde ise devletin toplum üzerinde hakimiyet kuran siyasal bir örgütlenme olduğu görüşü ya da siyaset eşittir devlettir görüşü yani siyasetin devlet olgusuna tekabül ettiği varsayılacak olursa da bu yaklaşımın ortaya koyacağı sonuç itibarıyla de devlet yapısı ekseninde örgütlenmemiş toplumlarda siyasetin varlığından söz edilemez mantığına ulaşılır. Fakat bu görüşün ise ampirik gerçekliğe uymayacağı görüşünü içgüdüsel olarak dahi hissedebilmenin mümkün olacağı savunulmuştur. Tarihin ve sosyal antropolojinin bizlere öğrettiği bilgiler doğrultusunda da devlet, evrensel bir olgu değilse siyasetin evrensel bir olgu olduğu ifade edilmiştir (Vergin, 2016, s.32-34).

Siyaset nedir sorusuna ise farklı görüş ve tanımlamalarla verilen cevapların bir kısmı aşağıda belirtildiği şekildedir.

“Siyaset, farklı çıkarlar arasında bölünmüş toplumların, şiddet içermeyen özgür tartışma yoluyla yönetilmesidir”(Bernard Crick).

“Siyaset, kimin neyi, ne zaman ve nasıl elde ettiğiyle ilgilidir.”(Harold Laswell).

“Siyaset, değerlerin otoriteler yoluyla dağılımıdır.” (David Easton).

“Siyaset, en geniş anlamıyla, insanların ortak yaşamalarını mümkün kılan genel kuralları oluşturma, koruma veya değiştirme etkinliğidir.” (Andrew Heywood) (Taşkın, 2014, s.23).

Daha birçok görüş ve ifade biçimleri doğrultusunda çoğaltılabilecek tanımların çeşitliliğinin yanı sıra çalışmamızın bu iki ana kavramının, genel hatlarıyla tanımlaması bu şekildedir.

. Tarihsel olarak ordu, Türk toplum yapısında en eski toplumsal kurumdur. Bu kurum özünü ve sahip olduğu geleneklerini Orta Asya Türk mirası, İslam ve bununla beraber Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet dönemi deneyimlerinden almaktadır (Karpat,2015,s.133). Bununla beraber eski Türk kavimlerinin savaşçı bir yapıya sahip oldukları, yerleşik hayata geçmemeleri ve devamlı yurt değiştirmeleri bu yurt değiştirmelerinde orada bulunanlarla savaş halinde olmaları dolayısı ile anlamamız mümkündür (Sereli, 2014, s.2).

Osmanlı, bir uç ve gaza beyliği olarak iki rakip din ve uygarlığın sınırlarında kurulmuştur. Bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlı'nın yani iki rakip din ve uygarlığın sınırlarında bulunan bu devletin, gaza devleti olarak doğmasıyla beraber ve sahip oldukları askeri becerileri sayesinde ilk önce İslam aleminde ün kazanmaları kaçınılmaz olmuştur (Heper, 2018, s.47). Bunun yanı sıra gaza ülküsü Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Osmanlı için gaza, her türlü girişim ve özveri için esin kaynağı olan dini bir ödev olmuştur. Osmanlı'da gazânın sürekliliği devletin temel ilkesi olarak bilinmekte ve benimsenmektedir (İnalçık, 2004, s.12-13).

Aynı zamanda Osmanlıların arkasındaki temel itici güç kutsal savaş, yani cihat ülküsü olmuştur (Binder, 2004, s.15). Din, cihad ve şehitlik halk arasında önemli bir değer olmakla beraber bu değerler korunduğu ölçüde, devletin kalıcılığı garanti altına alınmıştır (Karpat,2015,s.135). Yani bu değerlerin herhangi bir güç ve önem kaybetmesi devlet içerisinde meydana gelecek kayıplara ve demokratik düzene bir saldırı niteliği taşıyacak eylemlere sebep olabilecek mi? sorularını beraberinde getirebilmektedir ki ilerleyen dönemlerde bu sorulara cevap bulmak çok da zor olmayacaktır.

Osmanlıların Avrupa'ya ve diğer Türk beyliklerine üstünlük sağlayıp, dünyanın en büyük imparatorluklarından birini kurmalarının sebebi çok erken tarihte düzenli orduya sahip olmalarıydı (Afyoncu vd., 2010, s.9). Düzenli orduyu ilk kez Orhan Gazi tarafından oluşturulan, yaya ve müselleme adındaki askeri

sınıf oluşturmaktadır. Bu sınıf barış zamanı kendilerine verilen çiftliklerde toprakla uğraşmış savaş zamanlarında ise orduya katılmışlardır(Karavaşin, 2019, s.54). Kendilerine atfedilen kimlikleri toplumun içinde bulunduğu duruma göre kazanmış ve her iki kimlikte de toplumun ana gücü olma niteliğini taşımışlardır.

Osmanlı'da devletin sivil ve askeri kolları arasında hiçbir ayırım yapılmıyordu çünkü her iki işlev de bir tek kişinin görevleri şeklinde birleştirilmiştir. Devlet fetihle kurulmuştu ve sınırlarını, ordunun denetim gücü belirliyordu. Osmanlı'nın yükselişini sağlamasında kendini gösteren ana faktörler sultanın gücü ve bununla beraber kendisine değişmez bir sadakatle bağlı profesyonel askeri gücünün varlığıydı (Hale, 2014, s.35). Osmanlı'nın bir gaza devleti olması orduyu toplumsal hiyerarşide üst bir konuma taşımıştır. Din ve cihad ülküsü toplumun ülküsü haline gelmişken şehitlik ve gazilik gibi manevi mertebeleri, uğrunda savaştıkları dinlerinin nişanesi olarak çabaladıkları bir merteye olmuştur.

Osmanlı'da yönetimin, yöneten ve yönetilen şeklinde olması aynı zamanda bu iki özne arasında ekonomik, siyasi ve dini bir başka yapının bulunmaması tüm yetkilerin tek elde bulundurulduğu bir yönetim sistemine sahip olunmasına sebep olmuştur. Gaza ülküsü ekseninde devletle ciddi derecede özdeşleşen ordu toplumun içinde kazanmış olduğu öncelikli ve ayrıcalıklı konumunu, siyasette de yine bu öncelikle kazanması kaçınılmaz olmuştur. Tımarlı Sipahiler ve Kapıkulu Askerleri Osmanlı'nın yönetim sistemi içerisindeki hem köyde hem de kentte padişaha bağlı yönetici sınıfını oluşturmuşlardır ve bu tımar sistemi dahilinde de askerlere ve asker kökenli kişilere rütbelerine/derecelerine göre topraklardan kazanılan gelirlerin verilmesi, toprağın ve bölgenin bu bakımdan teslim edilmesi de, toplum içinde zaten hiyerarşik düzen içerisinde üst bir konumda olan askerin varlığını ve etkinliğini iyice somutlaştırarak, siyasi anlamda da gücünü ve yetkisini etkinleştirmiş olmaktadır.

İstanbul dışında da sancaklarda yeniçeri garnizonları kurulmaya başlanmış böylece Kapıkulu Ordusu'nun nüfuz ve tesirleri Anadolu'ya da yayılmaya başlamıştır. Böylece de kapıkulları eyaletlerde merkezi otoritenin ve asayişin sağlanmasında önemli bir işlev yerine getirmişlerdir. Yeniçeriler de başkentte iktidarı tayin eden baş unsurlar olmuşlardır. Öyle ki Fatih Sultan Mehmed'in ölümünün ardından II. Beyazıd'ın tahta geçmesinde de önemli rol oynamışlardır. Bunun üzerine ise Beyazıd'dan, yönetime yalnızca kapıkullarını alması yönünde söz de almışlardır. Her saltanat

değişikliğinde Yeniçerilere dağıtılan cülus bahşişleri de zamanla niteliğini yitirerek yozlaşmış ve artık iyiden iyiye bu durum pazarlık meselesi haline gelmiştir (Ünal, 2015, s.79-80).

Yeniçerilerin askeri sınıf içerisinde disiplinlerini kaybetmesi emir komuta zinciri içerisinde saygı ve itaati kaybedip düzen bozucu hareket ve isyanları doğrultusunda, ordu içerisinde iyice düzen bozulmuş ve merkezi otoriteye de olan bağlılık hepten bağlarını yitirme aşamasına gelmiştir. Bu durum elbette ki toprak bütünlüğü ve bu bütünlük içerisinde düzenin sağlanması konusunda donanma, ekonomik ve siyasi olarak padişaha en büyük desteği sağlayan aracın ordu olması sebebiyle, ordu içinde meydana gelen bu dağılma ve kopmalardan ötürü iyice Osmanlı'yı çözülmeye/dağılmaya sürüklemiştir.

Daha sonraları ise Osmanlı'nın dağılışı sürecine girmesiyle beraber ordunun ilk başlarda olduğu gibi, toprakları koruma padişahın otoritesi altında varlığını sürdürme işlevini yitirdiği bilinmektedir. Hatta yönetime muhalefetin yoğun olduğu yıllarda Yeniçeri isyanları, padişahların tahttan indirilmesine ve ölümlerine sebep olmuştur. Yeniçerilerin artan isyan ve başkaldırılarıyla beraber ulema ile de birlik olarak reform karşıtı tutumları da onların II.Mahmud tarafından ortadan kaldırılmasına sebep olmuştur (Burak, 2011, s.46).

Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla beraber ordunun siyasal sahneden çekilmesiyle, siyasi alandaki etkinliği azalmıştır. Daha sonraları ise 31 Mart Olayı ile ordunun tekrardan sahneye çıktığı ve bu süreçten sonra da belli aralıklarla yapmış olduğu müdahale, darbe ve muhtıralar ile sahnede sürekli bulunduğu gözlemlenmiştir (Çiftçi, 2006, s.20). O halde ordunun yönetim içindeki bulduğu her türlü boşlukta kendini gösterme, eylem ve fikirleriyle müdahaleci bir tutum içerisine girerek varlığını ve gücünü kanıtlar nitelikte girişimleri olduğunu söyleyebiliriz.

Türk ordusunun tarihsel mirasına bakıldığında ise Osmanlı'nın yükselme döneminden itibaren ordunun neredeyse tamamen devletle bütünleşmesi, reform hareketleri ile ordudaki subayların Batı tekniklerinin ve aydınlanmacı düşünce yapısında öncü konumunda olduğu inancı ve Cumhuriyet'le beraber Atatürk'ün öncüsü olduğu düşünce olan, ordunun görevinin kışla içinde kalması ve devleti tehlikeye düşürecek durum dahilinde ve gerek görüldüğü taktirde siyasete müdahalede

bulunması, bu mirasın ana unsurları olarak söylenebilir (Hale, 2014, s.34). Atatürk'ün görüşüyle de anlaşılacağı üzere ordunun toplum içindeki siyasi ve güncel konular etrafında kendini şekillendirmesi değil de ihtiyaç ve tedbir dahilinde ordunun sahnede yerini alması demokratik düzen için sağlanabilecek en sağlıklı karar olacaktır.

Batı tekniklerinin ve modernleşme konusunda öncü olduğu ileri sürülen ordunun, Osmanlı'da bir orta sınıfın yani burjuvazinin yokluğunun da etkisiyle Anayasanın ilanı ve meşrutiyetin ilanında öncülük ettiği bilinmektedir (Burak, 2011, s.46). Tarihsel olarak baktığımızda da Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan modernleşme hareketlerinin ilk olarak, batıdan yapılan aktarmaların; batı tipi askeri örgüt askeri eğitim, öğretim ve üniforma gibi unsurlar olduğundan, askeri alanda olduğunu söylememiz yerinde olacaktır (Heper, 1985,s.247). Bu da ordunun toplumda, özellikle Osmanlı Devleti'nde önemli bir yere sahip olduğunu bizlere açıkça göstermektedir.

Modernizasyon politikalarının orduda başlamış olması ordu mensuplarının kendilerini devlet ve toplumun kurtuluşuna vesile olacak bir hareketin öncüleri olarak görmelerine neden olmuştur. Modernleşme sürecinde kendilerine biçtikleri öncülük misyonu, ordunun toplumsal hiyerarşideki kadim konumunun daha da pekişmesine neden olmuştur. Bunun en belirgin sonuçlarından biri orduyu politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında daha etkin hale getirmiştir.

Hatta bazı dönemlerde askeri kurumun güç kullanma yetkisini elinde bulundurmaları sayesinde birçok reform yürürlüğe konulabilmiştir. Bu tarihsel önemleri sebebiyle ise ordu, Osmanlı yöneticilerinin isteklerinin dışında kendi iradeleri ile politikleşmişler ve modernleştikleri ölçüde de politikleşme sürecinin içinde yer almışlardır. Yani artan modernleşme, politikleşmedeki artışı da beraberinde getirmiştir (İzol, 2002,s.196). Reform hareketlerinin ordu içinde başlatılıp yalnızca ordu ile sınırlı tutulmak istenmesi ise elbette yapılan bu reform hareketlerinin belli bir sınır içerisinde ve yüzeysel seviyede kalmasına sebep olacaktır (Bozdemir, 1982,s.65). Yeniliklerin farklı alanlara dağılmayışı yani modernleşme anlamında bir sıçramanın yaşanmıyor oluşunda bu sınırlar içinde kalma düşüncesinin elbette katkısı büyüktür.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e devreden en belirgin ve güçlü kurumun sivil bürokrasi, eğitim yahut basın ve siyasi partiler değil, ordu olduğunu

söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Bilinmektedir ki Cumhuriyet'i ilan eden ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kendi koymuş oldukları kanunlarla tekrardan düzenleyen kişiler de asker kökenli, Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü olmuştur (Demirel vd., 2013, s.360). Fakat demokratik bir düzenin sağlanması ve kurulması ile elbette ki bu kurumun yerini sivil iradelere bırakması toplumun gelişmesi ve demokrasinin kurumsallaşabilmesi için hayati önem taşır niteliktedir.

Osmanlı isyanları ve darbelerinin tarihi Fatih'in ilk hükümdarlığındaki 1446 Buçuktepe İsyanı ile başlar ve İmparatorluğun son dönemlerine kadar gelir. Neredeyse Fatih Sultan Mehmed'ten sonra isyanla yüzleşmeyen Osmanlı padişahı yok gibidir. 36 Osmanlı padişahından 12 tanesinin darbe ile tahtını kaybetmiş olması bu gerçeği yansıtmak için yeterlidir (Afyoncu, Demir, Önal, 2010, s.13).

Osmanlı padişahlarının yaklaşık üçte biri askeri müdahaleler sonucu tahtan indirilmiştir. Özellikle III. Selim'den itibaren askerler, yönetim üzerinde hegemonik bir güç olmaya başladıkları için genellikle sınıfsal çıkarları nedeniyle padişahın reformist politikalarına karşı çıkmışlar veya isyan ederek yönetime el koymuşlardır (Duman, 2019, s.149).

Ordunun toplum düzeni içindeki yerini ve özerkliğini kazanımı, Osmanlı'nın son dönemlerinde başlamış, Cumhuriyet'in kuruluşuyla beraber belli bir dönem sürecinde nispeten de olsa zayıflamış, 1960 sonrasında kuvvetlenmiş, 1970 ve 1980 müdahaleleriyle de ordunun bu gücünün tekrardan kendini göstermiş olduğu bir çok yazar tarafından da ifade edilmiştir (Burak, 2011, s.46).

Bu durumlar göz önüne alındığında da Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da toplumsal ve siyasal örgütlenmenin inşa edildiği asıl dayanak ordu olmuştur (Karpat, 2015, s.131-132). Ordu her ne kadar bu insanın asıl dayanakları arasında yer alsada da yeri ve zamanı geldiğinde kendi alanında varlığını sürdürmelidir. Aksi takdirde yaşanacak ve yaşanmış demokrasi dışı hareketler ülkeye büyük kayıplar yaşatacaktır.

1.2. Cumhuriyet Döneminde Ordu-Siyaset İlişkisi

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile beraber, bir ulus devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ordunun öncülüğünde verilen bir ulusal kurtuluş mücadelesi ve bu mücadelenin başarı ile sonuçlanması üzerine kurulmuştur. Bu mücadelede asker-sivil bürokrasi Anadolu eşrafı ile bir ittifak doğrultusunda kurulmuştur ve bu ittifak tek parti dönemi boyunca bürokrat egemenliği altında sürmüş, kurtuluş mücadelesinde olduğu gibi bu dönem boyunca da birçok önemli sonuçları olmuştur (Turhan, 2010, s.117-118).

Ordunun Osmanlı'dan alınan önemli bir kurum olması ile beraber askeri ve sivil bürokrasinin temel yapısında bir değişiklik yapılmamış ve yine modernleşme yanlısı olan kadrolar ile Cumhuriyet kurulmuştur. Yine bu dönem, asker sivil ilişkileri bakımından önemlidir çünkü her ne kadar ordu siyasetten uzak tutulmak istenmişse de içinde bulunulan olağanüstü savaş şartları ve ortamı sebebiyle asker, siyaset ile iç içe olup etkin faaliyet göstermek durumunda kalmıştır.

Bunun yanı sıra askerin siyasete müdahale etme sebeplerinden bir diğeri önemli husus ise eski Türk geleneğinden gelen ordu-millet anlayışı, devletlerin genişleme politikalarının savaflara dayanıyor olması, askeri kurumun ön planda olmasına sebep olmuş ve batılılaşma hareketleriyle beraber ordunun bu yenileşmede geri kalmasından ötürü, ordunun da devleti kurtarmak için siyasete tam manada müdahale etme fikrinden kaynaklandığı söylenebilir (Savcı, 1961, s.39-40).

Ordu-asker, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana yalnızca bir baskı aygıtı olarak kalmayıp inşa sürecinin erken dönemlerinde var olan ideolojik aygıtların yetersiz gelişiminden kaynaklanan boşluğu doldurmuştur (Gökmen,2007, s.347). Yani ordunun asıl varlık sebebi her ne kadar ülkeyi korumak ve kollamak da olsa iktidarda boşluk gördüğü her alanda kendini oraya ait hissetmiş ve hissettirmiştir. Böyle hissedilmesinde yine ordu ile siyasetin arasındaki ilişkinin hatlarını kesin bir çizgi ile çizebilmenin güçlüklerinin olması, içinde bulunulan dönemin siyasal, toplumsal ve savaş koşullarının sebep olduğu sonuçlar ile açıklanabilir -ki yeni kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi dahi her ne kadar sivil çoğunluğun bulunduğu, milletin iradesinin üstün tutulduğu bir meclis olduysa da ulusal mücadele döneminde önderliği elinde tutan askeri önderlerin meclisteki üstünlüğünü önleyememiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ordunun yalnızca devletin güvenliği ile değil de günlük siyasetle ilgilenmesi, buna müdahale isteği, devletin güvenliğini gerekçe göstererek sivil hayata yapılan her türlü müdahale ülkede demokrasinin modernleşme yani batılılaşma mücadelesinin geriye gitmesine sebep olmuştur. Türkiye'de neredeyse her on yılda bir yapılan askeri müdahaleler, muasır medeniyet seviyesine ulaşma hedeflerini, modernleşme çabalarının kesintiye uğramasını sivil siyasi yapının ve demokratik kurumların güç kazanmasını engellemiştir (Duman, 2019, s.154). Ordunun siyaset içinde kendine biçtiği rolü ile varlığını her alanda hissettirmesi, ülkenin neredeyse her on yılda bir ciddi askeri müdahalelerle karşılaşmasına sebep olmuştur. Modernleşmeyi ve batının sahip olduğu modernlik seviyesine bu denli yaklaşmayı isterken –ki bu istek en çok da ordu içindeki kemik kadrolara ait iken- hangi gerekçeler onları bu denli siyasete müdahil olma noktasına itmekteydi?

Bu konuda Kongar'ın ifadeleriyle de ordunun siyaset alanındaki öncül rol olmalarının sebeplerini, modernleşmenin ordu eliyle ve ordu içinde yapılma sebeplerini ve bu sebepler sonucunda kendileriyle bütünleştirdiği durumları farklı bir ifade ve yorumla da okumuş olacağız.

Ordunun varlığının uzun bir geçmişe dayanmasının yanı sıra, Osmanlı'dan beri çağdaşlaşma alanında atılmak istenen tüm adımlar ya ordu eliyle ya da ordu içinde gerçekleştirilmiştir. Bunu ana iki nedene bağlayan durum ise ordunun güçlü merkezi bürokrasi içinde önemli yere sahip olması ve Osmanlı'daki siyasi ve ekonomik anlamdaki çöküşlerin, Avrupa'nın askeri gücünün karşısında, gün geçtikçe gerileyen ordunun varlığı düşüncesidir. Özellikle Osmanlı'nın son dönemleri ve Atatürk'ün ihtilal dönemi yıllarında ordunun siyasal rolü, bugünkü durumun biçimlenmesine birer dayanak niteliğindedir. Bu bahsedilen dönem içerisinde, ordunun siyasallaşma-modernleşme alanındaki etkinliğini kavrayabilmek için ortaya çıkmış şu özellikleri bilmek faydalı olacaktır;

Batılılaşma çabası bir anayasal eylem olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

Askerlerin siyasete karışma nedenlerinin temel dayanağı olduğu düşünülen durum ise batılılaşma istekleridir.

Bu konudaki bir başka neden ise Padişahın da baskıları doğrultusunda, dinsel-geleneksel bir nitelik taşıyan Osmanlı'nın toplum yapısını değiştirme fikirleridir.

Ve tüm bu düşüncelerin halkın desteğinden yoksun, tepeden inmece ve baskıcı bir şekilde yapılması halkı devlete iyice yabancı hale getirmiştir (Kongar, 2006, s.650).

Ordunun tüm bu siyasi etkinliğinin modernleşme doğrultusundaki gerekçeleri, gerek bu yeniliklerin Anayasal bir çerçevede yapılacak olması, gerek toplumun geleneksel- dinsel yapısının değişmesini isterken siyasete laiklik konusunda nitelik kazandırma düşüncelerini taşımalarıyla müdahil olmaları, gerekse batılılaşmaya/modernleşmeye olan bağlılıkları ve inançları onları tüm bu inandıkları ve gerçekleştirmek istedikleri eylemleri, halkın rızası dahi olmasa onların iyiliği için yaptıkları görüşü-yani halk için halka rağmen düsturu- halkı kendilerine ve eylemlerine karşı uzaklaştırmış, ordu halkın desteğini kazanamamış bunun sonucu olarak da tepeden inmece bir modelle gerçekleştirilen tüm eylemlerde halkın gözünde baskıcı kimliğe sahip olmuşlardır. Elbette ordu, halkın gözünde oluşmuş bu kimlikten sıyrılmalı ve Cumhuriyet'in kuruluşuyla beraber bu düşünceler de değişmeliydi.

Cumhuriyet döneminde de modern devlet yaratma çabaları yukarıdan aşağıya doğru işleyişini devam ettirecek fakat Osmanlı'dan farklı olarak laiklik, devlet sisteminin önemli ilkelerinden birisi haline gelecektir. Ve bu ilke her zaman bir görev ve bir ödev olarak Cumhuriyet'in kurucu kadrosundan devralınmış ilke olarak koruyuculuğunu ve sürekliliğini sağlayacaktır.

Yine bu dönemde ordunun siyasete bulaşmamasının gerekliliği düşüncesi ise başta Atatürk olmak üzere onun yakın çevresi tarafından da esas tercihleri arasında olacaktır. Partinin silaha, silahında partiye kumanda etmemesi görüşü, ilkeleri olarak belirlenmiştir. Siyasal iktidarın kaynağı olarak ise ulusal egemenlik ve ulusal iradeyi, temel kurumlarının da meclis ve parti olduğunu söylerlerken, ordunun da düzenin güvenliğini sağlayan bir araç olduğunu ifade etmişlerdir (Çiftçi, 2006, s.41). Atatürk'ün ordunun rolüne dair çizmiş olduğu sınırları elbette bellidir ve ülkenin bölünmezliği ve bütünlüğü adına askerin nihai görevinin ülkeyi her türlü içerden ve dışardan gelebilecek tehlikelere karşı koruyup kollamasıdır.

Atatürk'ün de asker mensubu olmasına rağmen, ordunun siyasete dahil olmasını istemeyişi, ordunun siyasal ortamın itiş kakışından uzakta tutarak bir siyasi araç olmasını engellemekle beraber bir yandan da orduya duyulan saygının ve güvenin devam etmesini sıkça sözleriyle ifade etmiştir (Heper, 2018, s.98). Bu yaklaşımla askeri ve siyasi dengelerin korunması ve aynı zamanda da Cumhuriyet'in de kurucu unsurlarından olan ordunun halk nezdinde saygı ve sevgisinin kaybedilmesinin istenmemesinden ötürü uygulanan denge stratejisidir diyebiliriz.

Milli mücadele döneminde askeri otorite ile sivil otorite ilişkisini açıklayan kurucu modelin iki sacayağı bulunmaktadır. Bunların ilki, TSK'nın devlet içinde özerkleşmesi, diğeri ise ordunun kendi içinde merkezileşmesi durumudur. Burada özerkleşme ile kastedilen devlet içindeki ve siyasi iktidar karşısındaki ordunun sahip olduğu özerk alandır. Yani ordu bu alanı sayesinde siyasi irade karşısında kendi mekanizmasını kurmada bağımsızdır.

Her ne kadar askeri otoritenin siyasi otoriteye bağılılığı yasası bulunuyorsa da bu tersine işlemiş, ordu asker üzerinde egemen olmuş ve yetki sorumluluk bütünlüğü bozulmuştur. Bu sayede de aslında hükümetlerin orduyu denetleyememesi kaçınılmaz olmuştur (Bayramoğlu,2013, s.64). Neydi peki bu güce sahip olma yetisine sebep olan, askerin sivil idare üzerinde daha güçlü konumda gösterip içine alan? Bu noktada ise ortaya bir kavram çıkmaktadır: Vesayet yetkisi, vesayet rejimi. Bu kavramın içini dolduran ve bu gücü ona katan anlamlara bakacak olursak da;

Vesayet rejiminin, hakim güçler tarafından direkt olarak yönetimi ellerinde bulundurma gücü ya da toplumun sahibi olma düşüncesi ile ifade etmek doğru bir tanım olmayacaktır. Çünkü bu ifadeler karşılık gelen durum tam olarak diktatörlüğü ve mutlakiyetçi monarşiyi karşılamaktadır. Türkiye açısından değerlendirdiğimizde ise vesayet rejimin sivil bürokrasinin belli bir kısmı ile ittifak halinde olma ama esas itibariyle de askeri bürokrasiyi kapsamaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri kendini gösterip varlığını sürdüren bir nitelik olarak ifade edilebilmektedir. Bu vesayet rejimin ise Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün ilgileri dahilinden çıkarak kurumsal bir nitelik kazanması 1960 Darbesi ile başlamıştır. Bu süreçten sonrası daha çok fiili vesayet olarak nitelendirilebilir, 1960 ve 1980 darbelerinin ilk yılları daha çok askeri diktatörlük olarak ifade edilebilir (İnsel, 2010, s.3-8).

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren de askeri bürokrasinin varlığından söz edilmesi yani askerin her alanda olduğu gibi mecliste de varlığını ve etkinliğini gösterdiğini ifade eder. Bu ifadeleri de doğrular nitelikte olan, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra asker kökenli mebusların (milletvekili) durumu şu şekildedir;

- I. Meclis (1920- 1923) % 15
- II. II. Meclis (1923-1927) % 20
- III. III. Meclis (1927- 1935) % 19
- IV. IV. Meclis (1935- 1939) % 16
- V. V. Meclis (1939-1943) % 18
- VI. VI. Meclis (1943- 1946) % 16(Bozdemir, 1982, s.162).

I. Meclis döneminde, Vekiller Heyeti programında ordunun Büyük Millet Meclisine (BMM) ait olduğu, emir ve komuta yetkisinin de BMM'nin tasarrufunda olduğu, bunun yanında da komutaya ait işlerin ise Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti tarafından yürütüleceği açıklanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk de programda aynı konular etrafında fikir beyan ederken, ordunun ulusla bütün halde olduğunu fakat milli iradenin emri altında olduğunu söyleyerek, ordu milli iradenin emrinde ve hizmetinde demiştir. II. Meclis açılışında ise Atatürk orduyu, devletin bağımsızlığının ve memleketinin biricik bekçisidir diyerek tanımlamıştır (Çiftçi, 2006, s.27).

Atatürk'ün, subay kimliği ile mebus kimliğinin tek bir kişide birleşmesini sakıncalı görmesi üzerine, 19 Aralık 1923'te çıkardığı 385. sayılı kanunla aslında bu iki kimliğin tek bir kişide birleşmesini engellemiyor, yalnızca orduda bulunan subayların hiçbir şekilde mecliste çalışmalara katılamayacağı kararını getiriyordu. Atatürk'ün bu kararı ile amacı ise mecliste kendisine karşı meydana gelmiş/gelebilecek muhalefetin subay mebusların çevresinde toplanıp, muhalefetin ordu tabanına dayanmasını engelleyip bu sayede de orduyu denetimi altında tutabilmeyi sağlayabilmektir (Özdağ, 2006,s.48). Bunun ardından 3 Mart 1924 tarihinde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti kaldırılmış, yerine Genelkurmay Başkanlığı oluşturulmuş, ataması ise Başbakan'ın teklifi ile Cumhurbaşkanı'na bağlanmıştır. Bu düzenleme çerçevesinde ordunun özerk bir yapı içerisine girmesi, ordu-siyaset ilişkileri bağlamında siyasetin üstün hale geldiği söylenebilir. Nihayetinde yapılan tüm çalışmalar ve yeni yasalarla askerin siyasetten uzak tutulması hedeflenmiştir.

Hatta Atatürk ve yakın çevresindekilerinin ordunun rakip bir iktidar olma ihtimalinin olmaması adına, Genelkurmay Başkanlığının da 1924'te bakanlık statüsünü kaybettikten sonra 1944'e kadar denetiminin Cumhurbaşkanı'na bağlanmasının, ordunun güçlenme ihtimalini engellemek adına yapılmış olduğunu gösterir.

Bu dönemde de ordunun sivil siyasette bir ağırlık taşımaması, TSK'nın siyasetten arındırılmış olmasını değil, rejime sadakatini sağlayıp karşı darbe yapma durumunun engellenmesi içindir (Cizre,2013, s.141-142). Yani ordunun devlete olan desteğini ve sadakatini siyasi bir hırs ya da antidemokratik bir müdahalesiyle kaybetmek istemediklerindedir. Gazali'nin de *“memleket durumunun kötü olduğu hallerde ordu kime bağlı ise halife o olur”* düşüncesi ordunun varlığını ve etkisini Osmanlı'nın kuruluşundan beri süregeldiğini gösterir ve iktidarın orduyu her zaman yanında, kendisine sadık bir güç olarak görmesini doğrular nitelikte bir düşüncedir (Kayalı, 2018, s.34). Öyle ki bu durumda da iktidarda bulunan kişilerin ordunun desteğini alarak varlığını sürdürdüğünü ve ordunun siyaset içindeki yerini ve konumunu güçlendirdiği fikrini doğrular niteliktedir.

20 Nisan 1924 yeni Anayasa'nın çok tartışılan 40.maddesi ile 'Başkomandanlık Cumhurbaşkanı tarafından temsil edilecektir ve savaş zamanları da Cumhurbaşkanı vekaleten ordunun başında olacaktır. Bu maddenin yasalaşması ile beraber asıl kararların TSK tarafından alınacağını bilen komutanlar; Kazım Karabekir, Rafet Bele, Ali Fuat Cebesoy ve Mustafa Kemal Atatürk arasında orduyu ele geçirme mücadelesi başlamıştır (Özdağ, 2006, s.53). Bunlar yaşandığı esnada bu komutanların Mustafa Kemal için herhangi bir karşı eylem içerisinde olma durumuna karşı, eğer askerler siyaset içinde bulunmak isterlerse askerlikten istifa etme zorunluluğu yasası getirilmiştir. Bunun neticesinde de aslında Atatürk'e karşı siyasal muhalif olacak isimler ordudan istifa ettiklerinde ordunun hakimiyeti de tamamen Atatürk'e kalmış olacaktır -ki öyle de olmuştur. Eski silah arkadaşları Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir, Rafet Bele, Rauf Orbay gibi isimler Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurarak Atatürk'e karşı ciddi muhalefet içerisine girmişlerdir. Fakat Şeyh Sait İsyanı sonucu fırkanın varlığına son verilmiştir. Daha sonraları Atatürk'e karşı düzenlenen suikast girişiminin sorumluluğu TCF yöneticilerine yüklenmiş yargılamaları her ne kadar idam ile sonuçlansa da sivil ve askeri baskıya karşı yargılama neticeleri iptal edilip emekliye sevk edilmişlerdir.

1938 yılında Atatürk'ün ölümünün ardından Cumhurbaşkanı'nın kim olacağı düşünülürken, İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olarak, Fevzi Çakmak ise Genelkurmay Başkanı olarak görevlerine başlamışlardır. 1944 yılında ise Genelkurmay Başkanlığı barış zamanlarında Başbakanlığa bağlanmış daha sonra ise çok geçmeden 1949 yılında Milli Savunma Bakanlığına bağlanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından sonra ordunun 1944'ten sonraki süreçten itibaren 1960'a kadar olan süreçte siyasal hayata etkisinin azalmaya başladığını söyleyebiliriz.

Cumhuriyet yönetiminde Atatürk'ün yönetimde olduğu süreç olan 1923 ve 1938 yılları 'askersiz militarizm' olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem içerisinde Türk Silahlı Kuvvetleri siyasete, siyasi iktidardan bağımsız bir şekilde değil de kendisini özdeşleştirmiş olduğu siyasi iktidarın emri içinde siyasi yaşama müdahale etmiştir. Bu dönemde devrimci siyaset aslında, askeri araçlarla sürdürülen savaş olarak belirir ve siyasal seçkinlerde savaşçılardan oluşmaktadır (Özdağ, 2006, s.43). Cem'in de ifade ettiği gibi ordu, kendi yarattığı iktidar ile yani kendi sivil kadrosu ile devleti yönetmiştir (Cem,2007, s.365). Ordu her zaman iktidar kadronun yahut muhalif kadronun yanında destekçisi olmasını istediği bir güç odağı olmuş ve siyaset içinde de taşıdığı ağırlığını da yine bu kendisine atfedilen organize güç noktasından almıştır. Bu durum Atatürk'ün yönetimde olduğu süreç olan, tek parti döneminde de önemini ve ağırlığını taşımıştır.

Tek parti döneminde de ordunun sivil siyasette bir ağırlık taşımamasının ardında yatan sebep aslında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasetten arındırılmış olması değil de rejime sadakatini sağlayarak bir karşı darbe yapmasını engellemek fikri yatmaktadır (Cizre, 2013, s.142). Tek parti döneminde muhalif olabilecek başka bir partinin olmayışı da bu konuda tedirginliği bir tek askeri kanat tarafından hissettirebilirdi. Bu sebebe bağlı olarak da askerin siyasetten arındırılmış gibi gösterilip oluşabilecek herhangi bir karşı atağa geçip rakip bir konumda olabilme ihtimali engellenmeye çalışılmıştır. Nitekim çok partili döneme geçiş sürecine kadar da bu durum bu çizgide gidişatını korumuştur diyebiliriz.

Türkiye tek partili hayattan çok partili hayata geçiş sürecini İkinci Dünya Savaşı sonlarına doğru tamamen gerçekleştirmiştir diyebiliriz. Elbette bu geçiş denemeleri Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan beri birçok kere denenmiş fakat kalıcılığı ve sürekliliği sağlanamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri, Türkiye her

ne kadar savaşa fiili olarak dahil olmasa da ülkemizde ekonomik olarak etkileri olumsuz yönde fazlasıyla hissedilmiştir. Özellikle çok partili hayata da geçiş sürecinde bunun etkileri oldukça fazla kendini hissettirmiştir. İç etkenler olarak söz edilebilecek durumlar ise CHP'nin yaklaşık 23 yıllık tek parti dönemini kapsayan süreci, iktidarın sosyal ve ekonomik birçok yönden yıpranması ve İsmet İnönü'nün de demokratik bir ortam içerisinde muhalefet parti/partiler ile beraber atılacak demokratik adımlar yönündeki karar ve tutumları da bu süreci etkileyen faktörlerdendir. Bunun yanı sıra toplum içindeki sınıfların tek partili yaşama karşı duydukları hoşnutsuzlukların giderek artması, ekonomik buhranın ve dünya savaşının da patlak vermesi ile beraber CHP tarafından da ağır vergilerin uygulanıyor olması, sürekli askerliğin getirmiş olduğu yorgunluk bu dönem içerisindeki açlık ve yoksulluk gibi durumlarla toplumun, iktidar partisinden iyice uzaklaşması sonucunu doğurmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan galip gelen ülkeler arasında bulunan Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'ye karşı tehditleri ve Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı yenilemeyeceği yönündeki vermiş olduğu notası dış faktörlerin de bu çok partili hayata geçiş sürecinde etkili olduğu durumlardandır. Öyle ki Türkiye her ne kadar bu savaşa karşı tarafsızlığını bildirip katılmamış olsa da Sovyetlerin bu tavır ve tutumları karşısında ABD'nin de kendisine olan ılımlı yaklaşımı ile -en fazla adından söz ettiren Truman Doktrini- batıya olan yaklaşım ve taraflılığı kaçınılmaz olmuştur ve bu kanatta yer aldığı da bildirmiştir. Tarafını belirledikten sonra ise 1945 yılında da Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı imzalamıştır.

Yaşanan bu süreçlerin ardından bürokrasi içinde bu gelişmeyi henüz erken bulan isimler olmuştur. Bunların içerisinde milletvekili olan dört isim ise şunlardır: Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan. Bu kişiler CHP grubuna Dörtlü Tahrir adında bir önerge sunmuşlardır ve önerge doğrultusunda parti içerisinde özgür tartışma ortamı meydana getirmek istemişlerdir. Tam da o sırada ülkede toprak reformuna destek sağlayacak yasa tasarısı meclise sunulmuştur. Bu tasarı ile toprak yönünden fakir olan çiftçiyi topraklandırmak için büyük toprak sahiplerinin topraklarını kamulaştırılması yönündeki önerge, büyük topraklara sahip olan diğer milletvekilleri gibi yine bu dörtlü isimlerden birisi olan büyük toprak sahibi olan Adnan Menderes bu önergeye karşı ciddi ağır eleştirilerde bulunmuştur (Akşin, 2007, s.272-273). Çok partili hayata geçişte özellikle Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun iç

etken olarak önemli etkisinin olduğu söylenmektedir. Adnan Menderes ve diğer üç ismin sunmuş olduğu Dörtlü Takrir önergesinin reddedilmesi ile beraber parti içinde yükselen nabzın ve muhalif düşünce ve söylemlerin üzerine Adnan Menderes ve Fuat Köprülü bu söylemlerin ve parti içinde muhalif söylem ve paylaşımların öznesi olmaları sebebi ile parti üyeliklerine son verilmiş, ardından Celal Bayar'ın da milletvekilliğinden istifası ile her ne kadar CHP içinde kalıp iktidar olma yolunda ilerlemek isteseler de bu durum onları muhalif parti kurma yoluna itmiştir.

Bu süreçte birçok grupta muhalif partiler kurulsa da 7 Ocak 1945 yılında kurulan Demokrat Parti başarı sağlayabilmiştir. Bu partinin kurucuları da Dörtlü Takrir önergesini veren isimlerdir. 1946 seçimlerinde ise Demokrat Parti 62 milletvekili ile meclise girmeyi başarmıştır. Daha sonrasında ise 1950 seçimlerinde Demokrat Parti büyük oy farkı ile 27 yıllık CHP iktidarlığını geride bırakarak mecliste büyük bir milletvekili sayısı ile iktidara yerleşmiştir (Turhan,2010, s.171).

Cumhuriyet'in ilanı ile *“Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.”* sözünden de anlaşılacağı üzere artık toplum, siyasetin öznesi konumuna gelmiştir ve özsel ussallığı yani politikayı belirlemede toplumsal talepleri derleme, toplama ve talepleri karşılamak üzere politika yaratma misyonunu artık halk üstlenmeye başlamıştır. Çok eskiden beri hem özsel ussallığı hem de biçimsel ussallığı belirleme yetkisini elinde bulunduran bürokrasinin, elinden özsel ussallığı belirleme yetkisini almaya çalışmıştır. Demokratikleşme de zaten bir bakıma bu anlama gelmiyor muydu?

Cumhuriyet'in ilanı ile egemenliğin halka ait olması demokratikleşme sürecinde çevresel güçlerin bürokrasiyi araçsallaştırmak yani kendi çıkarlarınınca uygun hale getirme çabası elbette ki ordunun kabul edebilir, kendini ikincil konumda görebilir, halkı temsil eden kişilerin iradesine tabi olmaya yanaşır şeklinde olmayacaktır. Kaç asırdır hep bürokratik alanda, siyasa yapma ve hükümeti yönetme ve yönlendirmede en üstte, zirvede yer alırken ikincil konuma itilmeyi kabul etmeyeceği eylemlerinden de anlaşılacaktır. Özellikle çok partili dönem sonrasında siyasi elit ile bürokratik elit arasında siyasal ilişkiler *“halat çekme”* oyununa dönüşmüştür (Söğütü, 2010, s.61).

Cumhuriyet dönemi bürokrasisi iki temel misyonu üstlenmiştir. Bunlar; reform geliştirerek bu reformların devamını sağlamak ve bir diğeri ise ekonomik kalkınmada

devletin öncülüğünü sağlamaktır (Kırılmaz, 2020, s.12). Bunlarla beraber devrimlerinde halka kabullendirilme görevini de yine kamu bürokrasisine bırakılmıştır. Yüklenen bu önemli görevler neticesinde de bürokrasiye devlet tarafından geniş imkân ve bazı hukuksal güvenceler sağlanmıştır. Tüm bu imkanlarla beraber bürokrasi de Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplum tarafından imrenilen üstün bir sosyal duruma sahip olmuştur (Göküş, 2000, s.24).

1950 ve sonrasında bu siyasi çatışmalar, ülkeyi ister istemez partiler üstü bir müdahale ile karşılaşmaya itmiş ve maalesef uzun bir süre bu durumun ardı arkası kesilmemiştir. Ülke, Cumhuriyet kurulduktan sonra ilk fiili ve resmi askeri darbe sürecine bu dönemle beraber girmiştir.

1.3. Askeri Darbeler ve Müdahaleler

Osmanlı Devleti kurulduğu tarihten itibaren ordunun siyaset içerisindeki etkinliği ve dönem dönem bu etkinliğinin yanı sıra siyasal düzen içerisindeki müdahaleleri ülkede birçok kez etkisi farklı şiddetlerde olacak şekilde; ağır darbelerle, muhtıra ve müdahalelerle kendini göstermiştir. Bu müdahaleler, ekseninde ordu, kendine ait bir alan yaratmış ve bu alanın sınırlarını da müdahale sonrası düzenlenen Anayasalar ve bu yasalarla oluşturulan kurumlar ile sağlamlaştırmış ve meşruluk kazandırmıştır. Ordunun varlığı, ülkenin savunması için olmalı iken siyasete katılması ve müdahale etmesi, iktidarın yerine geçmesi ve yerine kendi uygun göreceklere kişilerin seçilmesi durumunun normallliğini değil yolunda gitmediğini ifade etmektedir. İktidara ait olan bir işlevin, yani siyaset yapma yetkisinin ordu eliyle gerçekleşmesi, ülkeyi demokrasi karşıtı durumların içine sürükleyecektir. Türkiye’de de bu durumun örnekleri belli aralıklarla uzun bir süre yaşanmıştır. Çalışmanın tarihsel süreci çerçevesinde, yaşanmış tüm askeri müdahaleler (darbe, muhtıra) sırası ile ele alınacaktır

1.3.1.27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimlerinde %53 oy oranı ile seçimleri kazanmış ve 1923’ten beri kesintisiz bir şekilde iktidarı elinde bulunduran CHP’yi iktidar koltuğundan indirmiştir. Çok partili hayata geçilmesi elbette ordu içinde subayları da etkilemiş onlarda içinde buldukları olumsuz şartları, (terfi sorunu, düşük maaş gibi) toplumun diğer kesimlerinde de olduğu gibi, yeni bir siyasal düzenle aşılabileceği düşüncesi içerisinde olmuşlardır ve bazı subaylar Demokrat Parti’ye ordunun desteği konusunda güvence vermişlerdir (Karpaz, 2015, s.140-141). DP’nin seçimi kazanmasına ordunun destek vermiş olması elbette düşündürücü ve garip karşılanabilecek bir durumdur. Ordunun her durumda kendisini, hükümete değil de devlete hizmet eden bir güç olarak görüyor olmasını bu bakımdan değerlendirecek olursak, DP’nin yahut CHP’nin iktidarda oluşu ordu için bir önem taşımayacak asıl önemi ise kendi iç işlerine karışılmadığı, inandığı ve güvendiği değerlerden (Kemalist düşünce ve devrimler) tavizler vermek durumunda bırakılmadığı sürece, onlar için iktidarda olacak partinin bir önemi olmayacaktır -ki bu seçim sürecinde de DP’yi destekleyen tavır ve eylemleri de bu görüşü doğrular niteliktedir.

1960 Darbesi ve ordunun toplumsal ve siyasal alan içindeki genel durumu göz önünde bulundurularak darbenin bazı görüşler çerçevesinde gerçekleşebileceği ifade edilmiştir. Örneğin, ordunun Türk siyasal hayatındaki seçkin konumu ve bu seçkin konuma dair yaşanacak herhangi bir değişimin sonucu olarak gerçekleşecek eylemler, toplum içindeki bu önemli konumlarının kendilerinde de yaratmış olduğu o fevkalade imaj düşünceleri, çok partili döneme geçişle beraber toplum içinde ekonomik ve sosyolojik yönden yaşanan değişimler, yeni sivil elitin ortaya çıkışı (Karpata,2015,s.131-133), darbe sürecinin yaşanmasında etkili olan görüşleri içermektedir. Daha önce birçok kez de ifade edildiği üzere ordunun, Osmanlı da dahil daha eski toplumlarda, siyasi ve sosyal yaşam içerisinde meydana gelen örgütlenmenin asıl dayanağı olduğu vurgulanmıştır. Toplum içinde ve kendi içlerinde oluşturdukları ve toplumsal ve siyasal alanda sahip oldukları, kendilerince ayrıcalıklı konumları sebebiyle de kendilerini devletin hizmetçisi ve koruyucusu olarak görüp, toplum içinde gerçekleştirecekleri tüm eylem ve işlemlerini de bu inanç ve fikirleri etrafında meydana getirmişlerdir ve toplumdaki konumları için tehdit oluşturabilecek her türlü kişi-gruplarla (örn.yeni sivil elit gibi) belli dönem ve aralıklarda çatışma içinde bulunmuşlardır. Bu darbe süreci, genel olarak bu görüşler etrafında tarihsel süreci değerlendirmemize olanak sağlayacaktır.

Demokrat Parti iktidara gelip görevine başladıktan bir süre sonra TSK'nın üst kademelerinde bulunan askerleri emekliye sevk etmesi, ordunun Demokrat Parti'ye karşıt olan subaylar tarafından herhangi bir darbe girişimini engellemek adına mı yoksa bir prensip meselesi olduğu için mi yapıldığı tartışılır bir konu dahi olsa, sonuç itibariyle Atatürk geleneği ile ordunun sivil yönetime sadık kalmasının sürdürüldüğünü ifade eder (Hale,2014, s.131-132). Fakat daha ilk baştan DP'nin bu girişimi, orduda ileriki zamanlara doğru bir muhalif olma durumunun yaşanacak olmasını kaçınılmaz kılacaktır.

DP'nin ilk zamanlardan gerçekleştirdiği bu emekliye ayırma girişiminin yanı sıra çok geçmeden, yalnızca bir kaç ay içerisinde de 150 Albay daha emekli edilmiştir ve Cumhuriyet tarihinin hiç görülmemiş bir tasfiye olayı yaşanmıştır. Demokrat Parti bu tasfiye işlemlerini gerçekleştirirken ordunun da desteğini aldığı açık ifade edilmiş, şöyle ki tasfiye işlemleri bittikten sonra yeni Genelkurmay Başkanı'nın; Cumhurbaşkanı, Başbakan ve eski emekli Korgeneral ve şimdilerde yeni Bayındırlık

Bakanı görevinde bulunan Fahri Belen tarafından ziyaret edilmesi bu tasfiye işlemlerinde Belen'in de fiili olarak rol aldığını göstermektedir (Özdağ,2004, s.25). Bunun yanı sıra DP iktidara gelmeden önce de ordunun içinde buldukları olumsuz iç sorunlara (düşük maaş, terfi sorunları ve kışladaki zorlu şartlar vb.) çözüm bulabilme umudunun, yeni bir siyasi değişimle sağlanacağını ummalarından ötürü, içinde Fahri Belen'in de bulunduğu bazı yüksek rütbeli askerlerin DP'ye destek oldukları konusundaki vermiş oldukları teminatları da bu tasfiye işlemlerini destekler durumunda olduklarını göstermektedir.

İktidara geldiği ilk yıllarda DP, ABD tarafından Truman Doktrini ve Marshall planı doğrultusunda sağlanan yardımlar ile ekonomik anlamda gerçekleştirmeyi planladığı yükselişi bir noktada da olsa sağlamış bulunuyordu. DP iktidarı, ekonomiyi liberalleştirmeye, modernleştirmeye, tarımda makineleşmeye, köylüye önemli yatırımlar yapmaya ve karayolları inşaatları ile ulaşım ağının gelişmesine, köylünün şehirlere ulaşımının artmasına ve köylünün hükümet desteği ile elde ettiği ürünlerle şehirde ekonomik gelir elde edebilmelerine olanak sağlamıştır. Bunun yanı sıra tarımda makineleşmenin artması ile iş gücü artışı meydana gelmiş ve beraberinde köyden kente göç hızlanmıştır. Bu olumlu gelişmeler ise DP iktidarının ilerleyen yıllarında bozulmalar meydana gelerek ekonomik sıkıntılar oluşmaya ve DP'ye karşı güçlerin iktidar eleştirileri ortaya çıkmaya başlamıştır (Dursun, 2001, s.24-25).

Bu gelişmeler sürerken 1954 seçimlerinin tekrar DP tarafından kazanılması ordu içinde elbette tepkilere sebep olmuştur. Seçim sonrasında DP'nin ekonomik politikalarına daha büyük adımlarla devam edeceği anlaşılmış ve ordu içinde ilk örgütlenmelerin kurulması da bu şekilde başlamıştır. Bu tepkilerin ise başlıca nedenleri;

Subaylar artık toplum içinde öyle noktalara gelmişlerdi ki DP askerinin toplum içindeki saygınlığını yitirmesi için elinden geleni yaptığını, polis güçlerinin dahi subaylara saygı göstermediğini dile getiriyordu. Ekonomik olarak ise subayların gelirlerinin onları toplumda iyice statülerini kaybettiren bir noktaya götürdüğünü dile getiriyordu. Gittikleri bir mekanda, kiralamak istedikleri bir ev sahibinin karşısında dahi 'Bu asker bunda para bulunmaz' sözleri ve bakışlarıyla çok kez ve sürekli karşılaştıklarını ifade etmiştir. Meselenin ise paraya muhtaç olmaları değil toplum içinde iyice yitirdikleri saygınlıkları olduğunu söylemişlerdir. Bu yaşanan durumlar

karşısında DP'nin darbe için gerekli zemini iyice hazırladığını ifade etmiştir (Karpat, 2015, s.146-147). Bu durumda da ordunun DP'ye karşı tepkisi elbette iyice artacaktır.

Ordunun DP'ye karşı tavır ve tutumlarının yanı sıra, CHP'nin de daha ilk baştan DP iktidarı ile beraber yeni kurulan siyasi elite ve onların faaliyetlerini destekleyen geleneksel kenar kesime karşı içi bir türlü ısınmamıştır. Adnan Menderes daha ilk yıllarda CHP'ye karşı ciddi sert önlemler almaya başlamış ve parti faaliyetlerinin zorunlu görevi dışında kalacak tüm mal varlığına el koymuştur. Yeni basın kanunu ile hükümete karşı olacak tüm gazeteleri susturma yetkisi getirilmiştir. Son olarak ise CHP'yi tamamen kapatma yasasını meclisten geçirmiş ve buna karşılık içerde ciddi bir baskı dalgası ile beraber İstanbul ve Ankara gibi iki önemli noktada sokak gösterileri patlak vermiş ve bunun üzerine bu iki noktada da sıkıyönetim ilan edilmiştir (Hale, 2014, s.134). DP'nin bu sert tutumu ise CHP'nin daha radikal ve sert muhalif tutumları, aynı zamanda CHP'nin ordu ve bürokrasi üzerindeki etkisi, DP'nin de ordu karşısındaki tedirginliği, DP'nin CHP'ye karşı sergilemiş olduğu bu sert tutumunun gerekli sebepleri arasında olduğu söylenebilir.

DP iktidara geldiği günden beri baskı politikalarını uyguladığı kesimlerden bahsedecek olursak bunlar; CHP, askeri sivil bürokrasi, üniversite aydın kesim ve basındır. Bir dönem DP yanında olan aydın kesim de saf değiştirip CHP safında yerini almış ve üniversiteler de dahil artık DP'ye muhalif olmuşlardır. Bunun üzerine üniversitelerin özerkliğini engelleyici çalışmalar düzenlenmiş ve bakanlık emri altına girebilmeleri mümkün hale getirilmiş ve bu duruma karşı eleştirilerde bulunan bazı hocalar bakanlık emri altına alınmıştır. Bu baskılar, yasaklar ve engeller ordu ve onunla ortaklaşa bir güdüm sağlayan bürokrasi ile beraber Demokrat Parti iktidarına karşı bir askeri müdahaleyi kaçınılmaz kılmıştır. Aynı zamanda ekonominin iyice bozulması ve özellikle sabit gelirli memur ve asker kesimin ekonomik durumlarının giderek kötüleşmesi, iktidara karşı eleştirel seslerin iyice yükselmesine sebep olmuştur. 27 Mayıs 1960 Darbesine giden süreçte ekonomik olaylar ve toplumsal hareketlilik etkili olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti ilk askeri darbesini yaşamıştır.

27 Mayıs 1960 gecesi Orgeneral Cemal Gürsel'in başkanlığında içerisinde Kurmay Yüzbaşı Muzaffer Özdağ, Albay Alparslan Türkeş gibi çeşitli rütbelerden oluşan subayların da olduğu bir Milli Birlik Komitesi tarafından, o dönemki Demokrat Parti yönetimine karşı yapılmıştır. Alparslan Türkeş'in radyodan okuduğu bildiri ile

darbe ilan edilmiştir. Ertesi gün ise asker ve aydın karması askerlerden partiler üstü bir hükümet kurulmuştur. Aynı gün CHP eğilimli hukukçular kurulu, darbenin meşru olduğunu gösteren bir rapor düzenlerler. Darbenin amacını ise yolundan çıkmış demokrasiyi yeniden düzene sokmak için yaptıklarını açıklarlar (Tunçay, 1995, s.1981). Cumhuriyet'in ilanı ile halk siyasi denetim yetkisini kendi elinde bulundurma hakkına sahip olmuştur fakat bu süreçte yaşanmış olan böyle bir askeri müdahale ile halkın iradesi dışında, siyasi denetim yetkisini elinden almış olmak demokrasiye ne denli düzen içinde tutabilir ya da bunun adı ne kadar demokrasi yandaşlığı olur, tartışılır.

Türk Silahlı Kuvvetleri hükümete el koymalarının nedenlerini şu şekilde ifade etmişlerdir; Demokrat Partinin demokrasiden sapmış olduğu, kendi yandaşlarına farklı ve ayrıcalıklı işlemler gerçekleştirerek halkı böldüğü ve son olarak da Demokrat Partinin Atatürk'ün devrimlerinden ödünler vermiş olduklarını ileri sürmüşlerdir (Kongar, 2006, s.156). Demokrasi için yapmış oldukları eylemlerini, yine demokratik olmayan -siyaset üstü- bir yöntemle yaparak, eylemlerini demokrasiyi savunma amaçlı olarak gerçekleştirdiklerini ifade ederken, eylemleri ve amaçları arasındaki tutarsızlıkları demokrasiye karşı yapılmış yıkıcı bir darbe niteliği taşımaktadır.

Milli Birlik Komitesinin ilk bildirisinde sözünü ettiği, kardeş kavgasına fırsat vermemek için idareyi ele aldıklarını söylemekle aslında DP ile aralarındaki siyasi anlaşmazlıkları kast etmektedir ve bununla beraber kardeş olarak bahsettiği DP ile kavgayı bitirme vazifesini kendinde görerek siyaset üstü ve onlardan daha üst bir pozisyonda olduğunun da mesajını vermektedir (Devran, Özcan, 2016, s.8). Bu mesaj doğrultusunda da askerin asli görevi olan, ülkeyi dışardan ve içerden gelebilecek her türlü tehdiye karşı koruma ve kollama görevini, yine yasalarla belirtilmiş kurumlar tarafından belirlenen yöntemlerle değil de kendilerine atfettikleri konumları doğrultusuyla yapmış olmaları, yasayla belirlenmiş asli görevlerinin demokrasi dışı bir yolla, demokrasiye karşı gerçekleştiğini göstermektedir.

27 Mayıs askeri darbesi tasarlama ve uygulama biçimi olarak, içerisinde albay ve daha alt rütbelerdeki subaylardan oluşan bir komite tarafından DP yönetimine ve parlamentoya olduğu kadar ordu hiyerarşisine karşı da yapıldığı için sonraki askeri darbelerden farklılık göstermektedir (Özdemir,1989, s.192). Daha sonraki iki askeri müdahalenin Yüksek Komuta Kademesi'nin küçük rütbeli subayları uzak tutmasıyla

gerçekleşmiştir (Ahmad, 1995, s.173). Bu durum hem şimdiki hem de ilerideki meydana gelebilecek olaylarda bir bakıma ordu içinde de anlaşmazlık ve fikir ayrılıklarının olduğunun ve olabileceğinin sinyallerini taşıyabilmektedir.

Darbenin gerçekleştiği saatlerde ihtilal lideri Cemal Gürsel'in ilk emirleri DP'ye yönelik yapılmış, Yassıada'nın hemen boşaltılması tutuklu DP'lilerin oraya sevk edilmesi, partizan faaliyet içerisinde olan DP'lilerin tutuklanması, Uşak valisinin tutuklanması, emniyet müdür ve müdür yardımcıları ve partizan polislerin tutuklanarak hepsinin Yassıada'ya yollanması olmuştur. Ayrıca gereksiz tutuklamaların yapılmaması ve Dışişleri Bakanlığı'na Selim Sarper'in getirilmesi diğer emirleridir (Özdağ, 2004, s.235).

Milli Birlik Komitesi Başbakanı Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığında ve Albay Alparslan Türkeş'in danışmanlığında ve 38 kişilik düşük rütbeli subaylar ile 11 Haziran'da Milli Birlik Komitesi resmen ilan edildi (Hale, 2014, s.162).Üyeler belirlendikten sonra 12 Haziran 1960'ta Geçici Anayasa yürürlüğe konuldu ve yeni bir anayasa kabul edilene kadar geçerli sayılarak eski seçilmiş meclisin bütün yetkileri Milli Birlik Komitesi'ne devredildi (Karpat, 2015, s.242).

12 Haziran 1960 geçici Anayasası ile yasama yetkisi Milli Birlik Komitesine, yürütme yetkisi ise Başbakan'a verilmiştir. MBK başkanı aynı zamanda Devlet Başkanı ve Bakanlar Kurulu başkanı ile başkumandan olması hükme bağlanmıştır. Bakanlar ise Milli Birlik Komitesi üyelerinden yahut 27 Mayıs 1960 tarihinde herhangi bir parti ile bağı olmayan kişiler arasından seçilecektir (Kili, Gözübüyük, s.137-142).

MBK'yı oluşturan subayların ortak meydana getirdikleri darbe eylemine rağmen ortak bir görüş içinde olmadıkları bilinmektedir. Daha darbenin ertesi gününden MBK içinde anlaşmazlıklar ve farklı görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Yıllardır darbe hazırlığı içinde olan grup (aşırılar) sınırlı güce sahip olduklarından iş birliği yapmak zorunda kaldığı diğer grup ile darbede başarılı olduktan sonra ülkeyi askeri rejimle yönetmek istemişlerdir. Aşırılar grubunun içindeki 14 kişi 13 Kasım'da yurt dışına sürgüne gönderilmişlerdir. Diğer grup (ılımlılar) ise İnönü'nün de etkisi ile hukuki ve siyasi düzenlemelerde tamamlandıktan sonra bir an önce seçimlerin

yapılmasını ve parlamentonun sivil iktidara teslimini düşünüyordlardı (Özdemir,1989, s.196-197).

13 Kasım 1960'da Milli Birlik Komitesi üyelerinden Alparslan Türkeş dahil olmak üzere 14 subay, çeşitli görevler tahsis edilerek ordudan ve Türkiye'den uzaklaştırılmaya çalışılmış ve yurt dışına gönderilmiştir. Bu tasfiye ile komite içinde ilk ciddi ve gerçek kriz dönemi de başlamış olmuştur(Hale,2014, s.172).

Komite tarafından 147 öğretim üyesinin üniversiteden uzaklaştırılması, 27 Mayıs sonrasında ordudan re'sen emekli edilen beş bin kadar subayın yarattığı kadar ve hatta daha da geniş bir tepki yaratmıştı. Bazılarına göre bu tasfiye, 27 Mayıs'ı desteklemeyenleri hedef almıştı. Elbette tasfiye edilenler için bir gerekçe bulmak gerekmektedir fakat yasada hiçbir gerekçeye yer verilmemiştir. Kimilerine göre, bu tasfiye, 27 Mayıs'ı desteklemeyenleri hedef almıştı kimilerine göre ise üniversitede işe yaramayanlar atılmıştı. Üniversiteden atılanlar arasında ünlü isimlerin de yer aldığı bilinmekteydi. Ali Fuat Başgil, Recai Galip Okandan, Mazhar Şevket İpşiroğlu, Emin Onat, Ratip Berke, Hıfzı Timur, Tarık Zafer Tunaya, Takiyettin Mengüçoğlu Mina Urgan, Sabahattin Eyüboğlu... gibi (Star, 31.05.2014).

147'ler olayı sivil aydın tarafından ilk etkin muhalefetin oluşturulmasına yol açan öğretim üyelerinin üniversiteden uzaklaştırılması ile meydana gelmiştir. Üniversite tasfiyesinden sonra CHP-ordu arası ilişkilerde ve AP-ordu arası ilişkiler daha sonraki müdahalelerin sebepleri olmuştur. Yani Cumhuriyet dönemi iktidarında askeri müdahale girişimleri devam etmiştir (Kayalı,2018, s.75-76).

MBK yönetimi tarafından Kurucu Meclis'in oluşturulması için çıkarılan yasa kabul edilmiştir. Kurucu Meclis'in oluşması askeri rejimin sivil yönetime geçmesi yönünde attığı ilk adım olması sebebiyle önemlidir. MBK ve Temsilciler Meclisi olarak iki bölümden oluşan Kurucu Meclis 6 Ocak 1961'de çalışmalarına başlamıştır. CHP ve CKMP seçtiği 296 üye ile toplanılmıştır. Sonrasında yeni siyasi partilerin kurulması resmileşmiştir. Ekrem Alican YTP'yi, eski General Ragıp Gümüşpala AP'yi kurdu. AP'nin istediği adalet eski DP'liler için istediği adaletti. Bu durum komite üzerinde olumsuz etki yaratmıştı. Enver Ziya Karal'ın başkanlığında yeni anayasa metni için komisyon oluşturuldu. 150si doğrudan seçilen, 15i Cumhurbaşkanı

tarafından seçilen 188 kişilik bir senato oluşacaktı. Doğrudan seçilmiş 450 milletvekili ile oluşan Millet Meclisi ve Senato ile TBMM'yi oluşturacak iki meclisli bir yasama organı öngörüldü. Genelkurmay başkanı Başbakana bağlandı ve Milli Güvenlik Kurulu kurulması ön görülmüştür (Hale, 2014, s.172-180).

13 Kasım tasfiyesinin sonucu olarak İstanbul ve Ankara arasındaki askerlerin birleşimi ile hiyerarşiye saygı içerisinde Silahlı kuvvetler Birliği adıyla bir örgüt oluşturuldu (Kayalı,2018, s.84).

1961 Anayasasının yapımına tüm gruplar katılmış ve askerler ilk kez oy kullanmışlardır. Halkoyuna sunulan anayasa halk tarafından %38 red oyu almıştır(Kayalı, 2018, s.89). 61 Anayasası askeri darbe ve Anayasalarını, Türk siyasal hayatının içine işlemeye başlamıştır (Parla, 1991, s.24).

Yassıada yargılamaları 14 Ekim 1960'tan 15 Eylül 1961'e kadar sürmüştür. Toplamda 592 kişinin yargılandığı davada 228 kişi için ölüm cezası istenmiştir. Milli Birlik Komitesi tarafından görevlendirilen bir başkan sekiz asil altı yedek üye ile bir başsavcı ve beş yardımcından oluşturulmuş özel mahkemenin kararları; Adnan Menderes, Celal Bayar, Fatih Rüştü Zorlu, Refik Koraltan, Hasan Polatkan, Emin Kalafat, Agah Erozan, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişçioğlu, Zeki Erataman, Bahadır Dülger, Baha Akşit, İbrahim Kirazoğlu, Osman Kavrakoğlu, Orgeneral Rüştü Erdelhun ölüm cezasına çarptırıldılar. Bunlara ek olarak 31 kişi ömür boyu hapis cezasına ve 418 kişi de süresi değişen hapis cezalarına çarptırıldılar (Özdemir, 2015,s.32-33).

Yargılamalar devam ederken Adnan Menderes'in aşırı doz ilaç almasıyla intihar girişimi sonrası, İsmet İnönü, Alparslan Türkeş, Kennedy ve Kraliçe Elizabeth'ten Milli Güvenlik Kuruluna affedilmeleri için mektuplar gönderilmişse de hiçbirisi dikkate alınmayarak sonuçlanmıştır(Hale, 2014, s.187). 15 idam cezasından yalnızca Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın cezaları onaylanmıştır (Bulut,2009, s.143).

1961 seçimleri istenildiği gibi gitmemiş, her iki partinin de DP ardılı olma niteliği taşıyan Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi 238 milletvekilliği ile mecliste çoğunluğu sağlamışlardır. Yine de hükümeti kurma yetkisi İsmet İnönü'ye verilmiştir (Karpat, 2015, s.289). Bu durum ise SKB içindekileri hareketlendirdi ve Talat

Aydemir ve arkadaşları sonuçların yanlış olduğunu ileri sürdüler. 21 Ekim’de Talat Aydemir, Cemal Tural, Refik Tulga, Celal Eyicioğlu, Faruk Güventürk tarafından 21 Ekim Protokolü diye bilinen belgeyi imzaladılar. Bu protokol sivillere yansıtılan bir darbe manifesto özelliğini yansıtmaktadır(Hale, 2014, s.190).

21 Ekim Protokolü’nden haberdar olan Gürsel, acilen kuvvet komutanları ve siyasi parti liderleriyle toplantı düzenledi. Tüm parti liderlerinin imzaladığı Çankaya Protokolü’ne göre siyasi partiler 27 Mayıs’a karşı çıkmayacak, Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı olacak, Yassıada mahkemelerinde ceza alan kişilerin affı ve Eminsuların orduya geri dönmesi söz konusu dahi olmayacaktı (Toklucu, 2016). 27 Ekim 1961 tarihinde Org. Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 29 Ekim’de koalisyon kurarak yönetimine başlayan CHP iktidarının kurulmasıyla MBK feshedildi ve sivil rejime geçiş süreci tamamlanmış oldu.

1960 Askeri müdahalenin asıl amacı her ne kadar Demokrat Parti’nin ülkeyi ekonomik anlamda darboğaza sokması, baskıcı ve kısıtlayıcı eylemleri olarak belirtilmiş olsa da aslında geleneksel olarak iktidarı elinde bulunduran bürokratik elitin, ortaya çıkan yeni toplumsal gruplara karşı bir meydan okuyucu tepkisidir (Karpata, 2015, s.170). Ordu toplum içindeki konumunu ve prestijini her daim sağlam ve yerinde tutmak isteyişini, her türlü durum ve şartlar içerisinde dile getirmekten de hiçbir zaman çekinmemiştir. CHP ve DP içerisindeki askeri-siyasi seçkinlerin arasında yaşanan çekişmeler ve CHP etrafında konumlanan askeri-siyasi seçkinlerinin sahip oldukları hakim rollerini ve konumlarını kaybetme korkuları da müdahaleye neden olan bir diğer etmen olarak değerlendirilebilir.

Darbenin doğrudan gerçekleştirilen bir müdahale olmasının yanı sıra, bir hiyerarşik düzen içerisinde değil de kendi aralarında örgütlenmiş bir kısım askeri grup yani ‘cunta’ tarafından gerçekleşmiştir. Bunun üzerine ordu içerisinde elbette bölünmelerin yaşanabilme ihtimali de doğmuştur. Öyle ki İsmet İnönü’nün darbe sonrasında Başbakanlık’ta görevini yürütmekte olan Cemal Gürsel ile görüşmesi esnasında, Gürsel’in orduya hakim olmasını ve kendi içlerinde bölünmemelerini söyleyerek bir an önce seçimleri yapması konusundaki önerileri de (Özdağ, 2004, s.261) böyle bir durumun yaşanabileceği ihtimalinin varlığını destekler niteliktedir.

Ordu içindeki hiyerarşik düzenin bir an evvel sağlanması adına da darbe için kurulan örgütün başına (Milli Birlik Komitesi) Cemal Gürsel getirilmiştir. Daha sonra ise Milli Birlik Komitesi içinde de bölünmeler meydana gelmiş, darbe sonrası askeri yönetimin sürmesi ve bir an evvel sivil yönetime geçilmesi konusunda iki ayrı görüş belirlemiştir. Bu konuda daha ılımlı olan kanadın CHP'yi demokrasinin güvencesi olarak görmelerine karşın, daha sert ya da radikal-otoriter olarak adlandırılabilir diğer kanat ise komiteyi CHP'nin etkisinden arındırmak istemiştir. Aslında bu durum komite içindeki ikilileşmeyi en çok etkileyen durum olmuştur. Otoriter kanadın iktidarda daha uzun süre kalıp etkinliğini sürdürmek istemelerinden ötürü, bu kanat içinde yer alan 14'ler olarak da adlandırılan grubun tasfiyeleri gerçekleştirilmiştir. Ordu içinde 14'ler dahil daha sonrasında da yapılacak olan tasfiyeler, ordu içinde düzenin sağlanmasını ve ordunun daha da güçlenmesini hedeflemiştir. Her ne kadar bu eylem, ülkenin demokratik ve laik düzeninin korunması adına demokrasi dışı bir yöntemle yapılmış olsa da askeri yönetimin gereğinden fazla sürecek olması, tüm adımların demokrasi adına atıldığı savunulan tüm ilkleri boşa çıkarır nitelik taşıyacaktır. Bu sebeple de orduyu da ordunun gücünü de korumak adına bu düzenlemeler yapılmış ve sivil yönetime geçiş sağlanmıştır.

Ordunun demokratikleşme adına yaptığı tüm eylemleri doğrultusunda sonuç itibarıyla elbette ki tüm yetki siyasi seçkinlere de bırakılamazdı, çünkü kendi başat güç ve varlıklarını da gizli bir elle de olsa yönetime dahil etmek isteyeceklerdi. Bu sebepten ötürü siyasi seçkinleri, bürokratik seçkinlerinin denetimi altında tutacakları yarı vesayet yetkisini 1961 Anayasası ile de sağlamışlardır. Anayasada yer alan 4. maddede belirtildiği gibi: *“Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletindedir. Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ, kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz”* şeklindedir. 1924 Anayasası'nda ise *“TBMM, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup millet namına hakk-ı hâkimiyeti istimal eder”* der. Aslında burada TBMM artık bu egemenliği kullanan tek yetkili organ olmaktan çıkarılıp bir diğeri olabilecek, herhangi bir diğerk organla ortak koşullar içinde yer verilmiştir.

27 Mayıs 1960 sonrası darbeyi gerçekleştiren ordunun, yönetimi ele geçirmesinin ardından hukukçular tarafından 1961 Anayasası hazırlanmış ve genel

itibari ile hak ve özgürlükler çerçevesinde [*“ Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir”* (mad.2)] ileri bir Anayasa olduğu ileri sürülmüşse de vesayet rejimi bu darbe ile oluşturulmuştur. Milli Güvenlik Kurulu (MGK), Anayasa, Senato gibi kurumlar 1961 Anayasası ile bu vesayet sistemini sağlamak için kurulmuşlardır (Mumyalmaz, 2019, s.22). Bu dönem içerisinde yine 1961 Anayasası ile kurulan Milli Güvenlik Kurulu(MGK) ve Ordu Yardımlaşma Kurumu(OYAK) ile iç ve dış siyaseti kontrol edebilecek olma ve ekonomik politikalara katılabilecek olma imkanına sahip olma yetkisini orduya sunacaktır (Gökçe, 2013, s.227). Bunun yanı sıra üniversite ve TRT gibi sivil bürokrasinin basın ve aydın ayağına da özerklik sağlanmıştır. Ordunun demokrasi karşıtı bir şekilde yapmış olduğu darbenin ardından kendi kurumu için ayrıcalıklar sağlayacak bu kurumları (OYAK-MGK) kuruyor olması, kendini eylemleri ardından garantiye ve güvence altına alıyor olarak mı yorumlanmalıydı yoksa kriz ortamında dahi toplumu değil de yalnızca kendi kurumunu ekonomik ve güvenlik anlamında iyileştirir adımlar atıyor şeklinde yorumlanmalıydı?

Ordu her ne kadar Atatürk ilkelerini korumak ve ülkenin kötüye giden gidişatını durdurmak için darbenin gerekliliğini bu sebepler çerçevesinde gerçekleştirdiğini her fırsatta söylemişse de sınıfsal bir kaygı içinde olduğu için darbenin ardından yaptıkları ile uyuşmamıştır. Emekli maaşlarının görevde iken aldıkları maaşlarının yüzde yetmiş beşi kadar olması, bunun üzerine iki yıllık gelirlerine denk olacak miktarda emekli ikramiyeleri almaları, yüksek miktarda konut kredisi alabilmeleri ve muvazzaf subayların da yüksek konut kredisi almaları, kendilerine denk memurlardan iki kat fazla maaş almaları, isteklerine göre emir eri ya da ayda iki yüz TL almaları (Karpat, 2015, s.162), darbeyi gerçekleştirme amaçları ile uyuşmamaktadır. Ordunun sınıfsal bir kaygıdan dolayı hareket ettiği ve iktidarı kontrol ederek kendi çıkarlarını bu gerekçeleri altında gerçekleştirdiği, darbe için yukarıda belirtilen gerekçeleri sunsa da bu durumda darbe ve darbe sonrası durumlarının uyuşmadığı çok açık anlaşılacaktır. Ordunun kendi sınıfsal kaygısından dolayı gerçekleştireceği her türlü eylem ile ilerleyen süreçlerde yaşanacak olan darbe ve müdahale girişimlerinde de göreceğimiz üzere bu ve benzeri durumlar elbette yaşanacaktır.

1.3.2. 12 Mart 1971 Muhtırası (Darbesi)

1960 Darbesi'nin ardından yeni Anayasa'nın yürürlüğe girmesi ile beraber darbe sebebiyle demokrasi ve kurumlarda açılan yaraların onarılacağı düşünülmüştür. Fakat durum pek de düşünüldüğü gibi olamamış çünkü daha üzerinden 10 yıl gibi bir süre geçmesinin ardından tekrar bir müdahale ile karşılaşmak, bu yaralarının kapanmadığını göstermiştir. Darbe sonrasında kapatılan ve kadroları cezalandırılan ve tasfiye edilen DP'nin ardılı niteliğinde olan Adalet Partisi kurulmuş ve ilk koalisyon hükümeti de bu şekilde oluşumunu gerçekleştirmiştir. Darbenin üzerinden daha beş yıl geçmesinin ardından Adalet Partisi'nin Süleyman Demirel başkanlığında 1965 seçimlerini kazanarak tek parti hükümetini kurmasına karşın ordunun tavrı her ne kadar AP'ye karşı hala şüphe ile yaklaşılsa da ılımlı olmuştur. Öyle ki 1965 sonrasında da ordunun AP ile ilişkileri umulandan farklı olmuş ve daha iyi ilerlemiştir. AP ordu ile iyi ilişkiler içinde olabilmek adına her ne kadar ordu için maddi konuların iyileştirilmesi ve orduyu ilgilendiren konularda müdahale etmekten kaçınmak gibi olumlu adımlar atmaya çalışmışsa da ordu ile arasındaki temel problemi çözme başarısız, bu temel sebebi DP'lilerin tamamen affedilmesi (Karpat,2015,s.203-206) konusu olmuştur.

1961 Anayasası'ndan itibaren iyice özgürleşen siyasal ortamla beraber toplum içi hareketlilik her anlamda artış göstermiştir. Şehirleşmenin artması ile çoğalan işçi sınıfı, okullaşma oranının yükselişi ve bu doğrultuda öğrenci sayılarının artışı, siyasallaşan aydınların varlığı gibi oluşumlar bunların kendi içerisinde gruplaşarak siyasi örgütlenmelerine olanak sunmuştur. Bu siyasal hareketlenmeler ülke gündeminde kendini göstermeye ve yer etmeye başlamıştır. Sanayi burjuvazisi, 1960'ta kurulan Devlet Planlama Teşkilatı ve bu doğrultuda iyice artış gösteren işçiler sınıfı da varlığını hissettirmeye başlamıştır (Yılmaz,2020, s.214).

Ülkede toplum içindeki ekonomik dengenin değişmesi, tarımsal faaliyetlerin azalması, belirgin olarak sanayileşmenin artması toplum içerisinde de değişim ve dönüşümlere sebep olacaktır. Aslında muhtıraya giden süreçte etkili olan faktörlere bakacak olursak; toplumdaki ekonomik durum başta olmak üzere, dönem içerisinde toplumda meydana gelen sağ-sol kavgalarıyla şekillenme gençlik hareketleri, ekonomik sebeplerden meydana gelen işçi olayları, toplumdaki örgütlenmelerden dolayı kavga ve kargaşa ortamların yaşanması bu değişim ve dönüşümlerin

yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır ve yine toplum içerisindeki her türlü düzen bozucu durumlar karşısında, ordunun kendini toplumun düzenleyici ve kollayıcı unsuru görmesinden ötürü yine bu süreçte de etkin rol oynayacaktır.

Fakat Türkiye’de tüm önemli gelişmelerde etkin rol oynayan gücün ordu olduğu ve olacağı düşüncesi, demokrasiye dayalı bir yöntemle değişim ve gelişim düşüncesinin önemini kaybetmesine sebep olmaktadır. Düşünce bu bağlamda ilerlediği sürece öteden beri var olan belli aralıklarla da varlığını somut şekilde gösteren, orduyu göreve davet etme yönelimini artırır ve yine 12 Mart öncesi bu düşünce aydın kamuoyunda hakim olmaya başlamıştır (Kayalı, 2018, s.169). 1960 döneminde de olduğu gibi bu dönemde de basın ve gençlik hareketleri ile ordu desteğini sağlamayı başarmış, ‘Ordu gençlik el ele, milli cephede’ sloganları ile de orduyu hükümet üstü bir müdahaleye davet yolunu desteklenmiş ve muhtıraya giden süreci etkilemiştir.

Özellikle bu dönem içerisinde artan gençlik hareketleri ve bunların yarattığı kargaşa neticesinde ortaya çıkacak olan şiddet görüntüleri ve yine köyden kente geçişin artış göstermesiyle beraber, düzenli bir işe ve mesleğe sahip olmayan olamayan insanların kent yaşamına entegre olamayışlarıyla beraber mutsuz ve huzursuz bir topluluk haline dönüşmeleri, sahip olabildikleri iş hayatı içerisinde karşılaştıkları zorluklar neticesinde hak arayışlarına girmeleriyle beraber meydana gelen işçi hareketleri de muhtıraya giden süreçte etkili olan faktörlerdendir.

Diğer dönemlerde olduğu gibi yine 12 Mart’a giden süreçte de üniversite öğrencilerinin siyaseti etkileme ve yönlendirme etkilerinin ön planda olduğu bir dönem olmuştur. Böyle bir etkiye sebep olabilmeleri elbette üniversiteli gençlerin hakim güçler tarafından kullanılmalarına olanak sağlamıştır.

Amerika ve Avrupa ülkelerinde patlak veren öğrenci hareketleri Türkiye’yi de etkilemiş ve Türkiye’de antiemperyalist bir tutuma sahip artış gözlemlenmiştir. Dönemin ortalarına gelindiğinde ise sosyalizm düşüncesi gençler arasında yaygınlık göstermiş ve Türkiye’de birçok öğrenci gençlik hareketleri, 1970’li yıllara gelindiğinde birçok konuya çözüm üretmeyi kendine amaç edinmiş bir siyasal örgütlenmeye dönüşmüş demokratik bir Türkiye’de demokrasiyle yürütülen üniversiteler istedikleri yönünde sloganlarıyla eylemlerini sürdürmüşlerdir. Solun yanı sıra sağ kesimde bulunan gençlerin eylemleri de bu dönemde başlamış ve ülkü

ocakları, genç ülkücüler, komünizmle mücadele gibi teşkilatlanmalara başlamışlardır (Koca, 2018, s.92-93).

Sağ ve sol gruplar arasında yaşanan çatışmalar; eylemlere, protesto ve şiddete dayalı çatışmalara dönüşmüştür. Bu süreçlerden sonra öğrenci hareketlerinin güçlenmesi ve radikalleşmesi, diğer yandan işçi sınıfının hareket ve eylemleri, işleri devletin güvenlik aygıtlarıyla kontrol edemediği bir noktaya geldiğinde devletin resmi güçlerinin yanı sıra şiddetten kaçınmayan sağcı gruplarda devreye girmiş 71 süresince solcu grup ve aydınlara karşı kullanılan sert tedbirler bu muhtıra ile hız kazanmış olmuştur (Örnek, 2016, s.95).

12 Mart 1971 Muhtırası'na giden süreçte asker ve siyaset açısından; partiler arası koalisyonlar (CHP-AP gibi), öğrenci hareketleri, sağ sol çatışmaları, artan işçi sınıfı hareketleri, Adalet Partisi'nin yükselişi gibi durumların toplumun, meclis içi anlaşmazlıklar, ülkenin iç ve dış sebeplerden ötürü siyasi ve ekonomik bakımdan geldiği nokta, Talat Aydemir'in sonuçsuz kalan ve kendisini idama kadar götürün darbe girişimleri bu sürece götürün ana nedenler arasında söylenebilir.

Siyasal yaşam içerisinde daha önceki yıllardan farklı olarak, ayrı görüş ve inançtaki grupların parti içerisinde yer alabilmeleri ve elbette dış gelişmelerin de etkisi radikalizmin artışına sebep olmuştur. DP'nin ardılı niteliğinde kurulan AP'nin aldığı oy oranı ile tek başına iktidara gelmesi meclis iç ve dış ortamlarda muhalefetin artışını beraberinde getirmiştir. 1970'lere gelindiğinde ise iç ve dış siyasallar şartlarında etkisi ile artan terör ve şiddet olayları huzursuzluğu iyice artırmıştır. Hatta öyle ki bazı siyasi grupların subay kesim ile bağlantıları olduğu dahi iddia edilmiştir (Tan, 2008, s. 285).

12 Mart Muhtırası'nı hızlandıran bir başka ana sebep ise 1969 seçimleridir. Şöyle ki ordunun AP ile asıl sorunu olan Celal Bayar ve arkadaşlarının affı meselesi her ne kadar atlatılmış olsa da ordu içinde özellikle AP'ye karşı öfkeli olan grubu 1969 seçimlerinde yine AP'nin kazanmış olması iyice öfkelenmiştir. Bunun üzerine ordu içinde sol grup oluşumla kişiler 9 Mart için bir darbe girişimi planlamışlar fakat istihbarat elemanlarınca bu olayın planlandığı Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'a ulaştırılmıştır. Bunun üzerine, bu zamana kadar örneği görülmemiş bir hızda Komutanlar Konseyi oluşturulmuştur. Ordu içerisindeki sol darbe yanlısı kişilerce bu

darbe bir an evvel ve gerçekleşmeliydi. Fakat Tağmaç sol bir darbe taraftarı olmamıştır. Milli Demokratik Devrimciler adıyla yapılmak istenen darbenin ordu içindeki destekleyen kişilere karşı vazgeçmeleri yönünde baskılar yapılmıştır. Netice itibariyle de bir darbe yapılacaktı ve bu durum artık tartışılmazdı bile çünkü aksi bir durumda ordu içindeki bölünmelerden dolayı daha büyük yıkımlı sonuçları olabilirdi. Darbenin ne şekilde olacağı konusu asıl tartışma sebebiydi.

Bu toplantıda üst düzey komutanların arasında görüş birliği olmadığı anlaşılmaktadır. Bir grubun bir an evvel hükümetin istifa etmesi ve kurucu meclisin kurulması yönünde diğer grubun ise henüz bir askeri müdahaleye gerek olmadığı yönündedir. Sonuç olarak bir müdahalenin gerektiği bunansa yalnızca hükümetin değişikliği ve Anayasa değişikliği ile beraber reformların uygulanması şeklinde istenildiği yönündedir. Böylece bu toplantı 12 Mart müdahalesinin biçim ve içeriğini oluşturmuştur (Hale, 2014, s.238). Her ne kadar bu girişim demokrasi için yapılmışsa da sonuç itibariyle kişi hak ve özgürlükleri, aynı zamanda demokrasiye karşı yapılmış bir yıkım sebebidir.

1961 Anayasası'yla kurulan ikinci hükümet devamlılığını on yıl sürdürebilmiş ve bu zaman içerisinde de önemli yenilenmelere ihtiyaç duymuştur. Kurulan ikinci Cumhuriyet sistemi bu süreç içerisinde yeterince kurumsallaşamamış ve kuvvetlenememiştir. Bu sebepten 12 Mart'ta yeniden otoriter rejime dönüşü yaşamıştır (Dursun, 2005, s.187). Bu dönüşün yani bu müdahalenin gerçekleşme şekli fiili olarak meclisi ve siyasi partileri kapatmamış, Anayasayı kaldırmamış olsa da yeniden demokrasiye getirilen bir düzen olarak görülse de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kendi isteği ve iradesi şeklinde Anayasaya uygun olmayan şekliyle gerçekleşmesi sebebi ile demokrasinin düzenlenmesi olarak yorumlamak doğru olmayacaktır.

12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetleri adına Genelkurmay Başkanı ve üç komutan tarafından imzalanmıştır. Sonrasında imzalanan bu muhtıra Cumhurbaşkanı'na Senato ve Meclis Bakanları'na gönderilmiştir. Radyoda okunuşundan kısa bir süre sonra ise Demirel Hükümeti istifa etmiştir. Muhtıradan anlaşıldığı üzere ise toplumdaki anarşi ve ekonomik sıkıntılardan hükümet ve meclisleri sorumlu tutulmuştur (Kongar, 2006, s.170). TSK'nın asıl görevi toplumu iç ve dış tehditlere karşı korumak ve kollamaktır, o halde toplumda meydana gelen kargaşadan dolayı yalnızca sivil siyasileri suçluyor olmak, kendini bu kargaşa

içerisinde sivil siyasilerle işbirliği içerisinde bir düzenleme ve toparlama çalışması içinde görmek ve eylemlerini o yönde sürdürmek daha toplumsal bir fayda sağlayıcı konumunda tutacaktır diyebiliriz.

12 Mart Muhtırası'nın ordu içinde üst kademeli komutanlar tarafından hazırlanması ve hiyerarşik düzene uyularak gerçekleşmesi, 27 Mayıs darbesinin bu yöndeki hiyerarşik düzen dışında hazırlanması ve uygulanması ile farklılık göstermektedir (Bozkur, 2018, s.211).

Muhtıra şu şekildedir;

“Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş, anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür

Türk milletin ve sinesinden çıkan silahlı kuvvetlerin, bu vahim durum hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde TSK kanunlarının kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır...” (Ahmad, 2010, s.354).

Silahlı Kuvvetlerin tam manasıyla ultimatoma neticesinde olan bu muhtırası ile askeri vesayet tekrar güç kazanmış olmaktadır. Muhtıra neticesinde siyasiler tepkili tavır sergilemişlerdir. Bunun üzerine Başbakan Süleyman Demirel hemen istifa etmiş ve İsmet İnönü ordunun siyasete karışmasını sert bir şekilde eleştirmiştir. Yeni kurulan hükümetin başına CHP'nin sağ kanadından olan Nihat Erim'in getirilecek olmasını İsmet İnönü, uzun yıllardır yakın ilişki içinde olduğundan ötürü desteklediğini bildirmiştir. İnönü'nün bu desteğini duyan Ecevit o kadar öfkelenmiş ki genel sekreterlikten istifasını gerçekleştirmiştir (Zürcher, 2000, s.376).

12 Mart Muhtırası ile yapılan Anayasa değişiklikleri meclisin özgür irade ve önceliği kendi elinde bulundurması ile gerçekleştirilememiş, bu değişiklikler Türk Silahlı Kuvvetlerinin baskı ve zorlamasıyla meydana gelmiştir (Tanör, 1994, s.53). Ordu, meclisin özgür yasama yetkisine dahi müdahalede bulunarak vasi konumunun etkisini Anayasal zemin üzerinde bir kez daha göstermiştir. Askerin her bakımdan vesayet yetkisini demokratik toplumlarda olması gerektiği gibi asıl kurumlara bırakma düşüncesinin henüz yeşermeye başlamamış olduğunu da yine bu şekilde görmüş ve fiili olarak yaşamış bulunuyoruz.

Yapılan bu değişikliklerin bazıları ise şu şekildedir; temel hak ve özgürlüklerle ilgili genel bir sınırlandırma ve bu sınırlandırılmaların sebeplerinin çoğaltılması (mad.11), Askeri Yüksek İdari Mahkemesi kurulması ve asker kişilerin idari eylem ve işlemlerinin denetim yetkisi bu mahkemeye bırakılması (mad.140), üniversitelerin özerkliğinin zayıflatılması ve TRT'nin özerkliğine son verilmesi (mad.120), TBMM'nin Bakanlar Kuruluna KHK çıkarma yetkisi verebilmesi(mad.64) şeklindedir. Yapılan bu değişiklikler neticesinde ulaşılmak istenen sonuçların her ne kadar demokratik ve tarafsız gelişmeler sağlamayı hedeflediği söylenmiş olsa da örneğin TRT'nin artık 'tarafsız ve T.C. TRT'si' olacak iddiaları öne sürülse de bu değişiklikten sonra hükümet denetimi altında bir kurum olacaktır. Bir diğer değişiklik sıkıyönetim ilan edilen bölgelerde kamu düzeninin ve huzurunun sağlanması adına kişi hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması ve hatta durdurulabilmesine dair alınabilecek önlemlerin belirtilmesi ise olağanüstü rejim döneminde askeri bürokrasinin eylem ve işlemlerinden doğacak sonuçların, kanuniliği yönünden serbestisi düzen içinde ona güçlü bir yer vermiş olacaktır. MGK kararlarının artık bir tavsiye niteliği taşıması ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin de bu değişiklikler ile kurulması askeri otoritenin sivil otorite karşısında güçlendiğini göstermektedir diyebiliriz.

1973 sonbaharında yapılan genel seçimlerle Türkiye siyasetine girmiş olan Bülent Ecevit, İsmet İnönü'yü devirdikten sonra CHP'yi farklı bir siyasal yere getirmiş ve 12 Eylül Darbesi'ne giden 1974-1980 arası dönemde de Demirel ile birlikte iki önemli aktör olmuşlardır. 1970'li yıllarla siyasal mücadeleye dâhil olan sağ radikal partiler giderek mevzi kazanmış; 1974 sonrası sol siyaset daha da radikalleşirken, 12 Mart ile hukukî ortamda kısıtlanmaya çalışılan siyasal ortam, büyük çoğunluğuyla radikalleşmiştir. Bu da demek oluyor ki 12 Mart restorasyonu başarısız sonuç vermiştir

ve Türkiye Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir toplumsal kargaşa ile karşı karşıya kalmıştır. 1970'li yılların ortalarından itibaren bozulan iktisadî dengeler de hızla kötüye gitmeye başlamıştır (Yılmaz, 2020, s.217).

1961 ve 1966 dönemi Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ordu tarafından istenen kişi seçilmiş, göreve getirilmiştir. 1973'teki seçimde ise askerlerin aday ismi Faruk Gürler olmuştur. Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel aralarında anlaşma sağlayarak emekli asker olan Fahri Korutürk'ü Cumhurbaşkanlığı'na seçmişlerdir. Bu sayede de aslında meclis kendi rüşünü ispatlamayı istemiştir. Bu oluşan durum bir bir bakıma da Demirel'in askerlerden rövanşını aldığı anlamını taşımaktadır. Muhtıra dönemini sonlandıran asıl şey ise bu seçim olmuştur (Dursun, 2000, s.160-162).

12 Mart süreci 27 Mayıs sürecinde olduğu gibi doğrudan müdahale içermemesi, hiyerarşik bir düzen içerisinde yapılması ve partiler üstü bir şekilde teknokrasi odaklı bir hükümet kurma çabası, TİP ve DİSK'in kapatılması, sivilleşmenin geri adıma düşürülmesi yönünde adımlar atılması (MGK, AYİM gibi), bazı askerlerin de tasfiyesi ile bu dönemde yaşanan olaylar genel hatları ile bu şekildedir. Elbette şekli ya da yaşattığı kayıpları ne derecede olursa olsun hiçbir şekilde bir müdahalenin yaşanmaması, her zaman savunacağımız argüman olacaktır.

1.3.3. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

1980 müdahalesinin daha önce gerçekleştirilmiş olan 1960 müdahalesinden ayıran en dikkat çeken yanı, Genelkurmay'ın saha komutanlarıyla istişare yaparak önceden planmış olması ve yürürlüğe girecek olan anayasa unsurlarının, kurulacak yeni kurumların, devletin hükümetle arasında yapılacak iş bölümünün ve sivil yönetime döndükten sonra işleyişin düzgün sürebilmesi için gerekli düzeneklerin belirlenmesinin, önceki müdahaleden ayıran unsurlar arasında olduğu görülmektedir (Karpat, 2015, s.297). Bu da bize göstermektedir ki beklediğimiz artan sivilleşmenin ve demokratikleşmenin yerini her geçen gün daha katı bir düzen ve işleyiş almaktadır.

Demokratik sistem prensip olarak, çoğulcu toplum yapısı ve siyaset yapısına imkanlar sunduğu halde, bu dönemdeki hızla gelişme gösteren karşıt görüş ve siyasi düşünce akımları bu durumu hoşgörülü karşılamamış ve hatta rakip olarak gördüğü karşıt görüşlü kişileri ortadan kaldırmaya kadar yöneldikleri gözlenmiştir. Bu durum ise yalnızca toplum içinde değil iktidar ve muhalefet arasında da meydana gelmiştir. Yine bu dönem içindeki terör olayları ile devletin otoritesinin zayıflamaya başlamasından doğan anarşizm ortamı, her ne kadar vatandaşlar için güvenliği sağlamak konusunda önceliği yaratıyor durumda olsa da iktidar ile muhalefetin işbirliği içinde olamamaları ve birlikte demokratik süreç içinde işlerliği sağlayamamalarından dolayı, demokrasiye bir kez daha yapılacak aykırı müdahaleye ve otoriter sisteme dönüşecek yapıya seyirci kalmışlardır (Dursun, 2005, s.192).

12 Mart Muhtırası'ndan sonra yani 1970'li yılları içine alan dönemde, ülkede hızla artan anarşi ve terör olaylarının, sağ-sol çatışmalarının artık iyice çatışma halinden savaş haline dönüşmesi ülkeyi resmen bir kanlı iç savaş ortamına sürüklemiştir. 1973 seçimlerinden sonra çok kez kurulan koalisyon hükümetleriyle de siyasal iktidarın sağlanamaması üzerine, ülkedeki ekonomik kriz de iyice patlak vermiştir. Öyle ki halk temel ihtiyaçlarını bile (un, yağ, şeker, tüpgaz, yakıt gibi) karşılamak konusunda en zor dönemlerini yaşamıştır. Bu ekonomik buhran içerisinde de halkın sosyal yaşam içerisindeki tavır ve tutumları elbette ki kendini sokaklarda; miting, grev, boykot, gibi eylemlerle ifade eder haline dönüşmüştür. Bu dönem içerisinde de bu çerçevede yapılan tüm eylem ve ayaklanmalar artık günün olağan bir durumu haline gelmiştir.

1980'e giden süreçte Türkiye ekonomisi düzeltilemez duruma gelmiş ve bu düzeltilemez hale, radikal bir dönüşüm sağlamayı amaçlayan 24 Ocak kararları Demirel hükümetinde olduğu sırada alınmıştır. İhracata dayalı bir kalkınma modeli planlanan bu kararlar sadece iktisat politikası değişikliği algılanmamalı çünkü toplumsal düzen içindeki tüm grupların köklü değişimine işaret etmektedir bu karar. Bunun yanı sıra bu dönemde radikalleşen siyasetle Türkiye ortamında haklarını korumak için baş gösteren demokratik kitle örgütleri egemen olmaktadır. Ordu, 24 Ocak Kararları'nın da içinde olduğu ve daha önceki müdahalelerde hiç görülmediği kadar bu yapıyı düzenleyecek meselelerle ilgilenecektir.

Demokratik rejimin, krizle karşılaştığı dönemlerde erken seçim tartışmalarını hep son anda gündeme getirmişlerdir. Bunun örneği, 27 Mayıs'ta da yaşanmış fakat yine uygulanamamış, 12 Mart'ta da gündeme getirilmiş yine uygulamaya geçirilemediği görülmüştür. Böyle bir bunalım süreci içerisinde demokratik düzenin bunalımdan çıkarılabilecek yolun, erken seçimden geçmesi olduğu halde faaliyete geçirilemiyor olması, yönetimin gerektiği ölçüde kurumsallaşmadığını ve bundan dolayı da yaşanacak olan darbe sürecine katkı sunduğu yönünde değerlendirilir (Dursun, 2005,s.192). Siyasilerin ve toplum içindeki burjuvazinin mevcut durumun içinde bulunulan ihtiyaç halinde, siyasi fikir ve destek anlamında daha etkin rol oynaması bu ihtiyacın en erken bir şekilde karşılanabilir olmasını sağlama imkanı sunabilecektir.

Özellikle bu dönem içerisinde kendini çokça zirvede tutan sağ-sol çatışmalarından dolayı sokaklarda onlarca kişinin ölümleri yaşanırken, bunun yanında; provokasyonlar sonucu onlarca insanların ölümleri, Gün Sazak, Nihat Erim ve Abdi İpekçi gibi siyasilerin, siyasal çatışmalara kurban gitmeleri, sağ-sol çatışmasının doğurduğu mezhep kavgaları sebebiyle Çorum ve Maraş gibi bölgelerde yaşayan insanların ölümlerinin toplumda büyük etki ve tepkiler yaratarak yaşanmasına rağmen, iki büyük parti liderleri olan Bülent Ecevit (CHP) ve Süleyman Demirel'in (AP) bir türlü siyasi anlamda uzlaşma sağlayamamaları toplumdaki umutsuzluğu her geçen gün artırmıştır. Bu anlaşmazlıklar 1980 Mart'ından itibaren bir türlü seçilemeyen Cumhurbaşkanı sebebiyle meclisi kilit duruma sürüklemiştir.

1978-1979 kışında sivil rejimin gerilemesi son evresine girmiş, terör sebebiyle akan kanlar son noktasına gelmişken, devlet iktidarı yok olmanın eşğine gelmiş

sayıldı. Parti liderlerinin ise toplumda cereyan eden onca kargaşaya rağmen hiçbir şeye aldırış etmeden amaçsızca aralarındaki sürdürdükleri çatışmanın ve meclisteki kaosu ortamı, sokaktaki kaosu yansıtıyor niteliktedir. Çorum'daki kanlı çatışmalardan sonra Ankara'ya gelen Financial Times muhabiri Metin Münir'in Ankara'daki politikacılar için söylediği, Çorum'un kanlı çatışmalarıyla benzer bir bölünmüşlük ve nefret içinde olduğunu söylemesi ve ülke iç savaşına doğru ilerleriyorken 'batan bir gemide kabin kavgası yapan yolcuları gibiydiler' (Hale, 2014, s.281) ifadeleri yukarıda da belirttiğimiz gibi parti liderlerinin ülkenin içinde bulunduğu en zor durumda dahi uzlaşma sağlayamadıklarının bir başka gözden yorumu ile de apaçık ifadesidir.

12 Eylül'e giden süreçte iyice işlevselliğini yitiren siyaset, ülke içindeki duruma çözümler bulamazken bir de bunun yanında aylardır süresi dolan Cumhurbaşkanı'nın yerine yenisini seçememiştir. Artan faili meçhul cinayetler -ki en başta eski başbakan Nihat Erim olmak üzere, Sivas ve Çorum'da meydana gelen mezhep çatışmaları ve bu çatışmaların ölümlere dahi sebebiyet vermesi, 1 Mayıs İşçi Bayramı günü 34 kişinin hayatını kaybetmesine sebep olan katliam, siyaseti iyice işlevsiz hale getirmiştir. İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesinin ardından MSP'lilerin yoğun tepkilerini Konya'da bir miting ile göstermeleri ve orada İstiklal Marşı okumadığına dair dönen dedikodular, mitingi düzenleyenlere CHP basını tarafından humeyni taklitçileri olduğu yönündeki açıklamalar iyice ortalığı alevlendirmişti. Konya'da MSP'lilerin yapmış olduğu bu miting darbe için son damla olarak rol almıştı (Dursun, 2000, s.193-207).

Fakat yine es geçilen bir durum vardı ki o da toplumsal tüm kargaşa ve çalkantılar neden meydanlarda, mecliste, sivil bürokratlarla bir çözüm odağı oluşturacak şekilde çatışma ve uzlaşma bağlamında çözüm yoluna ulaştırılamıyor da bu durumların sonu her şekilde askerin sivil üzerinde baskıcı bir müdahalesiyle sonuçlanıyor ya da sonuçlanmak zorunda kalıyordu? Aslında cevabı da çok zor değildi sanırım, toplumda meydana gelen hiçbir sorundan kendilerini sorumlu tutmayıp çözümü esnasında her türlü eylemi meşru görecektir şekilde bunun sorumluluğunu kendilerine atfedip çözümü de kendi bildikleri antidemokratik şekilde sonuca kavuşturmak olarak görmelerindedir.

12 Eylül saat 13.00'te Kenan Evren kanallar aracılığıyla yayınladığı mesajıyla, ülke tarihinin en ağır krizinin içine düşmüş olduğunu ifade etmiş, ülkenin bu içine

düşmüş olduğu durumdan ise partileri ve siyasileri sorumlu tutmuştur. Bu süreç içinde meydana gelen tüm bölünmeler, ekonomi ve iktidar bağlamındaki çöküşler, anarşi ve şiddet sahnelerinin artması ülkeyi bu noktaya getirdiğinden bahsetmiş,

“Sevgili Vatandaşlarım, işte bütün bu nedenlerden dolayı Türk Silahlı Kuvvetleri, ülkenin ve milletin bütünlüğü, milletin hak, hukuk ve hürriyetini korumak, can ve mal güvenliğini sağlayarak korkudan kurtarmak, refah ve mutluluğunu sağlamak, kanun ve nizam hâkimiyetini, diğer bir deyimle devlet otoritesini tarafsız olarak yeniden tesis ve idame etmek gayesiyle devlet yönetimine el koymak zorunda kalmıştır.” diyerek durumu halka bildirmiştir (Ahmad, 1995, s.255).

Hükümetin ve meclisin dağıtılmasıyla beraber ülkede sıkı yönetim ilan edilmiş ve yeni meclis kurulana dek; Kenan Evren, Nurettin Ersin, Tahsin Şahinkaya, Nejat Tümer ve Sedat Coşkun’dan oluşan Milli Güvenlik Konseyi (cunta) kurulmuştur. Yasama ve yürütme yetkisi 27 Ekim’de çıkarılan Anayasal Düzen Kanunu’yla Milli Güvenlik Konseyi’ne verilmiştir (Hale, 2014, s.294).

Müdahale (darbe) ülkenin içinde bulunduğu yoğun anarşi durumuna –ki o dönemin hali, anarşi olarak adlandırılmıştır- son vermişti fakat bunun özellikle insanı ilgilendiren bedelleri bir hayli ağır olmuştur. 650.000 kişi göz altı, 230.000 kişi yargılama, 517 kişi idama çarptırılma, 49 kişi idam cezası ile cezalandırılmış ve gördükleri işkencenin ardından da 171 kişi ölmüştür. 30.000 kişinin güvensiz oldukları gerekçe gösterilerek işlerine son verilmiştir. Gazeteciler ise 3.315 yıl hapisle cezalandırılmışlardır. Sıkı yönetim komutanları emirleri doğrultusunda çok sayıda sol görüşlü üniversite öğrencisi okullarından işlerinden atılmışlardır. Üniversiteler birçok değerli bilim insanını kaybetmişlerdir (Akşin, 2007, s.312).

Bürokrasi de bu durumdan vahim bir şekilde payını fazlasıyla almıştır. Tutuklanan, gözaltına alınan ve hapis cezasına çarptırılan memur sayısı 18.000’i bulmuştur. İlk öncelik yüksek bürokratlar için olmuş ve aşırı görüşlü olduklarını düşündükleri vali ve belediye başkanlarını görevlerinden alıp yerlerine emekli subaylar yada cuntanın karar kılmış olduğu sivil kişiler yerleştirilmiştir. MGK’nın sıkı yönetim kanununda belirlemiş olduğu kanunla ihraçlar ciddi sayılara ulaşmış. İlk başta 95 kişisi akademisyen, 2.515 kişisi, 1.298 kişisi memur 317 kişisi işçi, 30 kişisi diğer meslek grupları ve 1.500 ile 2.000 kişisi askeri personellerden oluşurken bu sayıya sonraları

9.400 kişi daha eklenmiş ve yine 300'den fazla akademisyende bu kanun kapsamında ihraç edilmiştir. Üniversitelerin siyasi şiddette merkez gösterilmesinden dolayı 2547 sayılı kanunla kurulan YÖK, üniversiteleri denetlemek ve düzenlemekle görevlendirilmiştir (Belen, 2020, s.53).

12 Eylül askeri müdahalesi yasal sonuçlarından ötürü devletin işleyişini her yönüyle militerleştirmiş ve askeri otoritenin etkilerinin hem de özerkliğinin mutlak oluşunun bir aşamasını oluşturmuştur. Anayasa yapmış olmalarının yani kurucu iktidar rolünü üstlenmelerinin de ötesinde, yasa koyucu iktidar haline gelmişlerdir (Bayramoğlu, 2013, s.82). Yeni Anayasa oluşum süreci, ordunun tıpkı iktidarı elde etme şekillerinde olduğu gibi demokratik çerçevenin gereklerine göre hazırlanmamış oluşunu şu aşamalarla da daha net anlayabileceğiz:

İktidarın TSK tarafından ele geçirilmesi meclisin ve hükümetin varlıklarına son verilmesi, siyasal faaliyetlerin öncesinde durdurulup daha sonra tüm siyasi partilerin kapatılması, tüm üyelerinin partisiz ve asker olduğu bir Danışma Meclisi kurulması, Anayasa tasarısının bu nitelikteki bir meclis tarafından hazırlanması ve MGK tarafından son halinin belirlenmesi, Anayasa metninin demokratik ve özgür olmayan bir ortamda halk oylamasına sunulması, daha sonraları parti kurma işlerinin MGK tarafından denetlenerek yavaş yavaş serbest bırakılması, yeni genel seçimlerin MGK onayından geçen parti ve adaylar arasında sınırlı bir yarış halini alması ve bu sebepten de yeni TBMM'nin niteliğinin ve temsil değerinin tartışmalı olarak oluşması, Anayasa oylamasından itibaren yeni seçimler sonucu ile TBMM Başkanlık Divanı'nın oluşumuna dek yasama ve yürütme yetkisinin MGK'ya ait oluşu (Tanör, 1994, s.100-191) her anlamda siyasi karakterleri iktidar dışı bırakmış, bürokratik eliti siyasal elit üzerinde vesayet yetkileriyle donatmıştır diyebiliriz.

Fakat Anayasa yapmak, hükümet kurmak, demokrasiye yön vermek devlet ve millet için hayati önem taşıyan bu görevler elbette ordunun yahut ordu eliyle kurulmuş bir kurumun inisiyatifinde değil sivil siyasi karakterlerin ve elbette ki bağımsız bir meclisin görev alanı içerisinde olmalı ve bu hayati görev hiçbir kurum ile paylaşılmamalıdır. 1982 Anayasası'nda ise durumlar bu şekilde ilerlemiş, bürokratik elitin eli güçlendirilirken, siyasi elit her alandan uzaklaştırılmış siyasi yasaklara maruz kalmış ve dokunulmazlıklarını kaybetmişler, siyasi süreç ve anayasa yapım süreçlerine hiçbir noktada dahil edilmemişler ve bunların neticesinde ise bir nevi kukla görevini

üstlenmişlerdir diyebiliriz. Yani darbe sonrası düzenlenen yeni Anayasa ile iktidar, bürokratik seçkin ve siyasal seçkinler arasında paylaştırılmış, bürokratik seçkin tarafından siyasi eliti kendi sıkı düzeni çerçevesinde disiplin edecek düzen oluşturulmuştur.

Aynı zamanda bu müdahaleyi 1960 müdahalesinden ayıran en belirgin özelliği ise Genelkurmay tarafından saha komutanlarına da danışılarak oldukça uzun bir zaman öncesinden planlanmış oluşuydu. Darbe öncesinde birçok plan önceden hazırlanmış, meydana gelebilecek her durum için tüm ihtimaller düşünülmüş; partilere ne şekilde el koyulacağı, kimlerin göz altına alınacağı, nasıl sıkı yönetim ilan edilecek ve yine bir çok durumda ne şekilde hareket edileceği konusunda önceden ayrıntılı planlamalar yapılmıştır (Birand, 1984, s.168-170). Diğer yandan önceki müdahaleye kıyasla 12 Eylül müdahalesinde ordu, yürürlüğe koyulacak temel Anayasal ilkeleri, oluşturulacak yeni kurumları, devlet ve hükümet arasındaki iş bölümünün ne şekilde yapılacağını ve sivil yönetime geçiş sağlandıktan sonra işleyişin devam etmesi için önceden ayrıntılı bir şekilde belirlendiği görülmektedir (Karpaz, 2015, s.297). Bu hususta en büyük görevi MGK'ya verip, siyasi ve idari en büyük destekçisi konumuna yerleştirip MGK'nın hayati bir noktada önem arz etmesini sağlamışlardır.

Darbelerle beraber askeri güç her dönem daha da ağırlığını hissettirmiş ve kurumsallaşmış, gerçekleştirilen her bir darbe ile de bu kurumsallaşma desteklenmiştir. Elde edilen bu kurumsallaşmanın merkezine ise adım adım MGK yerleştirilmiştir. Böylece MGK yalnızca fiili olarak değil, resmen iç devletin hükümeti olarak kurumsallaştırmak istenmiş bu sayede de bedeli her yönden ağır olan darbe eylemlerinin tekrar tekrar gerçekleştirilmesi yerine, darbe sonrası elde edilen yetkilerin bir çoğuna bu kurum aracılığı ile olağan dönem içerisinde de sahip olabilmek modern rasyonaliteye de uygun bir eylem olarak görülmüştür(İnsel, 1997, s.15).

6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimlerle Turgut Özal'ın liderlik ettiği Anavatan Partisi'nin kazanması ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin yasama yetkisini devralmasına kadar geçen süreçte 12 Eylül rejimi Bülend Ulusu ve kabinesiyle, Milli Güvenlik Konseyi denetimi ile beraber çalışmalarını sürdürmüşlerdir. 1960 Darbesi ve 1971 müdahalesinde, bu darbe ve müdahaleye giden süreçte yaşanan tüm; toplumsal, ekonomik, siyasal ve sosyal krizlerin, kargaşaların ve çıkmazların tüm sorumluluğu her zaman sivil hükümete yüklenmiş ve yine her zaman bedeli, demokrasiye aykırı bir

şekilde yerinden ederek ödetilmiştir. 1980 Darbesi'nde de diğer darbe ve müdahalelerde olduğu gibi bir önceki dönemde yeniden çıkarılan ya da restore edilen yasalar kaldırılıp yerine otoriter bir rejimle 1982 Anayasası kurulmuştur. Sağladıkları bu otoriter rejimle de 1971 müdahalesinde her ne kadar sivil iktidarın yerine geçmeden emirlerinin yerine getirilmesini sağladılarsa da 1980 Darbesi ile direkt olarak hükümetin istifasını isteyip yerinden etmiştir. Ordunun kendisini her zaman ülkenin koruyucusu hatta sahibi olarak görmesi ve yapmış olduğu yasalarla yasamanın bile üstü konumunda tuttuğu için bu darbe ve müdahaleler ülke çıkmaza ve kargaşa içine düştüğünde onun kendinde mecburi bir görev olarak görmesine sebep olmuştur.

1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı yetkileri oldukça geniş tutulmuştur bazı birkaç örneklerinden bahsedilecek olursa; *"Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil yargı mercilerine başvurulamayacağı"*(mad.105), *"Cumhurbaşkanı, ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır"*(mad.104), *"cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlerin yargı denetiminin dışında olacağı"* (mad.125), Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkilerinin genişletildiği bunlar gibi önemli maddelerin neticesinde vesayet yetkisi Cumhurbaşkanı'na bırakılmış güç dağılımı tamamen Cumhurbaşkanı elinde toplanmıştır. Cumhurbaşkanı'nın doğrudan, tek başına, re'sen gibi yaptığı işlemlerden idari ve icrai nitelikli olanların yukarıda da belirtilen Anayasa maddesinde de olduğu gibi yargı yolunun kapalı olması demokratik hukuk devletinin ilke ve teamülleriyle uyuşmadığı konusunda ortak fikir görüşü bulunmaktadır (Ulusoy, 2008, s.13-14). 1960 Darbesinden itibaren de asker kökenli Cumhurbaşkanlarının varlığı (Cemal Gürsel, Cevdet Sunay, Fahri Korutürk ve Kenan Evren) ordunun, devlet ve siyasi iktidara ait olan yetkilerini Cumhurbaşkanlığı üzerinden kendi elinde tutabiliyor olma iradesinin bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bunun sonucunda da ordunun Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde olaylara dahil oluşunun sebepleri açıkça anlaşılabilir. Kendi etki alanının genişliğini, siyasal alana müdahalesini ve çıkarları doğrultusunda gerçekleştireceği eylemlerini devlet eli ile gerçekleştirmek daha doğru bir ifade ile bunu meşru yollarla sağlamak istemesindedir. Bu nokta da siyasi iktidarın alanına girmiş demokrasiyi ve siyasal elite ve topluma ait olan özsel ussallığı, yalnızca kendi sınıfsal kaygısından dolayı asıl sahibinin elinden almış olmaktadır. Bu görüşler neticesinde ordunun şu ana kadar siyasete müdahalesinin ve bu müdahalenin asıl nedeninin cevabı anlaşılmış olacaktır.

1.3.4. 28 Şubat 1997 Postmodern Darbe Süreci

28 Şubat dönemine kadar gelinen süreçte ordunun yönetime neredeyse her on yılda bir müdahale edişi bu sefer uzun bir süre yaşanmamış, askeri ve sivil bürokrasi arasındaki ilişkilerde kopuşlar yaşanmamıştır. Ancak 28 Haziran 1996 seçimlerinde Necmettin Erbakan'ın Başbakan olarak göreve başlaması hem bu kopuşu başlatmış, asker-sivil ilişki sürecinin dengelerini bozmuş hem de Refah Partisi ve Doğru Yol partisi arasında kurulan koalisyon hükümetiyle beraber askeri kanatta sesler yükselmeye başlamıştır. Necmettin Erbakan'ın islamcı bir siyasi partinin lideri oluşu ülkedeki laiklik ilkesinin tehdit altında olduğunu düşünen seslerin de yükselmesine sebep olmuştur. İlk kez diğer müdahalelerde olduğu gibi bir baskı aygıtı olarak, silah zoruyla ya da tehditle sivil yönetimi doğrudan ya da dolaylı yollardan müdahale ile eline alarak değil de Milli Güvenlik Kurulu gibi anayasal bir yapılanma olan kurum ile gerçekleştirmiştir.

Bu noktada 1982 Anayasası ile görev ve yetki alanı genişletilip asıl iktidar organı haline getirilen MGK, Refahyol Hükümeti ile beraber kamuoyunda çok fazla tartışılmayan ve gündem olmayan bu iktidarı kullanımının, 9 Ocak 1997'de kurulan Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği ile beraber gizliliği kalmamıştır. Yönetmelik neticesi ile Başbakan birçok yetkisini MGK Genel Sekreterliği bünyesine devretmiş, kullanılan kriz kavramı fazlasıyla geniş tutulmuş, bu kriz dönemlerinde karar yetkisi enikonu askerlere bırakılmıştır (SETA, Ensaroğlu, 02.03.2013).

28 Şubat'ın eleştirilen yönüyle birçok isimle Türkiye gündeminde yer ettiğini söyleyebiliriz ve bu; antidemokratik uygulama, postmodern darbe, kara darbe ve karanlık dönem olarak nitelendirmeler eleştirenler tarafından olaya verilmiş isimlerdir (Yüksel, 2005, s.159). Postmodern darbe kavramı ise ilk olarak Sabah Gazetesi yazarı Cengiz Çavdar ve sonrasında diğer gazeteciler tarafından kullanılmıştır. Tümgeneral Erol Özkasnak'ın da kavramı ilk kullananlar arasında olduğu söylenmekte fakat kendisinin bir süre sonra yapmış olduğu açıklamayla kullanımın kendisine ait olmadığı savunulmaktadır.

Muhafazakar İslam partilerin meclis içinde yükselişi asker ile sivil irade arasında tekrardan bir hesaplaşmaya yol açmıştır. 27 Mart 1994 yılında yapılan yerel seçimlerde Refah Partisi'nin almış olduğu oy oranı da diğer partilerden (Doğruyol ve

Anavatan Partisi) sonra ordunun ve toplumdaki laik kesimlerin büyük şaşkınlık yaşamalarına sebep olmuştur (Gökçe, 2013, s.224). Sonraki süreçte de 24 Aralık 1995 Genel seçimlerinde Refah Partisi'nin en çok oyu alan parti olarak diğer partilere yapılan baskılara rağmen Doğruyol Partisi ile koalisyon kurarak 54. Hükümeti (Refahyol) kurmuşlardır.

1900'lar boyunca artan radikal islam hareketlerinin tümünü Refah Partisi ile özdeşleştiren askeri seçkinler Refahyol hükümetinin göreve başlamasıyla, askerlerde ikinci bir cephe açılmış "Laiklik karşıtı akımlar ile mücadele, PKK ile mücadeleyi geride bırakarak TSK'nın bir numaralı önceliği durumuna" gelmiştir. Askeri hiyerarşi bölücülüğün yanında irtica ile de mücadeleye girişmiş milli güvenlik sisteminde olması gereken, işbirliği ve koordinasyonun kapsamını genişleterek sistem içerisindeki kurumsal ağırlığını da artırma ihtiyacı duymuştur (Şarlak, 2013, s.290-291). Bu alanda da daha önce de bahsettiğimiz üzere Başbakanlık Kriz Merkezi devreye girmiştir. Yine yakın dönemde yapılan MGK toplantısı ile kabul edilen Milli Güvenlik Siyaset Belgesinde irtica meselesi Türkiye için bir numaralı tehdit olarak kabul edilmiştir.

28 Şubat Postmodern Darbesi'ne geline süreçte; Erbakan'ın Libya gezisi, İran Cumhurbaşkanı'nın Türkiye ziyareti, Başbakanlık'ta tarikat liderlerine verilen iftar yemeği, D-8 girişimi, Kudüs gecesi ve Tankların yürüyüşü, Erbakan'ın başörtüsü serbestliği kararnameini imzalaması, 18 maddelik 28 Şubat Milli Güvenlik Kurulu Kararları'nın hazırlanmasına sebep olan olaylar olmuşlardır (Bölükbaşı, 2012, s.175).

28 Şubat sürecinde de diğer askeri darbe ve müdahalelerinde de olduğu gibi devletin devamlılığı ve demokrasi, ordunun söylemlerinde ön planda olmuştur. Her seferinde bu söylemleri, gerçekleştirdikleri eylemlerini bir önceki müdahalelerinde olduğu gibi demokrasi ve laiklik adına ülke ve toplum için gerçekleştirildiği öne sürülürken, yaşanan tüm müdahalelere meşruluk kazandırma çabası içerisinde olmuşlardır. Demokrasi ve laiklik arasında bir seçim yapılmasını savunan alaturka ilericiler, MGK'nın çağdaştırıcı müdahalelerini kötülerin en iyisi olarak tanımlaya dursunlar (İnsel, 1997, s.18) kısır bir demokrasi anlayışının hakim olduğu toplumsal yapıda, sürekli korku kültürü yaratılarak beklenen tüm destekler gerekli ölçüde karşılığını bulacak ve yalnızca kendi bulunduğu konumu askerin gözünde sağlamlaştırmak isteyen bunun yanında bir de iktidar randından alabileceği en büyük

payı almak isteyen çeşitli konumlardaki siyasi örgütlenmeler de rejimin, milli güvenlik temelinde militerleşmesi için bir yapı taşı görevini üstleneceklerdir (Şarlak, 2013, s.293).Ordu, kurumsallaşmış bir iktidar örgütünü (MGK) sınırsızca elinde tutabildiği sürece, bu iktidar örgütünü kendi inisiyatifine dayanarak bir kanun koyucu ve kanun bozucu kurum olarak kullanabildiği sürece asli görev ve tanımından her zaman uzak kalacaktır.

Ordunun ilk ve asıl görevinin ülkeyi korumak olduğu bilinmesine rağmen asıl görevinin dışına çıktığını yine 28 Şubat sürecinde görmekteyiz. 28 Şubat 1997’de gerçekleştirilen Milli Güvenlik Kurulu toplantısından alınan sonuçlar neticesinde radikal dinci akımların Cumhuriyet’in esas niteliğinin değiştirilmeye yönelik bir etkinlik içerisinde olduğu yönündedir. Siyasetin din üzerinden yapıldığını ileri sürerek Türk Silahlı Kuvvetleri bu süreçte yine Türkiye’deki karar alma ve karar verme sürecinde baş karakter olmuştur (İzol, 2002, s.208).

28 Şubat olayı Postmodern Darbe olarak nitelendirilmesi ve kabul edilmesinin yanında askeri kanat tarafından bir tavsiye niteliğinde olduğu ileri sürülen ve MGK tarafından irtica tehlikesine karşı 18 maddeden oluşan 406 sayılı kararda tehlikenin üç ana konu etrafında toplandığı görülmektedir; devletin içinde irtica kadrolaşma ve sızma olduğu, imam hatip liseleri siyasetin arka bahçesi konumda oluşu ve kuran kurslarının yaygınlaşması ve bu önlenmezse İran tipi ülke olunacağı, tarikat ve cemaatlerin ülke içinde din devleti kurma konusunda tehlikeli bir ilerleme gösteriyor olmaları (EĞİTİM-BİR-SEN,2014, s.13).

Bu 406 sayılı 18 kararın tamamı ise şu şekildedir: laikliğin korunması, tarikatlara bağlı okulların MEB’e bağlanması, sekiz yıllık eğitimin kesintisiz olması, din adamı yetiştiren kurumlarının bu sayıyı ihtiyacı kadarıyla tutması, dini tesislerin ihtiyaçlara göre yapılması, tarikatların faaliyetlerine son verilmesi, TSK’dan uzaklaştırılan personelin başka bir kamu kurumunda istihdamının sağlanmaması, devletin dini kurumlarına dinci kesimlerden sızıntıların engellenmesi, aşırı dincilerin mezhep ayrılıklarını kışkırtacak faaliyetlerinin sınırlandırılması, Anayasa, TCK ve belediyeler kanuna aykırı gerçekleşen olayların sorumluların cezalandırılması ve tekrarlarına izin verilmemesi, kamu kurumlarındaki kıyafet konusunda Anayasa mahkemesinin kararların uyulması, silah ruhsatı işleminin yeniden düzenlenmesi, kurban derilerinin rejim karşıtı olan kurumlarca toplanmasına izin verilmemesi, ülke

sorunlarının çözümünde ümmet kavramının değil millet kavramının esas alınması ve Atatürk'e yapılan saygısızlıklara fırsat verilmemesi (Devran, Özcan, 2016, s.12-13).

Refah Parti yöneticilerinin de aralarında bulunduğu bir grup tarafından bu kararların muhatabının hükümet değil meclis olduğu ileri sürülmüştür. Bunun sonucu ise tekrar MGK'nın varlığını ve yetkileri tartışmaya açmış olacaktı ki Refah Partililer bu tartışmaya girmeye hazırlanıyorlardı. Öneriler ise MGK'nın asker kanadından gelmiş olduğu için TSK ile TBMM bir güç savaşı içine sokulmuş olacaktı. Cumhurbaşkanı'nın da etkisiyle MGK'ya ilişkin Anayasa'daki 18. maddesi çerçevesinde uygun çözüm üretilmiş ve muhatabın Bakanlar Kurulu yani dolayısıyla hükümet olduğuna karar verilmiş, sivil politikacıların da meclis ile TSK arasında bir güç denemesi yaratmaya çalışmanın kimse için olumlu sonuçlar yaratmayacağını göstermiştir.

28 Şubat sonrası gelişen birkaç bazı olaylar:

Erbakan MGK kararları yumuşatılmazsa imzalamam demiş fakat imzalamış (Bu durum sonradan öğrenildi ki Erbakan kararları gerçekten imzalamamış).

Ülkeyi savaşa sürüklediği gerekçesiyle Cumhuriyet savcısı tarafından Refah Partisine dava açılmıştır.

İrticai faaliyetleri destekledikleri gerekçe gösterilerek bazı firmalara ambargo uygulanmıştır.

18 Haziran'da Necmettin Erbakan istifa etmiş, gerekçe olarak ise yerini Tansu Çiller'e devretmesi olarak belirtmiştir.

19 Haziran'da Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, hükümet kurma görevini o sırada arkasında TBMM çoğunluğu olan DYP lideri Tansu Çiller'e vermeyip, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a vermiştir.

Mesut Yılmaz ise Bülent Ecevit ve Hüsamettin Cindoruk'la ANASOL-D hükümetini kurmuştur.

21 Mayıs 1997'de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş, iktidarda iken RP hakkında, "Lâik Cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri" gerekçesiyle dava açmıştır. Refah Partisi, 8 ay süren dava sonunda, 16 Ocak 1998'de Anayasa

Mahkemesi tarafından kapatılmıştır, ardından Necmettin Erbakan ve diğer beş milletvekiline, beş yıl süre ile siyaset yasağı getirilmiştir.

Ordu 28 Şubat sonrasında hiçbir otoriteyi doğrudan ya da dolaylı olarak yerinden etmeden, kurul kararları sonrasında tüm bu işlemleri gerçekleştirebiliyor ise Özdemir'in de bahsettiği gibi ordunun savunma görevlerinin sınırlarını geniş tutan bir anlayış adına direkt olarak askeri olmayan alanlarda karar alma ve karar verebilme süreçlerinin içinde olabilme halini kendine benimsetmişse ve meşru otoriteleri yerinden etmeden sivil ve asker ilişkilerini tersine çevirerek iktidarı kontrolü altına alabiliyorsa, demokrasi adına tuhaf bir durum vardır (Sereli,2014,s.12-13). MGK hükümetleri bu sahip olunan rejimin hükümet modelini oluşturmakta ve iktidarı yasal bir şekilde kontrol altına alabilmektedir.

Erbakan Hükümeti döneminde, yürürlüğe giren Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği, 12 Eylül ve benzeri darbeye başvurmadan ordunun gerekli gördüğü durumlara el koyabilmesini yasallaştırmıştır. MGK'nın gerçek hükümet gibi işlevinin olduğu, sekreterinin de ikinci Başbakan olarak faaliyet gösterdiği askeri demokrasimiz bu yönetmelikle de beraber devlet teşkilatı içinde yönetime sessizce ve yasal bir şekilde el koyulmasına zemin hazırlamıştır. BKMY ile birlikte yönetimin, yasamanın ve yürütmenin resmen iki başının olduğunu, 28 Şubat Kararları'nın hazırlanması ve yürürlüğe girişinin izlenmesi ile de görülmüş oldu (İnsel, 1997,s.16-17).

Postmodern darbe süreci olarak adlandırılan bu dönemin dolaylı bir müdahale ile hiyerarşik düzen içerisinde, siyasilerin üzerinde yapılan baskı neticesinde hükümetin değişmesine sebep olmuştur. MGK kararlarına karşı ılımlı olmayan Refah Partililerin, sözcüleri tarafından yapılmış bir çok tehdit içerikli konuşmalarına ('RP iktidarında imam hatipleri kapatmaya kalkarsanız kan dökülür'.. gibi) karşılık, Silahlı Kuvvetler laiklik adına verdiği mücadelesinden vazgeçmediğini gösteren brifingler düzenlemiş ve irtica konusunda düzenlenen bu brifingler, irticanın bölücülük kadar tehlikeli olduğu etrafında şekillenmiştir. Genel itibariyle ise bu brifingler halkı ve basını etkileyebilecek, yönlendirebilecek kişilere (hakim, savcı, akademisyen gibi) verilmiştir. Daha sonra ise RP'nin ardılı olan Fazilet Partisi de kapatılmış, ilerleyen süreçte ise onun da ardılı olarak bölünme yaşayan Saadet Partisi ve AK Parti kurulmuştur.

Postmodern Darbe'nin sonucunda Refahiyol hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. Yine bu dönemde askerin, iç işleri kapsamında kürt meselesiyle ilgili hazırlamış olduğu ekonomik ve sosyal içerikli  nlem paketini, Iişleri Bakanlığını atlayarak valilerce uygulatması askerin yine hükümeti devre dışı bırakan faaliyetlerinin olduğunu göstermektedir (Burak, 2011, s.18). Refahiyol koalisyon hükümetinin iktidarı ortak paylaştığı Refah Partisi'nin kapatılması ve orduda herhangi bir irtica durumu yaşanmaması ile sonlandırılmıştır. 28 Şubat döneminde yaşanan bu müdahalenin silahsız yapılması ve yine aldığı kararları hükümete uygulatabilmesi gücüyle de görüyoruz ki demokrasimizde ters giden durumlar henüz rayına oturamamıştır. İlerleyen dönemlerde yine toplumun içinde bulunduğu durumlarda göz önünde bulundurularak asker ve siyaset ilişkilerinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2002 VE SONRASI ORDU-SİYASET İLİŞKİLERİNDE DEĞİŞİM

Ordunun, etkin faaliyetlerinin yaşandığı dönemler alındıktan sonra, özellikle 2002 seçimleri sonrası ve Avrupa Birliği üyelik çalışmaları sürecinde askeri alanda meydana gelecek olan yenileşme ve sivilleşme yönünde gerçekleştirilmesi planlanan düzenlemeler bu bölümde ele alınacaktır. Bu değişimleri kapsayan AB uyum paketleri ve Anayasal düzenlemeler dahilinde, askerin siyasal alandaki etkinliğinin azaltılması planlanırken, meydana gelen 27 Nisan 2007 E-Muhtırası ise bu süreç içerisinde, askerin siyasal alandaki etkinliğinin azaltılması yönündeki çalışmaları tekrar gündeme getirecek ve tartışmalara sebep olacaktır.

2.1. 2002-2007 Arası Dönem Ordu-Siyaset İlişkisi

28 Şubat dolaylı müdahalesinin ardından ordu, bir kez daha iktidarı, dilediği her durumda ve şekilde yönetip yönlendirebileceğini hatta bunu kendi eliyle kurup kurumsallaştırdığı, önünde çelik bir zırh gibi kullandığı MGK eliyle yapmıştır. Postmodern Darbe sürecinde ve asıl önemli olan sonrasındaki süreçte, toplumdaki birçok kesim tarafından kendilerine karşı yapılan kişilik ve hak ihlallerinin isyan sesleri yükselmeye başlamış, kendilerini demokratik bir düzen içerisinde görmek isteyişlerinin baskıları ve eylemleri de çoğalmıştır. Bu süreçte özellikle irticai eylemlerde bulunduğunu öne sürerek birçok sivil, asker ve emniyet mensubu kişiler mesleklerinden ihraç edilmişler ya da Yüksek Askeri Şura kararları ile re'sen emeklilikleri gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra o dönem YAŞ kararlarına karşı yargı yolunun kapalı olması, kişilerin ihlal edilen kişilik ve özlük haklarına karşı hak arayışlarının önünü kapatmıştır. Bunların yanı sıra toplumda nabızı yükselten bir diğer durum ise üniversitelere girerken türbanın yasaklanması ve YÖK Başkanlığınca 1997'de çıkarılan 'türbanlı öğrencilerin okullara alınması yasaklandı' içerikli genelgesi ortalığı iyice çatışma alanına çevirmiş, üniversitede de birçok personel kılık kıyafet yönetmeliğine uymadıkları gerekçesiyle mesleklerinden atılmışlardır.

1990'ların sonları ve 2000'in başında ülkede yaşanan ekonomik kriz ve bunun da beraberinde getirdiği işsizlik durumu halkı iyice huzursuz etmiş ve umutsuzluğa sürüklemiştir. Uzun yıllardır süren koalisyon hükümetlerine karşı halk, ülkeyi içine düştüğü durumdan kurtarabileceğine dair ümitlerini yitirmiştir. Henüz çok yakın bir

zamanda ülkece yaşanan 1999 Depremi'nin maddi manevi izleri de hala halk tarafından taşınmaktadır. Böyle karmaşık, ekonomik buhran içinde olan bir toplumda halk elbette her zaman olduğu gibi yeni bir güç, yeni bir iktidar isteyecektir. Böylesi bunalımlı bir süreçte kurulan AK Parti (AKP) halkın içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için birçok farklı beklentilerinin karşılanacağı bir iktidar olabilirdi çünkü tam da yaşanan bu süreçte yeni kurulmuştu ve halkın da bu anlamda yeni bir kurtarıcıya ihtiyacı vardı.

Öyle de oldu aslında, AK Parti uzun yıllar sonra iktidarı tek başına ele alabilmesini, ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik anlamda çöküş durumundan, Bülent Ecevit'in sağlığı sebebi ile boş kalan iktidardan, henüz yeni kurulmuş bir parti olarak meydanlarda bulunmasından ve en nihayetinde siyasi boşluğu yakalamış olmasından kaynaklı elde etmiştir. AK Parti 2002 seçimlerine giderken, seçim bildirgelerinde de hep sözünü ettiği gibi kendini muhafazakar demokrat olarak tanımlamış, halkın içinden, halktan birisi olarak geldiğini ifade ederken aynı zamanda demokratikleşme, ekonomik kalkınma ve modernleşme adına atacağı adımlardan bahsederken AB üyelik sürecini hızlandırma çalışmalarını yapacağını ve bürokratik devlet yönetimi geleneğinden partilerini tamamen uzak tutup demokratik, sivil çoğulcu bir düsturla yönetimi sağlayacağını sözlerini vermiştir.

AK Parti'nin bürokratik vesayeti sonlandırma mücadelesi niyeti ile kurulmuş bir parti olmasının da yanı sıra çevrenin sözcüsü olarak başlamış olduğu bu iş, halkın ihtiyaçları ve o an içinde bulunduğu şartların gerektirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda çıkmış olduğu bu yol, daha önce de örneği yaşanan DP başarısındaki benzer izleri taşımaktadır. Demokrat Parti'nin de uzun yıllar tek başına iktidarda kalmış bir partinin (CHP) yerine geçmesindeki başarısını; o dönem içerisinde köy ve kasaba arasında artan ilişkiler ve bütünleşmelerle bu bütünleşmeyi sağlayan kurucu rol görevini üstlenmiştir. İçinde bulunulan dönemde, bürokrasiye bağımlılığın artması, ekonomik faaliyetlerde bulunan kasabalı ve eşrafı bu bağılıktan ötürü kızdırmıştır, menfaatleri doğrultusunda araç olarak gördükleri, amaçlarına uygun yeni bir partinin varlığını istemişlerdir. DP ise kendilerinin köylüye hizmetler sunacağını, onların sorunlarını politikasının asıl konusu olarak değerlendirip, bürokrasiden kurtarıp, serbest bir dinsel uygulama sağlayacağına söz vermiştir (Mardin, 1990, s.57). DP iktidara gelmeyi planladığı dönemde de durum yine, AKP'nin iktidara gelmeyi planladığı dönem ile

aynıdır, yine halkın içinde bulunduğu şartlar doğrultusunda istekleri-beklentileri aynı,- ki o dönem artık köy ve kasaba ilişkilerinin artmaya başlaması, köylünün artık bulunduğu yere sıkışıp kalmak istemeyişi, iktidarı demokratik bir şekilde elinde bulundurup-temsil ettiği topluma karşı hizmetlerinden çekinmeyecek bir partiyi iktidarda görmek istemesi en doğal ve insani hakları idi. Bu sebeple de DP'yi bir kurtarıcı olarak gördüler ve iktidarda yer almasını sağlamışlardır.

Peki AK Parti'nin iktidara gelmek istediği 2002'li yıllarda durum o dönemkine kıyasla çok mu farklıydı? Hayır. Yine aynı kitle, yine içinde bulunduğu şartlara yalnızca ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda gerçek manada demokratik bir düzenin sağlanabildiği, sivil siyasi seçkin iktidarının varlığı ve hizmeti idi. Evet dönemin, teknolojinin ve içinde bulunulan şartlar neticesinde ihtiyaçların ve konfor alanının farklılık göstermesi muhtemel, fakat kişi/kişiler her dönemde ve şartta özgür ve demokratik bir şekilde seçimle iktidar koltuğunda görmek istediği yöneticiyi, yine özgür ve demokratik fikirlerle-seçimlerle iktidar koltuğundan inmiş görmek ister. Daha önce DP'de de deneyimlendiği gibi mühim olan yalnızca demokratik bir şekilde iktidara sahip olmak değil, onu sürdürebilmektir.

Siyasal iktidar yıllardan beri bürokratik vesayet etkisi altında varlığını sürdürmüştür, ordunun sivil bürokrasi ve demokrasi üzerinde kurmuş olduğu vesayet ve hakim rolü elli yılı aşkın süredir devamlılığını korumuştur. Bu dönemde ise farklı bir boyut kazanmaya başlamamış ve literatürde de söz edildiği üzere 2000'li yılların başı ve 2007 E-muhıtıraya kadar devam eden süreç kontrollü çatışma süreci olarak adlandırılırken, 2007 ve 2016 arasında geçen süreç de sivil-askeri ilişkilerde yumuşama dönemi olarak adlandırılmıştır. 2002 genel seçimleri ile birlikte ANASOL-M hükümeti son bulmuş, Adalet ve Kalkınma Partisi tek başına iktidara gelerek Abdullah Gül başbakanlığında 58.hükümet kurulmuştur. O dönem siyasi yasaklı olan Tayyip Erdoğan ise daha sonra yenilenecek olan bir ara seçimle 59.hükümeti kurarak göreve başlamıştır.

AK Parti hükümeti iktidara geldiği günden beri ordu ile arasındaki ilişki hep soğuk rüzgarların esmesi şeklinde ifade edilebilir. Daha önce de söylediğimiz gibi bunun ana sebebi islami ve milli görüş gelenekli bir partiden geliyor olmalarıydı. AK Parti hükümete geldiği ilk andan beri hep laiklik, türban ve kamusal alan konusuna vurgu yapmaktaydı. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in NATO zirvesi için Prag'a

gitmeden önce uğurlama törenine, meclis başkanı Bülent Arınç'ın eşi ile katılması, eşinin başörtülü olmasından ötürü gündem olmuştur (Hürriyet, 20.11.2002). Daha sonra Cumhurbaşkanı'nın öğretmenler günü dolayısıyla ülkenin birçok yerinden gelen öğretmenlerden oluşan heyeti köşke kabul etmiş ve güne dair konuşmalarının yanında laiklik konusuna da çokça vurgu yaparak, başörtüsü konusunun Anayasa mahkemesince değerlendirilip kamusal alanda çözüme kavuşturulduğunu ifade etmiştir (Hürriyet, 24.11.2002). Bu olayların dalgası sürmeye devam ederken o dönemki Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök ve yanında Kuvvet Komutanları ile beraber meclis başkanı Bülent Arınç'a ziyaretlerinin çok kısa sürmesi kamuoyunda Arınç'a karşı bir tepki olarak yorumlanmış, eşi ile beraber Cumhurbaşkanı'nı uğurlama töreninde bulunmasından ötürü o dönem birçok gazetelerde bu durumun manşet olmasına sebebiyet vermiştir.

2003 yılı MGK toplantısında da devletin temel nitelikleri arasında olan laiklik kavramından bahsedilmiş ve bunun titizlikle korunması özellikle vurgulanmıştır. Bunun üzerine Bülent Arınç'ın toplantıyı, laiklik kavramına yapılan vurgu ile dünyanın sonu değil diyerek kendisi de laikliğin devlet için öneminden bahsederek, toplantıda konuşulanların 'malumun ilamıdır' diyerek normal karşıladığını ifade eden sözlerle dile getirmiştir (Vatan, 01.05.2003). AK Parti iktidara geldiği günden itibaren TSK tarafından laiklik karşıtı olduğu yönündeki eleştirilere her fırsatta maruz kalmakta iken MGK toplantısında böyle bir konunun gündem haline gelmesi ilerleyen zamanlarda nasıl durumlara sebep olabileceği tartışılır.

AK Parti iktidara geldiği dönemlerde bir diğer tartışma konusu ise YAŞ toplantılarında alınan kararlar ve sivil üyeler tarafından ihraç kararlarına karşı uygulanan muhalefet şerhi konusu. Başbakan Abdullah Gül ve Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül tarafından koyulmuştur. Daha sonra ise Başbakan Tayyip Erdoğan ihraç kararlarına karşı şerh koyma işlemini sürdürmüştür. YAŞ'ta kararların yargı yolunun kapalı olması sebebiyle şerh koyduklarını belirten Erdoğan, Gül ve Gönül için hakkında ihraç kararları alınanların arasında irticai faaliyetlerde bulunan TSK mensubu olduğu için bu kişilerin ihraç kararlarına karşın da şerh koyma işlemleri eleştirilmiştir (Milliyet, 26.04.2007). Vecdi Gönül de YAŞ kararlarına karşı şerh koymalarının aynı gerekçe de olduğunu tekrar ifade ederek YAŞ'ın iç tüzüğü 25.maddesi gereği karara katılmayanların şerh düşebileceği belirtiliyor. Bu sebeple de şerh koyduklarını bazı

durumlarda, dosyaların YAŞ'a gelmeden ihraç kararlarının alındığını bu durumda ise yargı yolunun açık olduğunu söylüyor. Fakat YAŞ'a gelen dosyalar neticesinde ihraç edilenlere karşı ise haksız ve adil olmayan bir durumun varlığından söz ederek bu durumun yargıda ikilik doğurduğunu ifade ediyor (Milliyet, 07.08.2004). Netice itibarıyla YAŞ toplantıları dahi bu sebepten dolayı sık sık siyasi tartışmalara yol açmış ve bu toplantılar bile kendi asıl amacının dışında asker ve sivil ilişkilerinin sınındığı ve karşı karşıya geldiği bir alan olmuştur.

AK Parti'nin kuruluşu her ne kadar muhafazakar demokrat görüş etrafında konumlandırılrsa da partinin, Fazilet Partisi'nin yenilikçiler kanadından ayrılmış olması yani Milli Görüş geleneğinden geliyor olması, bazı kesimlerce tepkilere ve tabii ki 28 Şubat sürecinin de yaşanmış olmasından dolayı laiklik konusunda aynı tedirginlikleri yaşamalarına sebep olmuştur. Buna karşın AK Parti kendisine yöneltilebilecek her türlü suçlama ve tedirginliklere karşı, AB üyelik sürecini hızlandırmıştır.

58.AK Parti Hükümeti kurulmadan önce, koalisyon hükümeti olan 57.Ecevit Hükümeti döneminde Avrupa Birliği üyeliğine Türkiye'nin aday ülkeler arasında kabul görmesi ve yine bu dönem içerisinde AB uyum paketleri dâhilinde yapılan Anayasa değişiklikleri ile özellikle askerin sivil siyasetinin alanından uzaklaştırılması hususunda sivilleşme yolunda ilk adımlar atılmaya çalışılmıştır.

2002 Genel Seçimleri sonrasında yapılan Anayasal değişiklikler ile AB üyelik yolunda yapılacak reformist ve demokratik çalışmalar neticesinde bazı kanunlarda değişikliklere/düzeltilmelere gidilmiştir. Bu anlamda sivilleşmenin artması, askerin sivil ve siyaset üzerindeki etkisinin de azaltılması hedeflenmiştir. Anayasa değişikliklerinden, bununla beraber 2002-2004 yılları arasında hazırlanan AB uyum paketlerinin içeriklerinden bahsederek sivilleşme adına atılmaya çalışılan adımların, hangi çerçevelerde hazırlandığını genel hatlarıyla paylaşılmaya çalışılacaktır.

3 Ekim 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Milli Güvenlik Kurulu bünyesi sivil üyelerce artırılmış, Başbakan yardımcıları ve Milli Savunma Bakanı dahil edilmiş, kurulun kararlarının tavsiye niteliği taşıyacağı belirtilmiş ve güvenlik tedbirlerine dair alınan kararlar, 'öncelikle dikkate alınır' ifadesi değiştirilerek Bakanlar Kurulunca 'değerlendirilir' ifadesine yer verilerek düzenlenmiştir (Cumhuriyet, 07.05.2010). MGK'nın kararlarının sivil iktidar üzerinde bir

bağlayıcılığının olmaması, etkisinin azaltılması adına yapılmış bir düzenleme diyebiliriz. 2001 Anayasa değişikliği AB'ye tam üyelik çalışmaları içerisinde olduğumuz bu süreçte, toplumsal anlamda da halk destekli tam bağımsız siyasi iradeye ait bir düzenleme içermektedir. Bu düzenleme AB 2001 Ulusal Programının öncelikli konuları çerçevesinde düzenlemeler yapılmasına zemin hazırlamış; ifade özgürlüğü, kişi özgürlüğü, haberleşme özgürlüğü, kanun önünde eşitlik ve demokrasi, sivil otoritenin güçlendirilmesi gibi birçok güvenceler getirilmiştir.

7 Mayıs 2004 tarihli, Anayasa değişikliği çerçevesinde ise “Silahlı Kuvvetler elinde bulunan devlet mallarının TBMM adına denetlenmesi usulleri milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir” hükmü değiştirilmiştir ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin ellerinde bulunan Devlet mallarının, TBMM adına denetlenmesinde gizlilik esası ortadan kaldırılmıştır ve şeffaflığın sağlanabilmesi amaçlanmıştır (BABGS, 2007, s.5). Yine bu Anayasa değişikliği ile Güvenlik Mahkemelerin kuruluşuna ait yasa (143.) yürürlükten kaldırılmış ve mahkemenin faaliyeti son bulmuştur. Danıştay'ın TSK'nın devlet malları üzerinde denetleme yetkisine şeffaflık getirilmesi, uyum süreci kapsamında olumlu bir adım olduğu düşündürse de Sayıştay'ın sahip olduğu bu yetkisini kullanabilmesi adına kanuni düzenlemenin yapılmamış oluşu (Akay, 2009, s.84) bu değişikliğin işlev ve yetkinliğini eksikliğini ve yetersizliğini gösterir.

Avrupa Birliği'ne üyelik konusunda yapılan çalışmalar kapsamında oluşturulan uyum paketlerinde özellikle asker-sivil ilişkisi çevresinde şekillenen reform hareketlerini içeren, kanunlardan bahsedilecektir. Bu yönde adımları çok önceden atılmış fakat birçok kez sekteye uğramış olan AB üyelik çalışmaları kapsamında yapılacak reformlar, 1998 yılı Türkiye'nin üyeliğe katılım yönünde ilerleme sağlayabilmesi üzerine toplanan komisyon raporu içeriğinde şekillenmiştir. Bu rapor ile ordunun ve MGK yapılanmasının Türkiye üzerindeki yoğun etkilerinden bahsedilmiştir. Ordunun sivil denetime tabi olmayışı ve MGK ile birlikte siyasi hayatta büyük rol oynayarak demokratik sistemle bağdaşmadığını ifade etmiştir. Olağanüstü hal mahkemeleri olan DGM'lerin de İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ilkelerine aykırılığı sebebiyle de hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı için bu konuda da düzenlemelerin yapılmasının gerekliliğinden bahsetmiştir (AB Düzenli Raporu, 1998, s.11-12). Bunun üzerine ilk olarak 1999 yılında Anayasanın 143.maddesinde yapılan

değişiklik ile Devlet Güvenlik Mahkemeleri bünyesinde bulunan asker üyelerinin yerine sivil yargıçların atanması gerçekleştirilmiştir.

AB üyelik süreci ile ilgili adımlar 1999 yılı Ecevit Hükümeti döneminde başlamış fakat 2002 yılı AK Parti Hükümeti döneminde hız kazanmıştır. Üyelik için önemli olan Kopenhag Kriterleri (demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi.) ile bağlantılı, askeri-siyasi içerikli uyum paketleri şu şekildedir:

19 Temmuz 2003 yılı yürürlüğe giren Altıncı Uyum Paketi kapsamında, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu denetleme kurulundan, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği çıkartılmıştır. Aynı yıl içerisinde, 7 Ağustos 2003 tarihli yürürlüğe giren Yedinci Uyum Paketi kapsamında ise düşünce ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi bağlamında ilgili kanunlarda değişiklik yapılmış, barış zamanı siviller tarafından işlenebilecek suçların askeri mahkemeler bünyesinde görülmeyeceği düzenlenmiştir ve bu mahkemelerin sivil şahıslar üzerindeki yetki alanları daraltılmıştır. MGK Genel Sekreterinin siviller arasından da atanabileceği hükmü getirilmiş ve *"Madde 15- Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanır. Söz konusu atamanın, Türk Silâhlı Kuvvetleri mensupları arasından yapılmasının öngörülmesi hâlinde Genelkurmay Başkanının olumlu görüşü alınır."* şeklindeki düzenleme ile de kurul yapısında sivilleşme adına imkanlar sağlanmış ve bu doğrultuda ordu ile MGK bağılılığı kaldırılmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de eğitimi yapılacak olan yabancı dillerin tespiti konusunda MGK görüşü alınması kararı kaldırılmış, MGK’nın görev ve yetki alanı yeniden tanımlanarak kurulun ayda bir toplanması yerine iki ayda bir toplanmasına karar verilerek ordunun siyasi alandaki etkinliği azaltılması ve yalnızca orduyu ilgilendiren yani ülkenin savunması konularının görüşülmesi hedeflenmekte olduğu değerlendirilebilir. Sayıştay kanunuyla ilgili yapılan değişiklikte ise *"Ek Madde 12- Türkiye Büyük Millet Meclisi araştırma, soruşturma ve ihtisas komisyonlarının kararına istinaden Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığının talebi üzerine Sayıştay, denetimine tâbi olup olmadığına bakılmaksızın özelleştirme, teşvik, borç ve kredi uygulamaları dahil olmak üzere bütün kamu kurum ve kuruluşlarına ait, a) Hesap ve işlemleri inceleyebilir, b)...her türlü teşkilât, fon, işletme, şirket, kooperatif, birlik, vakıf ve dernekler de bu kaynak ve imkânlardan yararlanma çerçevesinde Sayıştay'ca*

denetlenebilir. Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan Devlet mallarının denetlenmesi, millî savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak yapılır. Bu denetimin yapılmasına ilişkin esas ve usuller, Genelkurmay Başkanlığının ve Sayıştay'ın görüşü alınmak suretiyle Milli Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanarak Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen "GİZLİ" gizlilik dereceli bir yönetmelikle düzenlenir." şeklindeki ek madde kapsamında yapılan bu düzenleme ile simgesel anlamda da olsa, uzun yıllardır süren askeri harcamaların Sayıştay denetimine kapalı olması durumunu değiştirme yolunda adımlar atılıyor diyebiliriz. Harcamaların meclis adına Sayıştay tarafından yapılabilecek olması siyasi elitin elinde ve denetiminde olması gereken görev ve yetkilerinin bir noktada da olsa asıl sahibine geçişi yavaş yavaş sağlanmaya başlanıyor denilebilir.

Fakat özellikle Yedinci Uyum Paketi kapsamında her ne kadar MGK'nın görev işlemleri sınırlandırılmaya, kurul ve sekreterlik yapısında sivilleşmeye gidilmeye çalışılmışsa da bu eksik bırakılan, atlanan bazı maddeler ve tanımlar sebebiyle asıl amacına ulaşmıştır diyemeyiz. Örneğin MGK'nın sivil alana ve gündeme dair sivil siyasilerin ilgilenmesi gereken konular neticesinde, siyasal anlamda bu alanlardan uzak tutulmaya çalışılmışsa da Milli Güvenlik Siyaseti kavramının geniş bir anlam taşıması neticesiyle ("*millî güvenliğin sağlanması ve millî hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulunun belirlediği görüşler dahilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti*"..) eğitim, sivil toplum örgütleri, Kıbrıs meselesi, teknolojik yatırımlar, iç ve dış politik alanındaki temel politikaları, millî hedefler altında belirleyici ve bunları da MGK'nın görev alanı olarak tanımlayıcı bir ana faktör olarak görmesi ile MGK'nın siyasal alanda aktif varlığının sürmesine yol açmıştır. Sayıştay denetleme yetkisinin yine gizlilik esasıyla yapılacak olması ve Sayıştay'ın görüşünün alınmasının yanında Genelkurmay Başkanlığı'nın da görüşlerinin dahil edilmesiyle, Sayıştay'ın bu denetleme yetkisinin askeri harcamalar üzerinde somut, şeffaf ve kalıcı olamayacağı çok açık bir şekilde kendini göstermiştir ve denetimin yasama organının talebine bırakılması ile düzenleme işlevsiz bir yapıya sahip olmuştur (Bayramoğlu, 2013, s.113-116).

14 Temmuz 2004 yılı Sekizinci Uyum Paketi ile Genelkurmay Başkanlığının YÖK üyeliği bulundurma hükmü kaldırılmış ve Radyo Televizyon Üst Kuruluna MGK

Genel Sekreterliği tarafından aday gösterilme hükmü kaldırılmış son olarak ise MGK Genel Sekreteri, Haberleşme Yüksek Kurulu üyeliğinden çıkartılmıştır (BABGS, 2007, s.16-21). Aynı zamanda MGK kararlarını izleme yetkisinin Başbakan tarafından üstlenilecek olması Genelkurmay'ı rahatsız etmiş ve bu durumu emrivaki olarak gördüğü için hükümetin MGK Genel Sekreterliğine sivil bir kişinin atanması ile ilgili düzenlemesi bir yıl süre ile ertelenmiştir. Elbette ki bu durum da hala asker ve hükümet arasındaki sıkıntıların sürdüğünü gösterir niteliktedir (Hürriyet,04.08.2003). Laçiner'in görüşü ise MGK kanununda yapılan değişiklikle, Genel Sekreterliğin yetkilerinin kısıtlanmasını içeren yeni düzenleme de aslında, TSK'nın varlığının asıl politikalarını belirleyen Genelkurmay Başkanlığının yetkilerinin kısıtlanmış olduğu anlamına gelmediğini ifade eder niteliktedir. Bu yeni gelişmenin, yani yetkilerin kısıtlanması konusundaki değişimlerin TSK'nın 12 Eylül darbesi sonrasında sahip olduğu fazlaca geniş yetkilerin bir noktada da olsa tartışılabilir hale gelebildiğini göstermektedir demiştir (Laçiner, 2013, s.46). Bu durum ise yapılan tüm bu Anayasal değişikliklerin yalnızca Şekil yönünden mi yapılıyor olduğu sorusunu akıllara getirebilir, bunu da ancak ilerleyen zamanlardaki işleyiş içinde görülebilir.

Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında gerçekleştirilen tüm bu düzenlemelerde, asker ve sivil ilişkilerinde köklü bir değişim yapıldığından söz edilemese de bu adımlar her ne kadar kısıtlı kalmış olsa da sivilleşme adına atılan bir adım olarak ya da askeri vesayetin geriletilmesi konusunda bir adım, yeni bir dayanma noktası olarak değerlendirilebilir. Bu süreci yeni bir yapılanma olarak değerlendirmek belki biraz yavan kalabilir ama en azından ordu üzerinde bir güç dengesi sağlanmaya çalışıldığı söylenebilir. Modern, demokratik ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir toplumsal düzenle ulaşılabilecek olan AB üyelik sürecinde askerin sivil hayata ve siyasete etkisinin ve müdahalesinin ne denli olduğu en azından sorgulanabilir, gündemde yer alabilir, üzerinde değişikler yapılmaya gidilebilir hale gelmiştir. En azından askerin toplumun hangi alanında ne derece faaliyet gösterdiğini yapılan bu düzenlemeler neticesinde görmüş ve hatta belki bu alandaki baskın bir faktör olma durumlarının, toplumda Şu ana kadar ihlal ettiği alanlar neticesinde de anlayabiliriz.

TSK, AB üyeliği süresince sert bir karşı atakta bulunmamış, hatta bu reform hareketlerini desteklediğini de birçok kez dile getirmiştir. Aynı zamanda TSK'nın Osmanlı'dan beri modernleşme adına girmiş olduğu birçok abaları, Atatürk ilke ve

politikaları doğrultusunda Batı'nın muasır medeniyet seviyesine ulaşma çabaları göz önüne alınırsa, ordu toplumun gözünde kendisini ikileme düşürecek, modern yanlısı bir kurum olup fakat AB üyeliği karşıtı gösterecek, herhangi bir eylemde bulunmak istemeyecek ve destekçisi konumunda kalacaktır.

Fakat ordunun AB üyeliği konusunda 'veto' gücünün olabileceği düşüncesi Türkiye'yi ne kendi başına demokratik bir ülke yapabilecek ne de AB üyesi bir ülke yapabilecektir. Ordu Türkiye'nin AB projesinde karar verebilecek bir kurum değildir böyle de bir yetkisi yoktur. Bu anlamda orduya anlam yüklemek, bu güce sahipmiş gibi konuşmak ve davranmak bile orduyu siyaset içinde ve hatta üstünde bağımsız bir güç haline getirecektir. Ordu siyasete tanımlı bir aktör değil görevi itibariyle de yurdun savunmasında yetkin bir aktördür. Bu süreci taşıyacak olanlar toplum ve onların siyasi temsilcileridir (Radikal, 14.01.2006). Yani ordunun siyaset içindeki gücünü kırabilecek, siyasal alanda çizmiş olduğu sınırlarının ötesine atabilecek yine toplumun kendisi ve siyasi elitin azim ve istikrarı ile sağlanabilecektir.

Elbette ki tüm bu uyum paketleri ve Avrupa Birliği üyeliği sürecinde yapılan Anayasal reform hareketleri, Silahlı Kuvvetler tarafından nasıl ve ne şekil tepkilerle karşılanacağı da akıllarda soru işaretine sebep olabilecek niteliktedir. Askeri denetimin/vesayetinin sivil bürokratlar üzerindeki etkisinin bir bakıma da olsa kaçınılmaz olduğu yapılan düzenlemeler ile kendini gösterebilmektedir. Fakat demokratikleşme ve kurumsallaşma konusunda yeterli bir seviyeye gelinemediğini, kendini muhafazakar demokrat olarak nitelendiren AK Parti hükümeti ile Silahlı Kuvvetler arasındaki sürtüşmeler sonucunda seçim arifesinde meydana gelecek olan E-Muhtıra ile yetersiz ve yüzeysel kaldığı görülecektir.

2.1.1.27 Nisan 2007 E-Muhtırası (Bildirisi)

Daha önce yaşanmış olan 28 Şubat olayının bir süreç olduğu hatta bin yıl süreceği söylenirken, bu dönemde de ordunun toplumun içindeki meşruiyet tartışmalarının sürmesi, elbette tekrar bir ara rejime neden olacak müdahalelerin gündeme gelebileceği tedirginliğinin sürmesine sebep olmaktadır ki yine bu dönemde de bir e-muhtıra olayı yaşanmıştır (Sereli, 2014, s.13).

Diğer tüm müdahalelerde olduğu gibi, 27 Nisan'a giden süreçte de toplumsal ve hukuki olayların baş göstermiş olması elbette böyle bir müdahale sonucunun ana sebepleri arasında sayılacaktır. Yine bu dönemde de gündemi ve kamuoyunu derinden etkileyen saldırı ve suikastler de yaşanmıştır. Bunlara kısaca değinecek olursak:

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim görevlisi Doç. Dr. Necip Hablemitoğlu'nun evinin önünde öldürülmesi, İstanbul'da iki ayrı sinagoga düzenlenen bombalı eylemlerde yaralanan ve hayatını kaybeden kişiler, HSBC Bank Genel Müdürlük binası ve İngiltere'nin İstanbul Başkonsolosluğu önünde meydana gelen bombalı saldırılarda İngiltere'nin İstanbul Başkonsolosu Roger Short'un da bulunduğu 28 kişinin hayatını kaybetmesi, Hakkari'de daha önceleri PKK terör örgütüne üye olmak suçundan ceza alan Sefer Yılmaz adlı kişiye ait olan kitabevine, el bombalı saldırı düzenlenmesi ve bu saldırı neticesinde yaralı ve hayatını kaybeden kişilerin olması, Trabzon'da bir lise öğrencisinin kilise rahibini silahlı saldırı ile öldürmesi, Danıştay 2. Dairesine yapılan saldırı ve bu saldırı neticesinde üye Mustafa Yücel Özbilgin'in avukat Alparslan Aslan tarafından silahlı saldırı sonucu öldürülmesi ve dört üyenin de o esnada yaralanması, Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink'in Ogün Samast tarafından silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmesi, Malatya'da Hristiyanlıkla ilgili yayın yaptığı gerekçe gösterilerek beş kişinin baskını sonucu orada çalışan üç kişinin şiddetli bir şekilde öldürülmesi, Cumhuriyet Gazetesi çizeri olan Turhan Selçuk'un yapmış olduğu bir karikatürden dolayı gazetenin üç kez bombalanması (TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, 2012, s.1251-1252).

E-muhtıra olayına giden bu süreçte yaşanan tüm bu cinayet ve kargaşa ortamına baktığımızda; Danıştay saldırısında öne sürülen gerekçenin başörtüsü ile ilgili alınmış karardan ötürü gerçekleştirildiğinin söylenilmesi, Hrant Dink cinayetinde milliyetçi kimliğe sahip kişilerce yapılmış olduğu iddiaları ve yine misyonerlik üzerine

çalışmalarının olduğu iddia edilerek rahibin öldürülmesi, dini sembol olduğu savunulan baş örtüsünün hakaret içeren bir çalışmada kullanıldığı gerekçesiyle düzenlendiği savunulan bu eylemlerin, kişilerin ve durumların varlığı yine bu dönem içerisinde dini ve ideolojik sebeplerden dolayı yaşandığı elbette ki akıllara dini ve milliyetçi bir ayrışmanın toplum içinde baş gösterdiğini ifade eder durumda olacaktır.

Öyle ki dönemin mevcut iktidarının ve partisinin de kendilerinden muhafazakar demokrat olarak söz etmeleri bu eylemleri düzenleyen muhafazakar-milliyetçi kişilerin eylemlerinin cesaretini mevcut iktidarın sahip olduğu ideolojik simgesinden almış olabilecekleri görüşünü doğurabilmektedir. Daha önce de yaşanmış olan 28 Şubat sürecinde de Refah Partisi'nin irticai eylemleri gerçekleştirdiği görüş ve yorumlarından ötürü toplumdaki meydana gelen kargaşa ve eylemlerden, RP gözleri ve hedefi üzerine çekmiş ve 28 Şubat müdahalesi yaşanmıştır. Yaşanan bu cinayet ve eylemler dışında Cumhurbaşkanlığı seçimi ve 367 tartışmaları, Cumhuriyet mitingleri de bir diğer nabızları yükselten olaylar arasında gösterilebilecek konuları içermektedir.

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görevinin dolmaya yaklaştığı süreçte yeni seçilecek Cumhurbaşkanı'nın kim olacağı konusundaki gündemler bir hayli ortamın nabzını yükseltmektedir. CHP kanadından Deniz Baykal'ın 'Erdoğan Cumhurbaşkanı olmamalı Silahlı Kuvvetler de buna kayıtsız kalmayacaktır diye düşünüyorum' (Sabah, 13.04. 2007) şeklinde ifade ettiği sözleriyle aslında TSK'nın siyasetin içine doğrudan çekilmeye çalıştığını gösterir niteliktedir. Daha sonraları ise Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ın bir basın toplantısında Cumhurbaşkanlığı seçimi için söylemiş olduğu şu sözler: 'Cumhuriyet rejimine ve ilkelerine sözde değil özde bağlı olan birinin seçilmesi gerektiğine inanıyoruz ve umut ediyoruz.' (Hürriyet, 13.04. 2007) şeklindeki ifadesi de siyasete doğrudan bir müdahale ve dikte şeklini gösterir niteliktedir. Yapılacak olan seçim Anayasaya uygun demokratik bir şekilde Cumhurbaşkanı'nın meclis içerisinde seçileceğinden ötürü bu ve benzeri dışardan gelen dikte eder şekil, TSK tarafından siyasete müdahil olunduğu düşüncesini elbette ki akıllara getirecektir.

Cumhurbaşkanlığı seçim sürecine girilmesiyle beraber AK Parti'nin muhafazakar fikir etrafında oluşmasından ötürü seçimlerde AK Partili birinin yer alacak olmasına karşı askeri bürokrasiden gelen tepkilerin yanında bir de AK Parti'ye karşı olan görüşün, sivil toplum kanadı olan Kemalist görüş yer alıyordu. AK Parti'nin

sahip olduğu muhafazakar-islamcı görüşünün karşısında laikliğin her an yok olacağı endişesi Kemalist düşünce gruplarını da harekete geçirmiş toplumsal kanat içinde yerini alan bu grup tepkilerini ifade edebilmek için meydanlarda seslerini duyurmaya başlamışlardır. Bu noktada da mitingler Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği etrafında gerçekleşmiştir.

Cumhuriyet mitingleri de bu süreçteki ortamı alevlendiren konulardan birisi olmuş, laiklik karşıtı olduğu ve ülkeyi siyasal İslam yönetimine mahkum edeceği yönündeki eleştirilerle AK Parti düzenine karşı gerçekleştirilmiştir. Atatürkçü Düşünce Derneğinin öncülük ettiği Cumhuriyet mitingi Ankara Tandoğan meydanında yapılmış ve Cumhuriyet Halk Partisi, Demokratik Sol Parti, İşçi Partisi ve Hür Parti örgütsel olarak mitinge katılmışlardır. Parti başkaları da miting alanlarında hazır bulunmuşlardır. Miting, rejimin irtica ile tehdit altında olduğuna dair vurgular yapılarak sürdürülmüştür. Cumhuriyet mitinginde parti genel başkanlarının yanı sıra sanatçılar, üniversitelerden akademik ve idari kadrolardan kişiler, sivil toplum kuruluşu üyeleri yer almışlardır (BirGün, 14.04.2007). Bu mitingler seçim öncesi emekli Orgeneral Şener Eruygur'un genel başkanlığını yaptığı Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneğinin önderliğinde çeşitli sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla bir dizi miting düzenlenmiştir. “Cumhuriyet’ine sahip çık” mesajı etrafında kurgulanan ve “Laik değilsen layık değilsin”, “Çankaya’da imam istemiyoruz”, “Çankaya yolları şeriata kapalı”, “Tayyip baksana kaç kişiyiz saysana” gibi iktidar karşıtı sloganların sıklıkla atıldığı mitingler (TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, 2012, s.1254) Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın veya başka bir AK Partili siyasetçinin Cumhurbaşkanı adaylığına karşı düzenlenmiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinin ülkemizde bu tartışmalara sebep olması, hatta siyasi krizlere bile yol açmasının sebepleri arasında özellikle bahsedebileceğimiz etken 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanlığı yetkilerinin genişletilip yürütme ayağının güçlenmesidir denilebilir. Darbeden sonra yapılan yeni Anayasa (1982) ile evet parlamenter sistemden vazgeçilmemiştir ama Cumhurbaşkanı'na verilen olağanüstü yetkilerle yarı başkanlık sistemine yaklaşan bir parlamento sistemi oluşturulmuştur (Milliyet, 13.02.2022). Oysa parlamenter sistemde kural gereği Cumhurbaşkanlığı'nın sembolik bir kurum olması gerekirken, neredeyse siyasi organ olarak düzenlenmesi iktidarı kişiselleştirir ve seçimlerde krizlere neden olur. Bu durumda da

Cumhurbaşkanlığı devletin en önemli kalesi olarak görülür ve bu makamı elinde tutmak isteyenler için de bir mücadele savaşına dönüşecektir. Kendilerini ülkenin kurucu ve kurtarıcı sahibi olarak nitelendiren ordunun da Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde tartışmalara ortak olması önceki dönemlerde de olduğu gibi şu an içinde bulunulan seçim sürecinde kaçınılmaz olmuştur.

Cumhurbaşkanı'nın kim olacağı tartışmalarının sürdüğü esnada Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın seçimdeki aday isminin Abdullah Gül olduğunu açıklaması, tartışmaları değil ama tartışmalarının merkezindeki ismi değiştirmiştir. Yalnızca kişiye değil partiye de yöneltilen bir istememe durumuydu çünkü bu tartışmaların sebebi 27 Nisan 2007 de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi ile Abdullah Gül'ün Anayasada belirtilen çoğunluğu sağlayamamasından dolayı seçim 2 Mayıs gününe ertelenmiştir.

Seçim esnasında büyük patlak veren 367 olayı ise emekli Yargıtay Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun bir seminerde dile getirdiği, "Cumhurbaşkanlığı seçiminde toplantı yeter sayısının 367 olduğunu, 354 milletvekili bulunan AKP'nin de tek başına seçimi yapamayacağını savunmuş ve "Bugünkü siyasi tablonun sorumlusu yüksek yargıdır. Önceki aymazlığı şimdi göstermeyeceğini umuyorum" diyerek Anayasa Mahkemesini de etkisi altına alma çabası içine girmiştir (Milliyet, 18.03.2007). Ak Parti hükümetinin 354 milletvekili bulundurması sebebiyle, Cumhurbaşkanlığının ilk turunda 367 sayısına ulaşılması durumunda seçimin kazanabileceği gündeme getiriliyor ve AK Parti'nin muhalefetten destek alamadığı takdirde adayları olan Abdullah Gül'ün seçimi kazanamayacağını bildirmişler ve durumun Anayasa Mahkemesine taşınmışlardır. 367 olayları da Cumhuriyet mitingleri gibi muhtıra sürecinde ortamı toplumsal ve siyasal anlamda büyük tartışmaların içine çeken iki önemli neden olmuştur.

Yaşanan tüm toplumsal ve siyasal olayların üzerine gündemde tartışmalara yer edecek şekilde adından bahsettiren Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapıldığı günün gecesinde, 27 Nisan günü Genelkurmay Başkanlığının internet üzerinden yayınlamış olduğu basın toplantısı metni e-muhtıra olarak kayıtlara geçmiş bulunmaktadır. Diğer muhtıralardan farklı olarak internet ortamından yayınlandığı için e-muhtıra olarak adlandırılmıştır.

Genelkurmay Başkanlığından yapılan basın açıklaması genel hatları ile şunları içermektedir: Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin laiklik ve temel değerlerinin zarar gördüğü, milli bayramlara alternatif kutlamalar tertip edilmesi ve bu kutlamalarda kadın ve çocukların ön planda olması hükümetin halkın kutsal dini duygularını istismar ederek devlete meydan okumaya çalıştığı ve bu durumun ülkenin birlik ve bütünlüğüne dair yıkıcı ve bölücü eylemlere sebebiyet verdiği, okullarda da yapılacak etkinliklerin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulmuş yönergeler dışı talimatlarla gerçekleştirildiği ve bu tarz faaliyetlerin Cumhuriyet karşıtı olduğu yönündeki görüşleri, dinin siyasi söylem ve amaçlara alet edilmesinin yol açabileceği felaketlerin örneklerinin (Malatya olayı gibi..) olduğu, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de asıl sorunun laikliğin tartışılması olduğu ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çağdaş bir demokrasiyle huzur içinde ve istikrarlı bir şekilde yaşayabilmesinin tek şartı olarak Anayasa'nın niteliklerine bağlılığı şüphesiz vurgulayarak e-muhtıra niteliği taşıyan bu basın toplantısı metni paylaşılmıştır (TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, 2012, s.1255-1256).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti elbette demokratik bir şekilde varlığını sürdürmeli ve tüm işleyiş Anayasaya uygun devam ettirilmeliydi fakat Genelkurmay Başkanlığının siyasete bu denli dışarıdan müdahil tavır, tutum ve dikte edici sözleri ile de demokrasi dışı bir tavrı sergilemiş olmuyor muydu? Bu sefer diğer darbe ve muhtıralardan farklı olarak hükümet sessiz kalmayı değil karşı atak olarak sert bir geri dönüş sağlamıştır. Dönemin Adalet Bakanı ve hükümet sözcüsü Cemil Çiçek ertesi gün Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan bildiriye şu ifadelerle cevap vermiştir;

Demokratik bir düzende bu tarz bir tutum içeren bildirinin düşünülmesinin dahi yadırgandığını ifade ederek, Başbakan'a bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığının herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik ve hukuk devletinde düşünülemez, bu kurum hükümetin emrinde görevleri Anayasa ve ilgili yasalarla belirlenmiş bir kurumdur bunun yanında bu metnin yayınlanmasındaki zamanlama manidar bulunmuştur. Hükümetin Türkiye'nin laik, sosyal bir hukuk devleti olma niteliği yönündeki hassasiyetinden söz etmiş, Cumhuriyet niteliklerine ve Anayasa ve yasalara aykırı tutum ve tavır sergileyen tüm kişilerin bu tavır ve tutumlarının hiçbir şekilde tasvip edilmediğini, devletin temel değerlerini korumak

konusunda birincil görevin hükümete ait olduğunu hükümete bağlı kurumlarında bu doğrultuda taraf olmaları gerektiğini, Türkiye'nin tüm sorunlarının hukuk kuralları ve demokrasi içinde çözüleceğini, aksi bir tavır ve tutumun asla kabul görmeyeceğinin, ülkemizin daha önce bu tavır ve tutumlar doğrultusunda ne kadar zarar gördüğünü ve acı bir şekilde tecrübe sahibi olduğunu, bazı iyi niyetli olmayan kişilerin hükümet ile TSK'yı karşı karşıya getirme çabalarının boşa çıkartılması gerektiğini, demokrasiyi güveni ve istikrarı zedeleyenlerin ülkenin ve milletin menfaati için meydana gelecek tüm olumsuz sonuçların sorumluluklarını onlara yükleyeceklerini (TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, 2012, s.1257-1258) bildiren bu cevapları vermişlerdir.

Bu sivil yanıt karşılıklı cevaplaşmanın devam etmemesi ile orduyu kendi alanında sınırlandırmış ve Anayasa Mahkemesinin 367'yi onaması ile hükümet Cumhurbaşkanlığı adaylığından adayını geri çekmiş ve erken seçim kararı alınmış, hükümetin bir önceki seçimden aldığı oy oranını artırarak %47 ile tekrar tek başına iktidara gelmiş ve bu da aslında e-muhtıraya bir cevap niteliğinde algılansa bile bunun yanında asıl olanın halkın iradesinin, kendi tercihinin yansıdığı ve artık Türkiye'nin normalleşmek istediği olduğu şeklinde yorumlamak süreci çözümlenmek açısından daha sağlıklı olacaktır (Sereli, 2014, s.14).

2.2. 2007-2017 Arası Dönemde Ordu-Siyaset İlişkisi

AK Parti'nin 2007 genel seçimlerini erkene alma kararı ile Milliyetçi Hareket Partisi'nin de desteği doğrultusunda Abdullah Gül 27 Ağustos itibariyle 11. Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. Bu netice itibariyle ordu fiili olarak herhangi bir engelde bulunamamış olsa bile Abdullah Gül'ün yemin törenine katılmayarak aslında tepki ve düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Son yaşanan emuhtıra ile askerinin, hükümetin gücünü azaltmaya çalıştığı düşünülse dahi bu durumun onların aleyhine olduğu seçim sonuçları ile de bir kez daha kendini göstermiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi ordunun Cumhurbaşkanı seçimleri, kimin Cumhurbaşkanı olacağı konusunda karar verme yetki ve sorumlulukları olmadığı halde, kendi düşünce, eylem ve çıkarları doğrultusunda her seçimde siyasal alanda kendilerini göstermişlerdir.

Seçimlerin ardından bu dönem içerisinde gerçekleştirilen, üniversitelerde başörtüsü serbestliği AK Parti ve MHP ortak atmış oldukları adımla, hem muhalefet partisi CHP ile iktidar partisi arasında hem de toplum içerisinde bu adımı olumlu ve olumsuz karşılayanlar arasında tartışmalara sebebiyet vermiştir (İnsel, 2008, s.9-13). CHP'nin ve ordunun AK Parti'yi ilk günden beri laiklik karşıtı olduğu düşüncesiyle eleştirmesi, bu adımdan sonra yine bu düşünceleri tazeler bir nitelik taşımaktadır. Bu ve benzeri durumların ardından Cumhuriyet başsavcısı tarafından AK Parti'ye kapatma davası açılmış ve Anayasa mahkemesinin vermiş olduğu karar neticesinde de parti kapatılmamış fakat hazine yardımının bir kısmından yoksun bırakılmasına karar verilmiştir (Milliyet, 30.07 2008).

Asker ile sivil ilişkilerinde nabızı en çok yükseltebilecek olay ise Ergenekon Soruşturması ve Balyoz Eylem Planı'nın yaşanacak olmasıdır. Ergenekon davalarının devletin içerisinde var olduğu düşünülen bir çeteleşme olarak tanımlanması bununla bağlantılı olduğu düşünülen balyoz hareketinin 1.ordu karargahında hazırlanmış ve sunulmuş olması ile Ergenekon soruşturmalarından daha farklı ve hayati bir şekilde askerinin sivil üzerindeki vesayet gücüne ciddi bir son vuruş olacaktır. Burada asıl üzerinde durulması gereken bir başka durum ise, balyoz ve bağıntılı olarak başka diğer eylem planlarının, bu soruşturmalar kapsamında tutuklanan tüm subay, emekli subay, generaller ve kuvvet komutanlarının görevleri sırasında ve İç Hizmet Kanunu ile

kendilerine verilen yetkilerle ve görevlerinin de bir parçası olarak yürütmüş olduğu faaliyetleri ile alakalıdır (İnsel, 2010, s.3-8).

Yargılamaların başlaması ile birlikte halkın belli kesiminde, ordunun asli görevi olarak nitelendirdiği laiklik ve milli bütünlük adına siyaset içerisinde aktif olduğu savunmalarının önemini ve gerçekçilik payını yitirdiği gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra ordunun siyasetin içerisinde olmasından rahatsızlık duyan kesimin artışı da kaçınılmaz olmuştur. Askerin hatalı olduğu düşünülen konularda artık fikirler ve rahatsızlıklar açıkça dile getirilmeye başlanmıştır. Hatta çoğu zaman AK Parti'ye karşı muhalif tutum içerisinde bulunan CHP ve MHP dahi TSK'ya ciddi eleştirilerde bulunmuşlardır. Hatta bazı durumlarda muhalif partiler ile Genelkurmay arasında ciddi sözlü vuruşmalara sebep olacak durumlar yaşanmıştır (Demirel, 2010, s.9).

Ordunun prestijini ve toplumdaki konumunu gün geçtikçe kaybetmesi, elbette bu kurumun demokratik bir rejime sahip ülkede meydana gelen her türlü yanlış ve antidemokratik olarak düşündüğü ve nitelendirdiği durumlar karşısında, yorum yapabilecek olmasını olağan karşılayamıyor oluşundan da kaynaklanmaktadır. Sonuç itibariyle bu tarz eleştiriler karşısında ordunun göstereceği her türlü sert çıkışlar artık dönem itibariyle de karşısındakileri sessizce uzaklaştırabilecek etkiye sahip olamayacaktır. Karşısında eskiye oranla konuşan, anlatan ve kendi iradesi ve isteği doğrultusunda seçimlerini yaşamak isteyen bir toplum/halk olacaktır.

28 Şubat döneminden sonra Genelkurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı arasında imzalanan kamuoyunda EMASYA olarak adlandırılan protokol bu dönem içerisinde yürürlükten kaldırılmış (Hürriyet, 04.02.2010) ve askerin siyaset üzerindeki etkisinin azaltılması yani sivilleşme yönündeki yapılan reform çalışmaları kapsamında yer almıştır. Askere toplumsal olaylara karşı müdahale yetkisini içeren bu protokol yine İçişleri Bakanlığı ve TSK arasında imzalanarak kaldırılmıştır. Başbakan Erdoğan ise bulunduğu dönem itibariyle hukuki anlamda böyle bir protokole ihtiyaç olmadığını söyleyerek, kaldırılmasının yerinde bir karar olduğu yönünde görüşlerini ifade etmiştir. İlker Başbuğ da bu protokolün kalkabileceğini, kanunda yetkilerinin bulunduğunu ve bu protokolün kanunlar üzerine çıkamayacağını ifade ederek TSK bağlamında durumun yorumlamasını yapmıştır (Cumhuriyet, 04.02.2010).

Bu süreçte bu dava ve yargılama süreci devam ederken 2010 yılı referandum sürecine girmiş ve 12 Eylül'de gerçekleşen halk oylaması ile büyük çoğunluğun evet oyları doğrultusunda kabul edilmiştir. Peki halkı ne bekliyor olacaktı bu Anayasal değişiklik ile, neler değişecekti? Sivil ve askeri kanadı ilgilendirecek değişimlerden söz edecek olursak,

TBMM'ye bağlı olarak idarenin işleyişi ile alakalı şikayetçi olunan durumlarda, bu şikayetler doğrultusunda inceleme kurumu kurulmuş fakat TSK'nın askeri kapsamındaki faaliyetleri ile ilgili durumlarda kurumun görev alanına dahil edilmeyecektir ibaresi, yaşanan durumlarda göz önüne alındığında gerekliliği apaçık ortada nitelik taşır. Öyle ki TSK'nın da askeri nitelikteki faaliyetleri sonucunda hesap verebilirliği açısından gerekli ve olması gereken önemli ilerlemeler sağlanıyor olabilirdi.

Yüksek Askeri Şura (YAŞ) kararları dahilinde gerçekleştirilen terfi işlemleri ve kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma işlemleri dışındaki kalan diğer tüm ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolunun açılması sağlanıyor. Savaş halleri dışında sivil kişilerin askeri mahkemelerde yargılanmayacağı kararlaştırılıyor. Askeri Yargı organlarının kuruluş ve işleyişlerinin askerlik hizmetlerinin gerektirdiği durumlara göre yapılacağı ifadesinin kaldırılması.

Görevleri ile ilgili suçlarından ötürü Yüce Divanda yargılanacaklar listesine; Meclis Başkanı, Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı da eklenmiştir.

12 Eylül süreci içinde darbeye bilfiil dahil olan herkesin; milli güvenlik konseyi üyelerinin, o dönem içerisinde kurulan hükümetlerin ve yine o dönemdeki danışma meclisinde görev alan herkesin yargılanma yolunu kapatan geçici 15. Madde yürürlükten kaldırılmıştır (NTV, 12.08.2010). Peki bu geçici 15.maddenin 32 yıl sonra kaldırılmış olması ne denli yeterli ve yerinde bir karar olarak yorumlanmıştır?

Serap Yazıcı ve Sibel İnceoğlu'nun yapmış olduğu değerlendirmeler şu şekildedir: 15. maddenin kaldırılmasının zaman aşımına uğraması ile sembolik bir anlam taşıyacağını ifade ederek, darbe döneminde binlerce kişiye yapılan ağır işkenceler, ölümler, mesleğini kaybedenler, bu acı olaylar neticesinde bunlara sebep olanların geçici madde ile dokunulmazlık kazanımları yıllar sonra gelen yalnızca

kaldırma hükmü ile ne o acıları, kayıpları yaşayanların kaybettiklerinin telafisi olacaktı ne de yeterli bir yargılama. Orada yaşanan tüm acılar ve kayıplar gerçek ve sembolik yaralar bırakamayacak kadar da derindi. Bu yargılama ve dokunulmazlığı kaldırmada asla sembolik bir eylem olarak kalmamalı; insani, vicdani ve adaletin gerektirdiği gibi adil bir yargılama ile sonuca ulaşmalıydı. Bunun yanı sıra Anayasaya ilave edilecek bir geçici madde ile adil bir çözüme ulaşılabilirdi. Yazıcı'nın da söz ettiği gibi zaman aşımına uğramasından ötürü mağdur olan, tüm ağır müdahaleler karşısında fiziksel ve ruhsal kayıplar yaşayan herkesin TBMM Dilekçe Komisyonuna yahut İnsan Hakları Komisyonuna başvurmaları ile yerinde ve hak edilmiş bir hak arayışı içine girmeleri elbette ki onların en doğal ve sonuca ulaşması gereken bir adalet arayışı olacaktır. Geçmişin ve bugünün yaralarını bir nebze de olsa sarabilecek, geçmişle yüzleşebilecekleri ortamı bulacakları adil bir yargılama onları biraz olsun iyileştirebilecektir (Milliyet, 10.09.2010).

Geçici 15.maddenin kaldırılmasına dair bir başka yorumda ise şu ifadelere yer verilmiştir; Yargı sistemimizin o dönemle ilgili yerinde ve köklü bir hukuki denetim yapamayışı, İnsan Hakları Hukuku'nda da belirtildiği üzere o dönemde gerçekleştirilen her türlü eylem ve işlemlerden ötürü zarar görmüş ve bu zarar ve mağduriyetleri hala devam edenler için bu kayıpların giderilmesi, hukuka uygun bir şekilde hesap verilmesinin gayet açık ve mümkün olduğu ifade edilir. Tüm bu hukuki gerekliliklere rağmen yaşanan her türlü işkence ve acının geçiştirilmesi elbette ki bunları yaşayanlara en büyük haksızlık olmuştur ve olacaktır. Yargıçlarımızın da kendilerine Anayasal bir görevle verilen haklar neticesinde sorumluları yargılayamamış ve maalesef kanunların geriye yürütülemeyeceği, sanığın lehine olan hükmün uygulanırlığı ve zaman aşımı kanunları bu yargılamaları imkansız haline getiriyordu ki geçici 15.maddenin kaldırılması ile sorumluların yargılanacağı iddiası da yalnızca doğruluğu olmayan şekilsel bir değişiklik olarak kalacaktır. Siyasi irade ve toplumsal destek ile mağdurların haklarını arayabileceği düşünülse de içinde bulunulan dönem itibarıyla bunun pek de mümkün olmayacağı görüşü ileri sürülmüştür (Cumhuriyet, 03.08.2010).

2011 yılı seçim dönemine gelindiğinde ise AK Parti yine tek başına hükümeti kurarak iktidardaki konumunu korumuştur. Seçimlerin ardından AK Parti hükümeti ile Silahlı Kuvvetler arasında simgesel de olsa olumlu yönde olduğu görüşünü içeren gelişmeler olduğu söylenmektedir. Yüksek Askeri Şura toplantısındaki oturma düzenin

değişmesi Başbakan Erdoğan'ın toplantıya tek başına başkanlık etmesi kamuoyunda birçok çalkantıya sebep olmuş ve bu değişimi olumlu yönde karşılayanlar olduğu kadar olumsuz yorumlar yapanlar da olmuştur. O dönem Radikal Gazetesi'nde köşe yazarlığı yapan Ahmet İnsel'in ise görüşleri şu şekildedir:

Askeri vesayetın sona ermeye başlaması ile elbette otoriter bir sivil güç tarafından boşluğun doldurulacak olması beklenen ve olması ihtimal bir durumdur. Ulusal güvenliğin yalnızca askeri vesayette hayat bulmayacağı, sivil bir gücün/güçlerin elinde de başka bir güvenlik devleti şekliyle kendini gösterebileceğini, hal böyle olunca da demokratik, özgürlükçü hareket unsurlarının da AK Parti karşısında, TSK'nın denge mekanizması olmasından çıkma ihtimalini düşünerek dövmek yerine bu denge durumunu sivil siyasal meydandaki kurumlar içerisinde daha güçlü bir şekilde hayata geçirerek bu hamleyi olumlu anlamda sivil siyasal kurumlarca kullanabileceklerini ifade etmiştir (Radikal, 02.08.2011). Sağlanan şartlar ne olursa olsun bürokratik vesayetın tekrarlanmayacak bir olgu olması beklenemez. Bu garanti edilemez fakat şu an içinde bulunulan sürece bakıldığında görünürde de olsa bunun için atılan adımların sürdüğünü söyleyebiliriz.

Geçen süreç içerisinde, bir diğeri gerçekleştirilen Yüksek Askeri Şura toplantısının ardından kısa bir süre sonra, gerçekleştirilen MGK toplantısında da aynı durum yaşanmıştır. Daha önceki toplantılarda askeri ve sivil kanadın ayrı ayrı oturmasının ardından bu yaş toplantısında protokol sırası içerisinde sivil ve askeri kanat karma bir oturma düzeni ile toplantıyı gerçekleştirmiştir (TRT Haber, 18.08.2011).

Sonraki süreçlerde ise hükümetin yapmış olduğu bir diğeri değişiklik TSK İç Hizmet Kanunu ile alakalı 35.maddenin değişimini içermektedir. İlgili maddenin ülke içinde darbe girişimine karşı bir engelleme niteliğinde olduğu görüşleri belirtilmektedir. Eski hali ile "*Silahlı kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır*" ifadesi, "*Silahlı kuvvetlerin vazifesi; yurtdışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askeri gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, TBMM kararıyla yurtdışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır*" şeklini almıştır. Yeni şekli ile ordunun gerçekleştirebileceği herhangi bir müdahalenin önü kapatılmaya çalışılsa da

ucu açık ya da eksik düzenlenen kanunlarca, bu ve benzeri müdahalelerin önüne tam manasıyla geçilmiş sayılmamaktadır. Ülkenin yalnızca yurt dışından gelebilecek tehlikelere karşı korunacak olması ülke içinde yaşanabilecek herhangi bir güvenliği tehdit edecek durum karşısında orduyu yetkisiz mi bırakacaktı? ya da neden bu savunma ve güvenliği sağlama işi ordunun tamamen sivil iradesinin denetimi altında yapılamıyordu ki? 35.madde bu değişikliğin ardından olumlu ve olumsuz görüş ve tartışmalara konu olmuşsa da devamlılığını bu şekilde korumuştur.

2014 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Recep Tayyip Erdoğan halk tarafından seçilen ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Eski Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlığı seçimleri esnasında yaşanan birçok gerginlik, ordunun engelleme çabaları bu dönemde yaşanmamış ve olması gerektiği gibi demokratik bir seçim süreci yaşanmıştır. 2015 yılı genel seçimleri ile AK Parti'nin yine tek başına iktidara gelerek hükümeti kurması ile askerin, sivil iktidar üzerinden vesayetini çekip kendi görev alanına çekildiği görüşleri iyice toplumda yerini almıştır diyebiliriz.

Bu görüşler ve ilerlemeler neticesinde 15 Temmuz 2016 darbe girişimi, bu demokratik sivilleşme yolunda sürdürülen devamlılığı sarsacak nitelikte bir gelişme yaşatmıştır. Önceki süreçlerle de yaşanan bu tarz darbe ve müdahale girişimlerinde de olduğu gibi yine bu girişimin ardından Anayasal değişiklikler uygulanacaktır. Farklı sivilleşme adımları ve yenilikleri yapılacaktır.

Fakat dikkat edilmesi gereken bir husus var ise o da şudur, tüm bu müdahaleler ardından izlenen yol hep aynı, fakat yakın ya da uzak yıllar içerisinde değişmeyen tek bir netice var sebep her ne olursa olsun mutlaka demokrasiye aykırı bir şekilde eylemle karşılaşılıyor olmasıdır. Buna en büyük ve ana sebep ise hala kurumsallaşmış bir demokrasiye sahip olamamış olmamızdan kaynaklanmaktadır. Köklü değişiklikler, birey ve topluma endeksli yapı ve kurumlar sağlanmadığı sürece, sahnedeki kişinin adı değişecektir fakat faaliyetleri 'demokrasi, din, laiklik vs.' Ne uğruna olursa olsun geldiğimiz nokta yine aynı yer olacaktır, hatta belki çok daha gerisi.

2.3.2002-2017 Arası Dönemde Milli Güvenlik Kurulu Yapısındaki Değişiklikler

Milli Güvenlik Kurulu 1960 Darbesi sonucu oluşturulan 1961 Anayasası ile meydana gelmiş bir kurumdur. Yapısı itibarıyla de Türk Silahlı Kuvvetlerinin siyaset içindeki yerinin en belirleyici Anayasal organıdır. *“Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olmak üzere gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.”* şeklindeki görevlendirilmiştir. Bu kurulun kararların görüş bildirir şeklinde olmasına rağmen hükümetlerce bir bağlayıcılığının olmaması gerekirken, özellikle darbe dönemlerinde de bahsettiğimiz üzere ordunun etkinliğinin ve fikirlerinin üzerine kurulu bir organ olduğu bilindiği için hükümetler ordu ile karşı karşıya gelmemek adına kurulun kararlarına uymak durumunda kalmışlardır. Böylece TSK, hükümetin tüm politikalarına dahil olabilme, onları yönlendirebilme yetkisine sahip olmuştur.

Kurulun görüşleri ilerleyen yıllara ve yeni düzenlemelere göre de değişime uğramış; 1961 Anayasası ile ‘görüş bildirir’, 12 Mart Muhtırası sonrası Anayasal düzenleme ile de ‘tavsiye eder’ şeklini almış ve 1982 Anayasası ile de ‘Bakanlar Kurulunca öncelikli dikkate alınır’ şekliyle de kurulun görüşleri, en önemli niteliğini kazanmış ve biraz önce bahsettiğimiz, hükümetler üzerinde hukuki olarak bağlayıcılığının olmayışını da 1982 Anayasası ile kazanmıştır denebilir.

Konumuz gereği özellikle MGK’nın yapısındaki 2002 ve sonrası değişim ve dönüşümlerinden bahsedilip tartışılacaktır. 2002 ve öncesi Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği için Anayasal kurumları yönlendiren temel siyasi bilgi ve bilgi derlemesi tekeli elinde bulunduran; siyasi alanda düzenleyici, yönlendirici ve koordine edici yapı olarak ifade edilir. Bu yapısı doğrultusunda MGK’nın dört önemli özelliğinden bahsedilebilir:

.Milli Güvenlik Kurulu her türlü bilginin aktığı, değerlendirildiği ve koordine edildiği, devlet hafıza ve eylem merkezi konumundaydı. Derlenen bu bilgiler çerçevesinde YÖK, RTÜK, DPT, TRT, valilikler ve bakanlıklar gibi devlet kurumları ile doğrudan ilişkiye geçip yönlendirme yapabilir ve talepte bulunabilirdi.

.Siyasetin ve siyasetçinin bu bilgiler tarafından kuşatılmasıdır. Bu bilgiler hükümet de dahil olmak üzere TBMM komisyonlarının ve çeşitli kamu kurum

ve kuruluşlarının karar donanımını sağlar ve böylece kararların yönünü ve niteliğini belirler. Bu durum neticesiyle de siyasi iktidarı fiili olarak bağımlı hale getiren ve hükümet ve devlet çarkının işleme biçimine işaret eden bir durum olur.

.Milli Güvenlik Kurulu alt birimlerinin yalnız bilgiyi üretmek, denetlemek ve politika uygulamalarını denetlemekle yetinmez toplumun, ekonominin, siyasetin her yönüyle tamamını takip ve kontrol eder. Sonuç olarak MGK Genel Sekreterliği dört ana birim etrafında örgütlenmiştir; Milli Güvenlik Siyaseti Başkanlığı, Bilgi Toplama Araştırma Değerlendirme Başkanlığı, Toplumla İlişkiler Başkanlığı, Topyekün Savunma Sivil Hizmetler Başkanlığı. Milli Güvenlik Siyaseti Başkanlığının Özel Siyasetler Baş Müşavirliği; sosyal siyaset, ekonomi siyaseti, eğitim ve kültür siyaseti, bilim ve teknoloji siyaseti müşavirliklerinden oluşmuştur. Yine aynı şekilde Toplumla İlişkiler Başkanlığı altında, Psikolojik Harekat Eğitim Müşavirliği, Yazılı Medya Müşavirliği, Görsel ve İşitsel Medya Müşavirliği, İnternet Müşavirliği, en ilginç Sivil Toplum Örgütleri Müşavirliği bulunmaktadır. Bu kurumlaşmayla MGK ekonomiden sivil toplum alanına kadar yönlendirme, takip ve politika üretme faaliyetlerinde bulunmaktadır.

.Bilgi tekeli oluşturmadan toplumu yönlendirmeye tüm bu faaliyetlerin askerinin siyasî ve ideolojik kontrolü altında olmasıdır. MGK Genel Sekreterinin ordu komuta kademesinin 15 üyesinden birisidir ve MGK onun üzerinden fiilen Genelkurmay karargahının bir parçası olur. En az bunun kadar önemli olan diğer bir husus MGK'nın diğer personelinin asker ya da asker kökenli olmasıdır.2000 itibariyle, MGK'nın lojistik destek grupları dışında kalan 4 ana biriminde 116 personel çalışmaktadır. Başkan, başkan yardımcısı, baş müşavir, müşavir, uzman ve uzman yardımcısından oluşan bu personelin, uzman ve uzman yardımcıları dışındaki hemen hemen tüm kadrosu asker ve asker kökenli kişilerden oluşmaktadır (Bayramoğlu, 2013, s.93-97). Görüldüğü üzere MGK'nın tüm bu yapılaşması, askeri eylemlerinin sivilleştirildiğini ve Milli Güvenlik Kurulunun tampon bölge konumunda varlığını sürdürdüğünü ifade eder.

Milli Güvenlik Kurulu yapısındaki değişimlere, AB'ye uyum sürecinde hazırlanan uyum paketleri ve Anayasal reformlarla başladığını belirtilmiştir. Bu yeni reform paketlerine göre MGK yapısında durumlar şu şekildedir:

Milli Güvenlik Kurulu, milli güvenlik siyaseti çerçevesinde devletin milli güvenlik siyaseti ile ilgili tavsiye kararları alır ve bu tavsiye kararlarını Bakanlar Kuruluna bildirir. Başbakan, MGK'nın tavsiye kararlarını ve görüşlerini değerlendirmek üzere Bakanlar Kuruluna sunar ve bu tavsiye kararlarının kabulü halinde uygulanmasının koordinasyonu ve takibi için bir Başbakan Yardımcısı görevlendirir. (mad.4)

Kurul, iki ayda bir toplanır. Gerektiğinde Kurul, Başbakan'ın teklifi üzerine veya doğrudan Cumhurbaşkanı'nın çağrısı ile de toplanır. (mad.5)

Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, a) Millî Güvenlik Kurulunun sekreterlik hizmetlerini yürütür, b) Millî Güvenlik Kurulunca ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir. (mad.13)

MGK Genel Sekreterinin atanma usulü 2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği kanununda belirlenmiştir. Bu kanuna göre Genel Sekreterin atanması Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile yapılmaktadır, Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları arasından yapılmasının öngörülmesi halinde Genelkurmay Başkanının olumlu görüşü alınır. (mad.15)

MGK ile ilgili olarak yapılan değişikliklerle MGK'nin görevleri sadece devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulaması ile ilgili konularda tavsiye kararları almak ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit eder diye belirlenmiştir. Son değişikliklerle MGK'nın görevleri azaltılsa da onun görüş tespit edici niteliğinin hala sürdüğü, tavsiye etmenin de muhatabına verilen bir direktif olarak değerlendirilmiştir (Dursun, Yurttaş, 2006, s.236). Bir bakıma bu yeni düzenlemeler ile MGK siyasi faaliyetler alanında dar bir alana sıkıştırılmış olsa bile Milli Güvenlik Kurulunun kurmuş olduğu temel modelinde ve kendisini ifade eden o profili sebebiyle toplumda var olan karakteristik yerini ortadan kaldırmamıştır. Kurulun tam denetim yetkisi meclis tarafından tayin edilen görevlilerce yapılmalı ve bu kurum sivil iradeye tam teşekkül, hukuki ve fiili manada sorumlu hale getirilmelidir.

MGK kurulduğu yıllarda özellikle soğuk savaş sonrası NATO çerçevesindeki gelişmelerin katkısı büyük olmuş, savaş ve barış dönemlerinde stratejik bir düzen ve hazır oluşu sağlayabilmek adına MGK ve benzeri kurumlar NATO üyesi diğer ülkelerde de kurulmuştur. Ülkemizde ise durumlar sadece ülkenin savaş ve barış dönemi için yahut ülkenin savunması noktasında geliştirilecek stratejilerin de yanında ağırlıklı olarak devletin yapısı ve siyasal alandaki etkinliğin yeni bir etkin oluşumu olarak kendini göstermiştir.

MGK kurulması ile ciddi bir eşğin atlandığı, ülkede savunma anlayışından güvenlik anlayışına geçildiği belirtilmiştir. Öyle ki dönemin Başbakan Yardımcısı Feyzioğlu'nun şu sözleri MGK yapısının yalnızca ülke güvenliği konusunda faaliyet göstermeyeceğinin sinyallerini vermektedir. Milli güvenlik politikası dendiğinde yalnızca ülkemizde değil tüm ülkelerde askeri politikadan konular gündem gelmeyecek; sağlık, ticaret politikası sanayi, ziraat, ulaştırma, bayındırlık gibi birçok meselelerle ilgili konular bu kurulda gündeme gelecek ve görüşülecektir demiştir bunların yanında MGK kurulduğu tarihten 1971 arası süreçte iç siyaset gelişmelere yoğunluk verecek, DP'li yasaklıların affından, AP iktidarının denetimine, ordunun Anayasal değişiklik taleplerine kadar bit çok iç siyasal konularda varlığını aktif bir şekilde sürdürmüşler 12 Mart Muhtırasına MGK üyesi olarak imza atmışlardır (Bayramoğlu, 2013, s.78-79). Askeri müdahalelerin kriz çözme yöntemi olarak kullanıldığı ülkelerde askerlerin müdahale sonrasında sivillere yönetimi devretmiş olsa da siyasal yapıya gerektiğinde yön vermek amacıyla bir takım anayasal teşkilatlar oluşturmuşlardır. 1961 Anayasası, 1971'de ki anayasal değişiklikler ve 1982 Anayasası ile askerin sivil idare üzerinde vesayet yetkisi kullanmasını sağlayan (MGK) ve MGK Genel Sekreterliği oluşturulmuştur (Dursun, Yurttaş, 2006, s.223). MGK'nın darbe sonrası kurulması, ordunun yapmış olduğu eyleme yasallık kazandırmak hatta siyaset üzerindeki geleneksel denetim gücünü meşrulaştırmak için atılmış sağlam bir adım olarak görebilmektedir. Ordu savunma görevinden ziyade daha çok ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal olaylarına müdahil olup etki edebileceği aracı bir kurum olmuştur MGK.

28 Şubat Postmodern Darbe sürecinde de MGK kararları kapsamında; kuran kurslarından, imam hatip liselerine, vakıflardan, özel okullara, radyo-TV yayınlarından kurban derilerine ve türbanlı öğrencilerden, üniversite kat sayı puanlarına kadar her

alandaki siyasete yön verilmiş, bu noktada MGK kendisine devletin aklı konumunda bir yer edinmiştir (TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, 2012, s.1115). 2002 ve sonrası süreçlere baktığımızda ise genel itibariyle terör, sınır güvenliği, ülkenin savunma alanındaki stratejiler konusunda ilerlemeler görülmüş ve bu çerçevede konular kaydedilmiştir. Yukarıda bahsi geçen MGK konusu olamayacak bir çok konudan bahsedildi fakat tüm o konular MGK'nın konusu olamaz, olmamalı da onlar topluma ilişkin siyasi konulardır, MGK bu konulara karışmamalı dahil olmamalıdır. AB Uyum Paketleri kapsamında da bahsedildiği gibi YÖK'te asker kökenli üyeler yer almaktaydılar bu durum ne kadar akla, hukuka, siyasal alanın özgür üretme ve geliştirme noktasına uyabilirdi? Özel ussallığın siyasi elite ait bir yetki olduğu halde MGK kararlarındaki bahsedilen bu özel alana girmesi meselesi onun yetki alanı dışında olduğu halde bu noktada da kendini göstermiş dedirtecektir. Bu demokratik ve parlamenter meşrutiyete, yasamanın mutlak üstünlüğüne ve ilkelerine aykırı nitelik taşımaktadır. Ordu'nun hala geleneksel gücü ile siyasal iktidara ortak olma kararını sürdürdüğünü gösterir. Bu nedenle ordunun herhangi bir kurum aracılığıyla dahi siyasal alana müdahalesinin, etkisinin ve yönlendirmesinin bir açık kapısı bırakılmamalı, asıl görevi olan ülkeyi her türlü tehditlere karşı savunma alanındaki görev sınırları dahilinde varlığını sürdürmelidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye tarihinin en eski dönemlerine baktığımızda dahi askeri, bir savaşçı kurtarıcı figür olarak görürüz. Çalışmanın kapsamı dahilinde bahsedilen en uç dönem olan Osmanlı'nın da kuruluşundan beri aktif rol oynayan askerin/ordunun yapısından ve işleyişinden bahsedilmiştir. Toplumda, din ve toplum uğruna verdiği savaşlar sebebiyle her zaman saygı ve övgü ile anılmışlardır. Toplum içinde kendilerine biçtikleri rol ve görev itibarıyla, kendilerini ülkenin kurucu, kollayıcı ve sahibi olarak görmeleri ve her şeye rağmen ülkeyi ve değerlerini koruma ve kollama düşüncesini kendilerinde içselleştirmelerinden ve bunu kendilerine statüko haline getirmelerinden ötürü zaman zaman bu koruyucu ve kollayıcı tavırlarını, hiç olmaması gereken kişi ve kurumlara karşı sergilemişler ve her açıdan sınır ihlalini gerçekleştirmişlerdir. Bu ihlalleri kimi zaman silahlı ve doğrudan bir müdahale ile kimi zaman ise dolaylı ve baskıcı bir müdahale şekli ile gerçekleştirilmiştir. Müdahalelerin şiddeti ve sıklığı arttıkça vesayet yetkileri de siyaset içindeki rolleri de artmıştır.

Müdahalelerin başlangıcı, Osmanlı Dönemi isyanlarına ve askerlerin Padişahları tahttan indirme olaylarına kadar uzanır. Cumhuriyet'in kuruluşu ve beraberinde çok partili döneme geçilmesinden itibaren artan askeri ve sivil çatışmalar ile beraber ilk olarak, Demokrat Parti iktidarda olduğu dönemde patlak verir. Doğrudan ve cuntacı bir grup tarafından gerçekleştirilen 1960 Darbesi ardında, ordu içinden birçok subay tasfiyelerini, idam cezalarını, bir darbe Anayasası ve bu yasa ile kendilerine siyasal alanda güvence sağladıkları kurumları (OYAK, MGK) bırakır. Üzerinden çok geçmeden 1971 senesinde tekrar bir muhtıra ile karşı karşıya kalan ülke, demokratik bir toplum ve düzene iyice uzaklaşmıştır. Bazı partilerin kapatılması ve ordu içinde gerçekleştirilen tasfiyelerle, siviller aleyhinde Anayasada yapılan değişiklikler neticesinde son bulmuştur. Tarih 12 Eylül 1980'i gösterdiğinde ise ülke en ağır ve geniş çaplı askeri darbesi ile yüz yüze gelmiştir. Ordunun üst kademelerince gerçekleştirilen bu darbe sonucunda, tüm partiler kapatılmış yeni bir Anayasa ile yeni bir siyasi düzen kurulmuş AYİM ve MGK alan ve yetkileri genişletilmiştir. Uzunca bir süre askeri bir müdahalenin seslerinin duyulmadığı ülkede 28 Şubat 1997'de bir ilk olan Postmodern Darbe girişimi gerçekleştirilmiştir. Diğer müdahalelerden farklı olarak, Milli Güvenlik Kurulu ve orduda üst yönetimdeki komutanlarca gerçekleştirilmiştir. Ordu siyasi iktidara müdahale etmesindeki sebebini her zaman

ülkenin koruyucu ve kollayıcısı olarak yasalarla da sahip olduğu bu hak çerçevesinde, toplumu içine düştüğü durumdan kurtarmada tek ve biricik kurumun kendisi olduğunu söylemiştir. Tüm bu darbe dönemlerinde, toplumda yaşanan; siyasal, sosyal, ekonomik, sağ-sol, din ve laiklik gibi çatışmaların yoğun olduğu dönemlerde ordu, siyasal iktidarın da güçsüz olduğu dönemlerde boşluk yakalayabildiği an kendi müdahalesini gerçekleştirmiştir. Sonuçları nelere sebep olursa olsun, her dönemde yaşanan bu ve benzeri çatışma ortamlarında ordu, kendini iktidarın ve meclisin tek idari kontrol gücü olarak görmüş ve idareyi de eline geçirmiştir. Ordu ülkenin demokratik bir sistemle yönetilmesini, modern güçlü bir ülke olmasını isterken yaptığı demokrasi karşıtı girişimleriyle demokrasiye ilk ve en büyük yarayı kendisi açmış ve bu yolda ilerlemeyi sık sık gerçekleştirdiği darbeleriyle engellemiştir.

2000'ler sonrasında askeri ve siyasi durumların ne yönde ilerleyeceğini belirleyen ilk adım 28 Şubat sonrası ülkedeki ekonomik kriz, sağ ve sol kanattaki siyasi liderlerinin ortak bir paydada buluşamayışları, toplumdaki buhranlı yılların rotasını yeni bir parti ve yeni bir yönetici arayışına itmiştir. Öyle de olmuştur zaten, AK Parti ülkenin tam da bu içine düştüğü durumda çevrenin sözcüsü olarak onların oylarını kazanmıştır fakat bununla beraber, iktidardaki güçsüzlük ve anlaşmazlıklar yüzünden siyasi liderlerine iyice güvenlerini yitirmiş yeni bir siyasi lidere şans verebilecek kıvamda olan, sivil burjuvaziden de destek almıştır. Her ne kadar ordunun, irtica suçlamalarının hedef tahtasında olsa da 2002 seçimlerini kazanan AK Parti başbakanlık koltuğuna oturmuştur. İktidara geleceği esnada halka, ekonomik kalkınma ve modernleşme sözlerini vermiş olan AK Parti bir an evvel AB uyum süreci hazırlıklarına başlamış ve yeni reform paketleri ve Anayasal değişiklikler ile sivilleşme yönünde adımlar atmaya çalışmıştır. Elbette köklü değişimler yapabilmek öyle bir anda olabilecek bir şey değildir, zaman gerektirecek durumlardır. Bireysel ve toplumsal açıklık, istek ve çaba lazımdır. Tabii bir de güçlü toplum değerlerine ve ihtiyaçlarına önem veren ve çözümler üretmeye çalışan siyasal temsilciler gerekmektedir.

AB uyum süreci devam ederken Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yaklaşması üzerine ordu içinde yine sesler yükselmeye başlamıştır, İslami görüş ekseninden iktidara gelen bir parti olmasından ötürü, AK Parti'ye karşı temkinli ve tepkiliydiler.

Öyle ki bu tutumlarını Cumhurbaşkanlığı seçim süreci de dahil, seçimlere

gidene dek sürdürmüşlerdir. Her türlü karşı eylemde bulundularsa da (Cumhuriyet Mitingleri, 367 tartışmaları.) uğraşları sonuçsuz kalmış ve Cumhurbaşkanlığı'na Abdullah Gül seçilmiştir.

Eğer bir ülkede, bir toplumda ya da bir grupta önceki yıllarda acı tecrübeler ve kayıplar yaşatmış bir düzen, kurum, oluşum var ise köklü değişim kaçınılmaz olacaktır. Gelişmekte olan yahut gelişmemiş ülkelerde bu durum daha zorlayıcı ve yorucu olabilmektedir. Fakat her şeyden önce siyasal alan, herhangi bir kişi, grup ya da topluluğun inisiyatifine, eline bırakılmamalıdır. Bir güç savaşına, halat çekme oyununa dönüşmemelidir. Kişilerin ve toplumun, kendi temsilcileri tarafından gerçek bir çaba ile sorunları ve ihtiyaçları etrafında çevrelenip, politikalarını bu yönde ilerletmeli ve çevrenin gerçek bir sesi olmalılarıdır. Ülkede herhangi bir zamanda herhangi bir oluşum (dini, siyasi, askeri...) baskı aygıtı oluşturabilir, vasi konumunda yerini alabilir ve yine kendi inandığı bir değer ya da sebeple bu uğurda demokrasiyi, insan haklarını ve ülkenin kurmaya çalıştığı, demokratik ve modern yapısını bir çırpıda ezip geçebilir. Her ne sebeple olursa olsun bireylerin, toplumun ve seçimle iktidara gelmiş iktidar sahiplerinin siyasal alanın sınırları aşılmamalıdır. Bu sebeple, güçlü, dinamik ve hareket alanları sınırlandırılmamış, bireyin ve toplumun yararına olacak şekilde, düzenlemelere ve yasa yapımlarına katkı sağlayacak siyasi seçkinlerin varlığı hayati önem taşımaktadır.

Bu noktada da çalışmamızın çerçevesinde ordunun, devlete ait bir temel fonksiyonu yerine getiren ve o fonksiyonla sınırlı bir kurum olduğu ve dolayısıyla onun dışında bir alana taşması ve siyaset alanında etkin hale gelmesiyle ordunun asli görevinden (ülke savunması) uzaklaştığı, asli görevine yabancılaştığı ve yozlaştığı çıkarımları, çalışmanın temel argüman ve sonuçlarını oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- AFYONCU, E., ÖNAL, A., DEMİR, U.(2010).*Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- AHMAD, F.(1995).Çeviren (Yavuz Alagon), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- AHMAD, F.(2010). Çeviren (Ahmet Fethi), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, İstanbul: Hil Yayınları.
- AKŞİN, S.(2007). *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- BELEN, N.(2020).*12 Eylül 1980 Darbesinin Türkiye Cumhuriyeti'nin Yakın Siyasi Tarihinde Yeri ve Önemi*, Yeni Fikir Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 25.
- BİNDER, T. M.(2004).*Gaza mı, Yağma mı? İlk Osmanlılar ve Witttek'in Gazi Tezi*, Virgül Dergisi, Sayı: 74, s. 15-17.
- BİRAND, M.A. (1984). *12 EYLÜL SAAT:04.00*, Karacan Yayınları.
- BOZDEMİR, M.(1982).*Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- BOZKUR, Ö.(2018). *Anılarda 12 Mart Muhtırası: Bizden Başka Herkesin İktidarda Olduğu O Dönem*, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 1, s. 209-243.
- BÖLÜKBAŞI, M.(2012).*Milli Görüşten Muhafazakar Demokrasiye: Türkiye'de 28 Şubat Süreci Sonrası İslami Elitlerin Dönüşümü*, İslam ve Toplum Bilimleri Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2.
- BULUT, S.(2009).*Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960)*Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu, Gazi Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, s. 125-145.
- BURAK, B.(2011). *Osmanlı'dan Günümüze Ordu, Siyaset İlişkileri*, s. 46-67.
- SCHMİTT, C. (2012). *Siyasal Kavramı*, İstanbul: Metis Yayınları,
- CEM, İ.(2007).*Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul: Can Yayınları.

- ÇİFTÇİ, O.(2006).*Ordu Siyaset İlişkileri: 1920-1938*, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 39, Sayı: 4, s. 17-44.
- DAVER, B.(1983).*Ordu ve Politika (Siyaset)*, 1. Askeri Tarih Semineri Bildiriler II, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, s. 137-144.
- DEVİRAN, Y., ÖZCAN, Ö.F.(2016).*1960'tan 2016'ya Askeri Darbe ve Muhtıra Metinleri Anlamlar, Amaçlar, Niyetler ve İdeolojiler*, İNİF -e Dergi, Cilt:1, Sayı: 2, s. 7-20.
- DUMAN, M.Z.(2019).*Türkiye'de Ordu ve Siyaset İlişkileri ve Askeri Darbelerin İdeolojik Kökenleri*, Cilt: 6, Sayı: 20, s.145-164.
- DURSUN, D. (2000). *Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül*, Ankara: İşaret Yayınları.
- DURSUN, D.(2001). *27 Mayıs Darbesi Hatıralar/Gözlemler Düşünceler*, İstanbul: Şehir Yayınları.
- DURSUN, D.(2005).*Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu*, Muhafazakar Düşünce Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 3.
- DURSUN, D., YURTTAŞ, F.(2006).“*Türkiye'de Demokrasiye Geçişlerde Askerin Elde Ettiği Çıkış Garantisi Olarak Milli Güvenlik Kurulu*”, Muhafazakâr Düşünce , Yıl 3, Sayı:9-10, s. 223-246.
- GÖKÇE, A. F. (2013).*Asker Sivil İlişkilerinde Değişim ve Dönüşüm, Mağduriyetler ve Sonuçları*, s. 214- 239.
- GÖKMEN, Ö. (2007). *28 Şubat Bir “ Batılılaşma Restorasyonu mu? “*, *Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt:3, s.347-351, İletişim Yayınları.
- GÖKÜŞ, M. (2000).*Tek Parti Döneminde Türk Kamu Bürokrasisinin Gelişimi*, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 33, Sayı: 2. s. 23-33.
- HALE, W. (2014).Çeviren (Ahmet Fethi),*Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, İstanbul: Alfa Yayınları.

HEPER, M.(1985). *19. Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi*, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 1, s. 245- 258, İletişim Yayınları.

HEPER, M.(2018).*Türkiye 'de Devlet Geleneği*, Ankara: Doğu- Batı Yayınları.

HEYWOOD, A.(2020).*Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, Çeviren(Fahri Bakırcı), Ankara: BB101 Yayınları.

HUNTINGON, S. P.(1966). Çeviren (Ergin Özbudun), *Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma*, Cilt 22, Sayı: 1.

İNALCIK, H. (2004).*Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İNSEL A. (1997). *MGK hükümetleri ve kesintisiz darbe rejimi*, Birikim Dergisi, Sayı:96, s.15-18

İNSEL A. (2008).*Muhafazakar-Otoriter İttifakı: AKP'nin Kendine Demokratlığı*, Birikim Dergisi, Sayı: 226.

İNSEL A. (2010).*Vesayet Rejiminin Sonu ve Sonrası*, Birikim Dergisi, Sayı: 251-252.

İNSEL, A., BAYRAMOĞLU, A., CİZRE, Ü.,LAÇİNER, Ö., DEMİREL, T., vd.(2013).*Bir Zümre, Bir Parti Türkiye 'de Ordu*, İstanbul: Birikim Yayınları.

İZOL, R.(2002). *Türkiye 'de Ordunun Siyasi Varlık Sebepleri*, Mülkiye Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 235, s. 193-215.

KARAŞAHİN, H. (2019).*Osmanlı İmparatorluğu'nda Ordu, İhtilal ve Din*, Nizamül-Hak İslami İlimler Dergisi, Sayı: 9, s. 51-70.

KARPAT, K.(2015).*Türkiye 'de Siyasi Tarih*, İstanbul: Timaş Yayınları.

KARPAT, K. (2015).*Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, İstanbul: Timaş Yayınları.

KAYALI, K. (2018).*Ordu ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.

KIRILMAZ, H. (2020).*Türkiye'nin Demokratikleşme Süresinde Bürokrasinin Rolü: Tek Parti Dönemi ve Çok Partili Sisteme Geçiş*, Bilig Dergisi, Sayı: 92, s. 1-28.

- KİLLİ, S., GÖZÜBÜYÜK, A. Ş.(1985). *Türk Anayasa Metinleri Senedi İttifak'tan Günümüze*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- KOCA, M. (2018).*68 Öğrenci Olayları ve Üniversitelerde Politik Şiddet*, Birey ve Toplum Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 15.
- KONGAR, E. (2006). *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- MARDİN, Ş. (1990). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MUMCU, A. (1971).*Türk Tarihinde Ordu ve Siyaset*, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Yıl: 90, Sayı: 237, s. 59-65.
- MUMYAKMAZ, A. (2019). *Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Darbe, Ordu, Vesayet*, Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı: 4, s.17-27.
- ÖRNEK, C. (2016). *Kültürel Okumanın Gölgede Bıraktıkları: 1960'lar ve 1970'ler Öğrenci Hareketi Örneği*, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, s.95
- ÖZDAĞ, Ü.(2004). *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, İstanbul: Boyut Kitapları.
- ÖZDAĞ, Ü. (2006).*Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu Siyaset İlişkisi*, İstanbul: BilgeOğuz.
- ÖZDEMİR, H. (1989).*Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908- 1980*, Cem Yayınevi, s. 191- 264.
- PARLA, T.(1991). *Türkiye'de Anayasalar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SAVCI, B.(1961). *Siyasi İlimler Hukuku II: Türkiye'de Devlet Hayatında Askeri Mahiyetin ve Tesirin Seyrine Bir Bakış*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 3.
- SERENLİ, A. (2014).*Türkiye'de Ordu Siyaset İlişkileri*, İstanbul Stratejik Düşünce ve Araştırma Merkezi, s. 1-16.

- SÖĞÜTLÜ, İ. (2010).*Cumhuriyet Türkiye'sinde Modernleşme ve Bürokratik Vesayet*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 19, s.49-68.
- TAN, M. (2008).*Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Siyasal İstikrar Üzerine Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi.
- TANÖR, B. (1994). *İki Anayasa 1961- 1982*, İstanbul: Befa Yayınları.
- TUNÇAY, M. (1995). “*Siyasal Gelişmelerin Evreleri*”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 7, İletişim Yayınları, s. 1967- 1990.
- TURHAN, M.(2010).*Siyasi Elitler*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- TAŞKIN, Y. (2014). *Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ULUSOY, A. (2008). *Cumhurbaşkanının Tek Başına Yaptığı İşlemler ve Yargısal Denetimi Sorunu*, Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 3, s. 13-25.
- YILMAZ, L. (2020).*Türk Siyasal Hayatında Askeri Darbelerin Siyasal ve Anayasal İşlevi*, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 20, s. 203- 231.
- ÜNAL, Mehmet A. (2015).*Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- VERGİN, N. (2016). *Siyasetin Sosyolojisi*, İstanbul: Doğan Kitap.
- YÜKSEL, E. (2005).*Medya Güvenlik Kurulu 28 Şubat Sürecinde Medya, MGK ve Siyasat Bağlantısı*, e- Kitap, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- ZÜRCHER, J. E.(2000). Çeviren (Yasemin Soner Gönen), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

İnternet Kaynakları ve Gazeteler

AKAY, H. *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, Tesev Yayınları, s.84.

BABGS. (2007).*Türkiye 'de Siyasi Reform ve Güncel Gelişmeler*, Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, (<https://www.ab.gov.tr/files/pub/tsr.pdf>), Erişim Tarihi: 07.01.2022.

DEMİREL, T. (2010).*2000'li Yıllarda Asker ve Siyaset*, Seta Analiz, (<http://taneldemirel.com/makaleler/Demirel-2010a.pdf>),Erişim Tarihi: 07.01.2022.

EĞİTİM-BİR-SEN. (2014). *Rakamlarla 28 Şubat Raporu*, Ankara (https://www.ebs.org.tr/ebs_files/files/yayinlarimiz/28_subat_rapor_web.pdf), Erişim Tarihi: 30.03.2022.

ENSAROĞLU, Y. (02.03.2013). *28 Şubat'la Yüzleşmek*, (<https://www.setav.org/28-subatla-yuzlesmek/>), Erişim Tarihi: 30.03.2022.

ÖZDEMİR, H.(2015).*Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları*, s. 1-37. (<https://www.altayli.net/demokrasiye-gecis-ve-menderes-donemi.html>), Erişim Tarihi: 10.11.2021.

ÖZER, A., TEKTAŞ, E., vd. (2014).*Rakamlarla 28 Şubat Raporu*, Eğitim-Bir-Sen. (https://www.ebs.org.tr/ebs_files/files/yayinlarimiz/28_subat_rapor_web.pdf), Erişim Tarihi: 10.11.2021.

ŞARLAK, Z., vd. (2010). *Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü: Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim*, (<https://tr.boell.org/sites/default/files/askersiyasetkitap.pdf>), Erişim Tarihi: 30.03.2022

TBMM. (2012).*Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*, Cilt 2.

(https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2782/ss376_c2.pdf?sequence=2&isAllowed=y) Erişim Tarihi: 07.01.2022.

TOKLUCU, M.(2016).*27 MAYIS DÖNEMİ EMİN SULAR Ordudaki en büyük tasfiye,* (<https://tarihdergi.com/27-mayis-donemi-eminsular/>)Erişim Tarihi: 10.11.2021

AB Düzenli Raporu, (1998). *Türkiye'nin Katılım Yönlünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu,* https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, Erişim Tarihi: 30.03.2022

BirGün, (14.04.2007). *Cumhuriyet mitingi yapıldı* (<https://www.birgun.net/haber/cumhuriyet-mitingi-yapildi-32868>)Erişim Tarihi:30.03.2022

Cumhuriyet, (04.02.2010). *EMASYA Protokolü yürürlükten kaldırıldı* (<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/emasya-protokolu-yururlukten-kaldirildi-117512>) Erişim Tarihi:30.03.2022

Cumhuriyet Gazetesi, (03.08.2010). *Geçici 15 Madde...*(<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/gecici-15-madde-167946>), Erişim Tarihi: 07.01.2022.

Cumhuriyet Gazetesi, (07.05.2010). *82 Anayasası'nda bugüne kadar yapılan değişiklikler,*(<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/82-anayasasinda-bugune-kadar-yapilan-degisiklikler-142908>) Erişim Tarihi: 07.01.2022.

Hürriyet Gazetesi, (04.08.2003).*Sivil MGK'yı erteleyen nedenler,* (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sivil-mgk-yi-erteleyen-nedenler-163332>), Erişim Tarihi: 07.01.2022.

Hürriyet Gazetesi, (13.04.2007). *Çölaşan E.,. Büyükkanıt daha ne desin*(<https://www.hurriyet.com.tr/buyukanit-daha-ne-desin-6324936>),Erişim Tarihi: 07.01.2022

Hürriyet Gazetesi, (20.11.2002). *Türban ilk kez devlet protokolünde*<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turban-ilk-kez-devlet-protokolunde-110781>, Erişim Tarihi: 30.03.2022

Hürriyet Gazetesi, (24.11.2002). *Sezer'den türban uyarısı*,
(<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sezerden-turban-uyarisi-38432884>) ,Erişim
Tarihi:30.03.2022

Hürriyet Gazetesi, (04.02.2010). *EMASYA Protokolü kaldırıldı*,
(<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/emasya-protokolu-kaldirildi-13684829>) Erişim
Tarihi:30.03.2022

Milliyet Gazetesi,(18.03.2007). *Umarım, Anayasa Mahkemesi aymazlık yapmaz*,
(<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/kanadoglu-umarim-anayasa-mahkemesi-aymazlik-yapmaz-192495>) Erişim Tarihi: 07.01.2022,

Milliyet Gazetesi,(10.09.2010).*Geçici 15. maddenin kaldırılması
sembolik*([https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/devrim-sevimay/gecici-15-
maddenin-kaldirilmasi-sembolik-1287296](https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/devrim-sevimay/gecici-15-maddenin-kaldirilmasi-sembolik-1287296)), Erişim Tarihi: 07.01.2022.

Milliyet Gazetesi, (30.07.2008).*'AK Parti kapatılmasın' kararı çıktı*
(<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/ak-parti-kapatilmasin-karari-cikti-972729>, Erişim
Tarihi: 07.01.2022.

Milliyet Gazetesi, (13.02.2022). *Cumhurbaşkanlığı seçiminin asırlık
öyküsü*[https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhurbaskanligi-seciminin-asirlik-
oykusu-6699771](https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhurbaskanligi-seciminin-asirlik-oykusu-6699771), Erişim Tarihi: 30.03.2022

Milliyet Gazetesi, (07.08. 2004). *YAŞta şerh
gerekçesi*[https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/yasta-serh-gerekcesi-
341607](https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/yasta-serh-gerekcesi-341607)ErişimTarihi: 30.03.2022

Milliyet Gazetesi, (26.04.2007). *Gül, şerh koyduğu ihraç kararlarını onaylayacak mı?*
([https://www.milliyet.com.tr/siyaset/gul-serh-koydugu-ihrac-kararlarini-onaylayacak-
mi-197389](https://www.milliyet.com.tr/siyaset/gul-serh-koydugu-ihrac-kararlarini-onaylayacak-mi-197389)) Erişim Tarihi: 30.03.2022

Radikal Gazetesi, (02.08.2011). *Sivil İktidarın Artan Sorumluluğu*,
([http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ahmet-insel/sivil-iktidar-in-artan-sorumlulugu-
1058474/](http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ahmet-insel/sivil-iktidar-in-artan-sorumlulugu-1058474/)), Erişim Tarihi: 07.01.2022.

Radikal Gazetesi, (14.01.2006). *Yararlı ve zor bir tartışma*,
(<http://www.radikal.com.tr/yorum/yararli-ve-zor-bir-tartisma-768788/>) Erişim Tarihi:
30.03.2022.

Sabah Gazetesi,(13.04.2007).*C'sini bile konuşmam*,
(<http://arsiv.sabah.com.tr/2007/03/18/gnd117.html>) Ankara, Erişim Tarihi: 07.01.2022.

Star Gazetesi,(2014).*27 Mayıs 'ın Üniversite Tasfiyesi: 147'ler*
(<https://www.star.com.tr/yazar/27-mayisin-universite-tasfiyesi-147ler-yazi-889666/>)
Erişim Tarihi: 10.11.2021.

NTV, (12.08.2010). *Referandumla Neyi*
Oylayacağız?([https://www.ntv.com.tr/turkiye/referandumda-neyi-](https://www.ntv.com.tr/turkiye/referandumda-neyi-oylayacagiz,Y3_mXUnr4EKd4PzWex4cvw)
[oylayacagiz,Y3_mXUnr4EKd4PzWex4cvw](https://www.ntv.com.tr/turkiye/referandumda-neyi-oylayacagiz,Y3_mXUnr4EKd4PzWex4cvw)) Erişim Tarihi: 30.03.2022

TRT Haber, (18.08.2011). *İşte MGK'daki Yeni Oturma Düzeni*
([https://www.trthaber.com/haber/gundem/iste-mgkdaki-yeni-oturma-duzeni-](https://www.trthaber.com/haber/gundem/iste-mgkdaki-yeni-oturma-duzeni-6237.html)
[6237.html](https://www.trthaber.com/haber/gundem/iste-mgkdaki-yeni-oturma-duzeni-6237.html))ErişimTarihi: 30.03.2022

Radikal Gazetesi, (02.08.2011). *Sivil İktidarın Artan Sorumluluğu*,
([http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ahmet-insel/sivil-iktidar-in-artan-sorumlulugu-](http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ahmet-insel/sivil-iktidar-in-artan-sorumlulugu-1058474/)
[1058474/](http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ahmet-insel/sivil-iktidar-in-artan-sorumlulugu-1058474/)), Erişim Tarihi: 07.01.2022.

Vatan Gazetesi, (01.05.2003). *MGK'dan uyarı çıktı: Laiklik*
korunacak[https://www.gazetevatan.com/gundem/mgkdan-uyari-cikti-laiklik-](https://www.gazetevatan.com/gundem/mgkdan-uyari-cikti-laiklik-korunacak-8695)
[korunacak-8695](https://www.gazetevatan.com/gundem/mgkdan-uyari-cikti-laiklik-korunacak-8695) Erişim Tarihi: 30.03.2022

ÖZGEÇMİŞ

Fatma ÖZCAN ilk, orta ve lise eğitimini Eskişehir’de tamamlamıştır. 2013 yılında Karabük Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde lisans eğitime başlamıştır. 2018’de aynı üniversite bünyesinde Kamu Yönetimi alanında tezli yüksek lisans eğitimini sürdürmüştür.